

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE ÇEVRE
POLİTİKALARI ve İLAÇ FİRMALARININ UYUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakan KOCATÜRK

**Enstitü Anabilim Dalı: İşletme
Enstitü Bilim Dalı: Yönetim Organizasyon**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan LATİF

EKİM-2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE ÇEVRE
POLİTİKALARI ve İLAÇ FİRMALARININ UYUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakan KOCATÜRK

Enstitü Anabilim Dalı: İşletme
Enstitü Bilim Dalı: Yönetim Organizasyon

Bu tez 22/11/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep İLERİ Doç. Dr. Serkan BAYRAKTAROĞLU Yrd. Doç. Dr. Hasan LATİF
Jüri Başkanı Jüri Üyesi Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan KOCATÜRK
22.11.2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. ULUSLARASI DÜZEYDE ÇEVRE	4
1.1.Stockholm Konferansı	4
1.2. Paris Zirvesi	6
1.3.Akdeniz Eylem Planı.....	8
1.4.Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı.....	10
1.4.1.Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	12
1.4.2.İklim Değişikliği Sözleşmesi	13
1.4.3.Rio Deklarasyonu	13
1.4.4.Gündem 21	13
1.4.5.Ormanların Kullanımı Bildirisi	14
1.5.Avrupa Birliği	15
1.5.1.Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Oluşturulma Nedenleri.....	16
1.5.2.Avrupa Birliği Çevre Politikasının Genel Bir Değerlendirilmesi	16
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKASI	20
2.1.Anayasalarımızda Çevre	21
2.1.1.1961 Anayasası	22
2.1.2.1982 Anayasası	22
2.2.Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları	25
2.2.1.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	26
2.2.2.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	27
2.2.3.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	28
2.2.4.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	29
2.2.5.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	33

2.2.6.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	39
2.2.7.Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı	42
2.3.Türkiye’de Çevre Koruma Hizmetlerinin Örgütlenmesi	46
2.3.1.Çevre ve Orman Bakanlığı	46
2.3.2.Çevre Korunması ile İlgili Diğer Bakanlık ve Kurumlar	51
2.3.3.Yerel İdareler	52
2.4.Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası Hukuk Metinleri.....	53
2.4.1.Türkiye’nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Antlaşma ve Protokoller	53
2.4.2.Türkiye’nin Çevre Konusunda Kabul Ettiği Uluslararası Deklarasyon ve Hukuki Düzenlemeler	56
2.4.3.Türkiye’nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu İkili İşbirliği Antlaşmaları	57
2.5.Türkiye – Avrupa Birliği Çevre Politikaları Uyum Sorunları	58
2.5.1.Çevre Alanında Kapasite Geliştirilmesi	59
2.5.2.Çevre Yatırım Projeleri	60
2.6.Türkiyede Çevre İle İlişkili Sözleşme ve Mevzuatlar	62
2.6.1.Su ve Toprak	62
2.6.2.Deniz ve Kıyılar	64
2.6.3.Hava	67
2.6.4.Atıklar	69
2.6.5.Kimyasallar	70
2.6.6.Ölçüm ve Denetim	72
BÖLÜM 3: ÇEVRE KORUMA ÖRGÜTLERİ	74
3.1.Avrupa’da Çevre Hareketinin Gelişimi	74
3.2.Uluslararası Boyuttaki Çevre Koruma Derneklerinin Doğuşu ve Gelişimi	75
3.3.Türkiye’de Çevre Koruma Derneklerinin Doğuşu Gelişimi ve Çevre Politikalarının Oluşumundaki Rollerini	77
3.3.1.Genel	77
3.3.2.1950’ler Sonrası	79
3.4.Çevre politikalarının Oluşumunda Çevre Koruma Derneklerinin Rolü	82
3.4.1.1969-1978 Dönemi	82

3.4.2.1979-1984 Dönemi	90
BÖLÜM 4: İLAÇ SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	94
4.1. Dünyada Ve Türkiye’de Sağlık Ve İlaç Sektörüne Genel Bakış	95
4.2. Türkiyede İlaç Sektörü	97
4.3. Beşeri İlaç Sektörü	105
4.3.1. İlaç Hammadde Sektörü	105
4.3.2. Veteriner İlaç Sektörü	119
4.3.3. İlaç Sektörü Swat Analizi.....	121
4.4. İlaç Sektörü ve Çevre	124
4.5. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	126
4.5.1. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	128
4.5.2. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	129
4.5.3. Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği.....	131
4.5.4. Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği.....	133
4.5.5. Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik.....	134
4.5.6. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Suda Tehlikeli Ve Zararlı Maddeler Tebliği.....	135
4.5.7. Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği	137
4.5.8. Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği	139
4.5.9. Sektörü Etkileyecek AB Direktifleri.....	140
SONUÇ VE ÖNERİLER	145
KAYNAKÇA	154
EKLER	161
ÖZGEÇMİŞ	162

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİFD	: Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
BİT	: Belediye İktisadi Teşekkülleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
İEİS	: İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
OECD	: Organisation for Economic Co – Operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
TTKD	: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği
TÜBİTAK	: Türk Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu
UNEP	: United Nations Environment Programme(Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNDP	: United Nations Development Programme(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye’de İlaç Ruhsatlandırma.....	103
Tablo.2. Türkiyede İlaç Fiyatının Belirlenmesi	104
Tablo 3. Türkiyede Depocu ve Eczacı Kar Oranları	104
Tablo 4. İlaç Sanayiinde Kutu Satış Değerleri	108
Tablo 5. Beşeri İlaç Sanayiinde İstihdam Dağılımı.....	114
Tablo 6. Beşeri İlaç Sanayiinde Gerçekleştirilen Yatırımlar (Milyon YTL)	115
Tablo 7. İlaç Sektörü Dünya Ve Türkiye Payları Ve Karşılaştırması	116
Tablo 8. Dünya Pazarına Verilen Kimyasal Ve Biyolojik İlaçlar	118
Tablo 9. Beşeri İlaç Hammadde Sektörü Faaliyet Gösteren Kuruluşlar	119
Tablo 10. Sektör: Kimya Sanayii (İlaç Üretimi ve Benzerleri).....	138
Tablo 11. Sektör: Kimya Sanayii (Tıbbi ve Zirai Müstahzarat Üretimi ve Benzerleri).....	138

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İlaç Tüketimi/GSMH 2005-USD)	98
Şekil 2. Dünya İlaç Pazarının 2004 Yılı Dağılımı (Milyar USD)	99
Şekil 3. Dünya İlaç Pazarının 2004 Yılı Ülkeler Bazında Dağılımı (Milyar USD)	99
Şekil 4. Pazarda Bulunan Reçeteli İlaçların Dağılımı – 2006	101
Şekil 5. Kişi Başına İlaç Tüketimi – 2005 (Fabrika Satış Fiyatı – dolar).....	102
Şekil 6. Referans-Eşdedeğer İthal-Yerli İlaç Karşılaştırması.....	110
Şekil 7. İlaç Endüstrisinde Gerçekleştirilen İthalat (Milyon USD)	112
Şekil 8. İlaç Endüstrisinde Gerçekleştirilen İhracat (Milyon USD)	113
Şekil 9. Veteriner İlaç Ruhsatname Gelişimi.....	122

Tezin Başlığı: Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve İlaç Sektörünün Uyum	
Tezin Yazarı: Hakan KOCATÜRK	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan LATİF
Kabul Tarihi: 22 Kasım 2007	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım) + 162 (tez) + 1 (ekler)
Anabilimdalı: İşletme	Bilimdalı: Yönetim Organizasyon
<p>Günümüz dünyasından gelecek nesillere, insanoğlunun varlığını sağlıklı koşullarda sürdürebilmesinin olmazsa olmaz koşulu kuşkusuz çevrenin ve dolayısıyla yerküredeki ekolojik dengenin korunabilmesidir.</p> <p>Teknolojik gelişimin ve ekonomik güdümlü politikaların sürdürüldüğü yıllardan itibaren birçok ülke çevrenin korunmasına ilişkin politikaların evrensel, uygulamaların ise müşterek olması gerekliliğinin farkına varmışlardır.</p> <p>İnceleme yapılırken Türkiye'nin Çevre Hukuku alanında, Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlulaştırılmış düzenlemeleri ile ilgili zorunluluğu öne çıkmaktadır. Bu nedenle denetim ve yaptırım mekanizmalarının işlerliğinde, teknik donanım, altyapı, nitelikli personel ve kaynak yetersizliği gibi temel sorunlarının yanı sıra bürokrasi ile yargının temel sorunlarının ve kurumlar arası yetki karmaşasının incelenmesi gerçekleştirilmiştir.</p> <p>Türkiye'nin çevre politikalarında Avrupa Birliği'ne tam anlamıyla uyum sağlayabilmesinin yolunun, salt uluslararası çevre antlaşmalarının altına imza atmak ve mevzuatı uyumlu hale getirmek olamayacağı bilinmektedir. Bu düşünceyle projede de toplumda çevre bilincinin oluşması ve kökleşmesini sağlayacak çevre koruma örgütleri ele alınmıştır. Uluslararası çevre koruma dernekleriyle Türkiye'de mevcut derneklerin doğuşu, gelişimi ve çevre politikalarının oluşumundaki rolleri tarihsel olarak incelenmiş, ülkemizde mevcut sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine değinilmiştir.</p> <p>Uluslararası düzeyde çevre bilincinin tarihsel oluşumunu ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum sürecinde oluşturduğu çevre politikaları ve bu politikalara ilaç sektörünün uyumunu irdeleyen tezimizde, ilaç sektörünün analizinin yapılması ve sektördeki firmalar ile mülakatlar yapılarak firmaların bu politikalara uyumu ve uyum çabaları incelenmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Çevre Politikası, İlaç Sektörü	

Title of the Thesis: THE COMPLIANCE OF THE MEDICINE SECTOR AND THE ENVIRONMENTAL POLICIES DURING THE ADAPTATION PERIOD OF EUROPEAN UNION

Author: Hakan KOCATÜRK   **Supervisor:** Assist. Prof. Dr. Hasan LATİF

Date: 22 November 2007   **Nu. of pages:** VIII (pre text) +162 (main body) +1 (appendices)

Department: Business   **Subfield:** Management Organization

From present day to the coming generation; the sine qua non requirement for the humanbeings survival in healty conditions, depends on the protection of the environment and the ecological earth. In this thesis, the history of environmental conscience was examined on an international basis The European Union's environmental policies and the environmental law was taken into account with the reasons of their formation.

Aim of this thesis is Doing the analysis for medicine sector and have an interview with this firms which are in this sector, examined policies during the adaptation and adaptation efforts.

While doing this examination, the priority on the obligations of Turkish Environmental Law in accordance with the European Union's Public Acts came into stage. For this reason, the control and the sanction process of these rules were investigated not only with the basic problems like the technical hardware, substructure, experienced staff and the lack of sources but also the basic problems of judgement , burequcracy and the complexity of authorisation process between different associations.

Since the idea of signing new aggrements on International Environmental Law and revising Turkish Environmental Law will not be enough for a full European Union adaptation, this thesis examined the Environmental Associations and Conservation-Minded Services that help the community to adopt environmental consciousness.

Therefore, in the thesis; the birth and the development of the Societies for the Protection of the Environment, International Associations and the Domestic Associations; with their affects and roles on the formation of the environmental policies were examined in a historic chronicle and in details, besides the functions of the non-governmental organizations are mentioned.

The historical existence of the environmental consiousness in an international level and the environmental policies written in Turkey during the adaptation period to the EU and the adaptation of the medicine sector to these policies are the main topics in this thesis, what is more the analysis of the medicine sector and interviews with such firms are accomplished in order to analyse the respect, compliance and efforts of the firms for the adaptation to these kinds of policies.

Keywords: European Union, Enviromental Policies, Natural Sources, Medicine Sector

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Dünyamız varlığını milyarlarca yıldır sürdürmektedir ancak doğa milyarlarca yıla meydan okurken insanoğlunun hızlı gelişimine ve ihtiyaçlarına meydan okuyamamış, insanoğlunun tükettiklerini ve tahrip ettiklerini yerine koyamamaya başlamamıştır. Daha doğrusu insanoğlu kendi ihtiyaç ve istekleri için yaşamakta olduğu dünyaya bir daha düzeltmeyeceği yâda düzeltmesinin belki yüzyıllar alacağı ağır yaralar vermeye devam etmektedir.

1. ve 2. dünya savaşı sonuna kadar yıllar içinde birçok hastalık ve savaşlar nedeniyle nüfus artışı çok hızlı değişmemiştir ancak dünya savaşları bitiminden sonra nüfus hızla artmaya başlamıştır. Nüfus artışı sonucunda insanların katlanırcasına istek ve ihtiyaçları ortaya çıkmıştır.

Nüfus artışının milyonlarla ifade edildiği günümüzde, bizim için en büyük kaynak ve sığınak olan doğanın, her metrekaresinin daha çok değer kazandığı, bununla beraber insanlar tarafından dengesinin bozulduğu ve tahrip edildiği gerçeği tüm toplumlar tarafından kabul görmektedir. Çevre konusunda bu ortak görüş aslında çevrenin sınırlandırılmaz ve bölünemez olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çevre problemleri ülkelerin yalnız başlarına hareket etmelerini değil de uluslar üstü bir hareketle olaya yaklaşmalarını gerektirmektedir.

Ülkelerin birçok konuda işbirliği ile yaptığı organizasyon ve hareketlerin gelecekte çevre kirliliği ile başa çıkabilmek içinde oluşacağı aşikârdır. Gelecek nesillerin devamlılığı ve sağlıklı toplumların sürdürülebilmesi için çevre ve insan ayrılmaz bir bütün olarak düşünülmesi ve bu bilinç ile hareket edilmelidir.

20. yüzyılın özellikle ikinci yarısına bakıldığında; şehirleşme, sanayileşme ve tarım alanlarında dünya tarihinde eş görülmemiş ekonomik bir büyümenin olduğu ve bu durumun büyük bir hızla devam ettiği görülmektedir. Bu büyüme insanoğlu için birçok fayda sağlarken, kaynakların azalması ve çevrenin kirlenmesi gibi olumsuz durumları da beraberinde getirmiştir. Esasen, çevre konusu yıllardır birkaç ülkenin gündeminde yer almış ve ülkeler tek başlarına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Daha önce değindiğimiz

gibi çevre sorunları ve çözümleri sınır tanımadığından ve tüm dünya ülkelerini ilgilendirdiğinden, tam anlamıyla bir çözüm ancak tüm ülkelerin uygulayacakları ortak bir çevre politikasını gerektirmektedir.

Çalışmanın Önemi

Çevre sorunlarının gündeme gelmesi 1950'li 1960'lı yıllarda olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra özellikle 1960'lı yıllarda gençliğin iki kutuplu dünyadan etkilenmesi sonucu birçok ülkede yeşiller hareketi doğmuştur. Yeşiller hareketini ortaya çıkaran bu nesil, savaş yıkıntılarının onarılması, kalkınma amacı, teknolojinin hızlı yükselişi gibi pek çok olayla beraber doğanın bozulmasını eylemleriyle protesto etmişlerdir. Doğal hayatın korunması ve yeşilci hareket, örgütlü toplumların önderliğinde başlamışsa da, Greenpeace hareketinin uluslararası düzeydeki çalışmalarıyla bu problemlerin sınır tanımadığı da anlaşılmaya başlanmıştır.

Bir yandan yeşilci hareket destek görürken, diğer yandan da bu hareketin gelişmeyi engellediği düşünülmekteydi. 1980'li yıllara gelindiğinde sürdürülebilir kalkınma planı ile bu düşünceler yıkılmıştır. Günümüzde insanın çevresine bağımlı olarak yaşayabileceği hemen hemen tüm insanlık tarafından kabul görmektedir.

Toplumların gelişmesi sonucunda, gelişmeye paralel olarak hatta çok daha fazla hızda çevre sorunları da artmıştır. Çevre sorunlarının bu hızla artışı sonucunda yıllar önce öngörülen ancak yeterli önlem alınmayan tedbirler şimdi bu sorunların açık ve net gözükmesi sonucunda bir çok toplumun ve ulusun ana hedefleri arasına girmeye başlamıştır. Özellikle bu çevre sorunları direkt gözle görülür ve insan sağlığını tehlikeye sokacak boyutlara ulaştığında ise çok daha sert tedbirler alınacağı ve diğer toplumlarında çevreye gerekli hassasiyeti göstermeyen toplumlara baskı oluşturacağı bir gerçektir.

Çevre konusunda sadece toplumların kurallarla değil, toplumu oluşturan en alt parçacık olan bireylerden başlayarak tam bir bütün gibi aynı amaç doğrultusunda hareket ederek çevre sorunları azaltmalı ve yok edilmeye çalışılmalıdır. Bu konuda kişilere hem yaşarken hem de yaşamlarını sürdürürken çevreye zararı minimum seviyede tutması gerekmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Sorumlulukların farkında olan insanlar, bu sorunların çözüm yollarını aramaktadırlar. Tabi ki çevre sorunlarının kabulü sadece tepkileri oluşturmamıştır. Tepkilere paralel çevre ve çevresel faktörler hakkında araştırmalar yapılmaya başlanmış, olay bilimsel bir boyuta da alınmıştır. Bahsedilen olaylar devam ederken öte yandan da siyasal birtakım düzenlemelere gerek duyulduğunun bilincine varılmıştır.

Dünyamızda çevre ve çevre sorunlarının nasıl uluslararası platforma taşındığını ve şimdiki gerçek önemini nasıl kazandığını anlatabilmek için tarihsel olarak nelerin yaşandığının anlatılması gerekir.

Çalışmam da öncelikle uluslararası çalışmalardan bahsettikten sonra Türkiye’de ki çevre politikalarının gelişimi, Anayasa ve kalkınma planları içindeki çevre politikaları, çevre konusunda sivil örgütlenme ve yapılanmalardan bahsedeceğim. Türkiye’nin imzalamış olduğu uluslararası hukuk metinleri ve son zamanlarda sıkça duyduğumuz AB’ye uyum sürecinde çevre konusunda yapılmakta olan sözleşmelerden bahsedeceğim.

Çevre ile ilgili gerekli tanımlama ve anlatımlarımın ardından, İlaç sanayiini ve çevre ile ilişkisini ve AB sürecinde ne gibi çalışmalar yapıldığını kendi yapıldığını aktaracağım. Çevre ve insan sağlığını geri kazanım çalışmalarını sürdüren ilaç sektörünün diğer sanayii dallarına göre çevresel bilinç düzeyinin ve bu konuyu algılayış biçiminin farklı olacağından yola çıkarak saha incelemesini bu alanda yapma kararı aldım.

İlaç firmalarının sermaye yapılarının Türk ve Yabancı yatırımcı olarak kendi içinde de algılayış biçimlerinin farklı algılanıp algılanmadığının tespit edilebilmesi için sektörde faaliyet gösteren firmalar ile çevre konusunda mülakatlar yaparak varsa farklılıkların ortaya çıkarılmasına çalıştım.

Çalışmamın genel hatlarını ve ortaya çıkış amacını aktardıktan sonra yıllar içinde çevresel bilincin toplumlar üstü siyasi oluşuma ve siyasi düzenlemelere nasıl dönüştüğünü görebilmek adına, uluslararası düzeyde çevrenin oluşumunu incelemek gerekmektedir.

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI DÜZEYDE ÇEVRE

1.1. Stockholm Konferansı

“1972 yılında Stockholm’de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı, uluslararası alanda çevre sorunlarının ele alındığı ilk büyük toplantıdır”(Zilelioğlu , 1992:1). Böylece çevre sorunları ve bu konuda alınması gerekli tedbirlere kamuoyunun dikkatini çekilmiştir. Yüksek kalkınma hızı, tam istihdam, ekonomik istikrar gibi “geleneksel” ekonomik ve siyasal politikaların tespiti sırasında hayat şartlarının niteliğinin iyileştirilmesi prensibi göz önünde tutulmak kaydıyla hükümetlerin çoğu, çevre politikalarının belirlenmesi konusuna önemle eğilmeye başlamışlardır(Avrupa Topluluğu Yayını :1977:9). Birleşmiş Milletlerin hemen her kuruluşu, ayrıca diğer uluslararası kuruluşlar, bu konferanstan sonra çevre konularına ayrı bir önem vermeye başlamışlardır(Ural,1991:67). Konferans’ın önemi, farklı siyasal bloklardan ve farklı kalkınma düzeylerine sahip yüzü aşkın ülkeyi ortak ilkeler etrafında bir araya getiren en yaygın platform olmasından ileri gelmekte olup en önemli beklentisi ise kalkınma düzeyleri ve siyasal rejimleri ne olursa olsun tüm ülkelerin, evrensel bir nitelik kazanan çevre sorunları karşısındaki ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımı paylaşmalarıdır. Bu husus, yeryüzünde insan varlığının sürdürülebilmesi için bir ön koşul olarak nitelendirilmiştir. Konferans’ın toplanmasına ilişkin görüşme ve kararların yanı sıra, bizzat konferansta ele alınan eylem planlarında, ortak sorumluluğun paylaşılması hususu daima ana tema olmuştur.

Nitekim, kabul edilecek ortak eylem planlarının, devletlerin egemenlik haklarına saygılı olması ve uygulanacak çevre politikalarının, kalkınmakta olan ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememesi hususu üzerinde titizlikle durulmuştur. Çevre sorunlarının çözümlenmesine yönelik olarak devletlerin ulusal egemenlik hakkına ters düşmeksizin uluslararası düzeyde yeni hukukî düzenlemelerin ve yeni kurumsal araçların ortaya konması gerekli görülmüştür (Altuğ,1990:43-44). Devletler çevre politikaları doğrultusunda kaynaklarını özgürce kullanabilecekler, ancak kaynakları kullanırken, diğer devletlerde çevre aleyhine bir zarar meydana geldiği takdirde hukuken sorumlu tutulacaktır (Kantar,1981:49).

Konferansta tartışılarak kabul edilen öneriler çerçevesinde ve konferansın amaçları doğrultusunda bir eylem planı hazırlanmıştır. Uluslararası camiada bir çevre bilinci oluşturmayı hedefleyen konferansın amaçları şöyle sıralanabilir:

- Çevre koşullarına ilişkin verilenin toplanması araştırılması, değerlendirilmesi ve uluslararası seviyede bilgi alışverişinde bulunulması,
- Çevre yönetimine, yani çevrenin korunmasına ve iyileştirilmesine ilişkin ilkelerin belirlenerek öneri mahiyetinde plana dahil edilmesi,
- Çevrenin korunmasına yönelik olarak teknik işbirliği, organizasyon, eğitim ve malî konularda destekleyici tedbirlerin alınması.

“İnsanların ortak sorumluluğu, kalkınmanın çevrenin korunması kaydıyla sürdürülebilmesidir. Bu hedefe ise ancak dikkatli bir planlama ve yönetimle ulaşılabilecektir”(Keleş,1983:231). Böylece kaynakları ve tabiî varlıkları tahrip etmeyen, çevreyi ön plana çıkararak kalkınmayı hedeflemiş bir anlayış olan “Sürdürülebilir Kalkınma”(Zileliloğlu,1992:1). ve önemi ilk kez gündeme gelmiştir.

Konferans sonunda yayınlanan “İnsan ve Çevresi Deklarasyonu” doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP-United Nations Environmental Program) kurulmuş ve Konferans’ın başlama tarihi olan 5 Haziran, Dünya Çevre Günü olarak kabul edilmiştir.

Merkezi, Kenya’nın başkenti Nairobi’de bulunan UNEP, Birleşmiş Milletler sistemi içinde çevre konusunda çalışan, dünya çapında yönlendirme, koordinasyon ve aydınlatma görevlerini üstlenen bir kuruluştur. Genel olarak, program ve proje destekleyici yönü bu amaçla kullanabileceği fonları bulunmayan “UNEP’in yanında çok daha etkili bir sisteme ve özellikle finansman imkânına sahip Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP-United Nations Development Program) yer almaktadır”(Ural,1991:220).

Birleşmiş Milletler bünyesi içinde çevreyle ilgili eylemleri sürdürmek ve koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulan UNEP’in Yönetim Konseyi’nin başlıca görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Çevre konusunda uluslararası işbirliğini geliştirmek,

- Birleşmiş Milletler bünyesinde çevre politikasının biçimlendirilmesine rehberlik etmek,
- Birleşmiş Milletler Çevre Programı Genel Müdürü'nden, çevre programlarının uygulanmasına ilişkin raporlar almak ve bunları incelemek,
- Yeryüzündeki çevre koşullarını sürekli inceleme konusu yapmak,
- Çevreyle ilgili bilgi birikiminin artmasını ve bu konuyla ilgili bilimsel ve diğer kuruluşların katkılarını sağlamak,
- Ulusal ve uluslararası düzeydeki çevre politikalarının etkilerini sürekli olarak gözlemek,
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP-United Nations Development Program)'nın çalışmalarını izlemek,
- “Yeni sorunlara ülkelerin dikkatini çekmek ve belirlenen hedefler çerçevesinde uluslararası toplantılar düzenlemek”(Ural,1991:68).

1.2. Paris Zirvesi

Paris'te 19–20 Ekim 1972'de toplanan devlet ve hükümet başkanlarının belirttikleri gibi; “kendi başına bir amaç olmayan ekonomik büyüme, öncelikle yaşam koşulları arasındaki farklılıkların azaltılmasına imkân vermelidir. Bu büyüme, bütün sosyal tarafların katılması yoluyla sürdürülmelidir. Büyüme sadece yaşam düzeyinin değil, niteliğinin de yükseltilmesi sonucu getirilmelidir. Avrupalı olmanın bir gereği olarak ve kalkınmayı insanların hizmetine sunmak amacıyla madde dışındaki değerler ile çevrenin korunmasına özel bir dikkat gösterilmelidir”(Avrupa Topluluğu Yayınları:19??;14-15).

Başka bir deyişle, “yaşam kalitesinde ve standartlarında ekonomik gelişmenin yanı sıra çevrenin de korunması sağlanmalıdır” görüşüyle ilk olarak Avrupa Topluluğu nezdinde çevre politikası hükümetler düzeyinde ele alınmış olup, böylece Topluluk organlarına çevre politikasının belirlenmesi amacıyla eylem programının hazırlanması hususunda bir mesaj gönderilmiştir.

Roma Antlaşması'nda, Topluluk üyelerinin uyum içinde ekonomik gelişmelerini sürdürebilmeleri ve ticaret yapmalarını öngören madde 101 ve 102 hükümlerine atıfta

bulunulmuştur. “Çevreye ilişkin olarak yapılacak yatırımların ve getirilerin standartlar nedeniyle söz konusu uyumun, dolayısıyla üye devletlerarasındaki rekabetin bozulmasını önlemek amacıyla ortak çevre politikasının benimsenmesi düşünülmüştür.” (Hamamcı, 1988:49) Haliyle uluslararası düzeydeki çevre politikalarında da ekonominin öncülüğü, ağırlığını korumaktadır.

“Topluluk Çevre Politikası’nın amacı, içinde yaşanan çevrenin ve yaşam şartlarının kalitesinin yükseltilmesidir”(TÜSİAD yayını,1990:1).

Paris Zirvesi’nde, Roma Antlaşması’ndan yola çıkılarak Avrupa Topluluğu Çevre Politikası’nın temel ilkeleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Çevre politikasının uygulanmasında izlenecek en iyi yol, çevredeki olumsuz etkileri gidermeye çalışmak yerine kaynağına inerek çözüm aranmasıdır. Dolayısıyla, teknolojik alandaki gelişmeler çevre korunması göz önünde tutularak yönlendirilmeli, böylelikle teknolojik gelişmeler; kirliliği azaltıcı ve aynı zamanda doğal kaynaklarla enerjinin daha rasyonel kullanımı doğrultusunda ve tedbirlerin maliyetlerini düşürücü biçimde ele alınmalıdır.
- Uygulamaya aktarılan bütün teknik planlama ve karar alma prosedürleri için, olabildiğince erken aşamada çevre korunması faktörü ve çevre üzerindeki etkileri göz önünde tutulmalıdır.
- Ekolojik dengenin bozulmasına veya doğal kaynakların israfına yol açacak eylemlerden kaçınılmalıdır. Bu açıdan Topluluk Komisyonu, doğal kaynakların en iyi şekilde korunmasına yönelik orta ve uzun vadeli politikalarla, Topluluğun ortak çıkarlarını göz önünde tutarak, ulaşılabilir en yüksek düzeyde bir yönetim mekanizması kurmalıdır.
- Çevre politikası, ekonomik ve sosyal kalkınma ile bütünlük içerisinde olmalıdır. Topluluk, bilimsel standartlar ve teknolojik bilgi alanlarında çalışmalarını yoğunlaştırmalı, söz konusu araştırma faaliyetlerinde kirlilik ve gürültü faktörlerine ilişkin veriler değerlendirilmelidir.
- Çevre politikasına temel malî kaynak olarak “Kirliten Öder” ilkesi esas alınmalıdır. Ancak, Topluluk genelinde tanımlandığı ve kabul gördüğü takdirde, uluslararası

ticareti ve yatırım faaliyetlerini önemli ölçüde zedeleyebilecek bazı durumlar için istisnaî olarak özel düzenlemelerde bulunulabilecektir.

- Stockholm’de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda, insan çevresinin korunması doğrultusunda alınan karara, her üye ülke, diğer üye ülkelerin çevresinin korunmasını göz önüne alarak uymalıdır.
- Topluluk ve üye ülkeler, hazırladıkları çevre politikalarında, kalkınmakta olan ülkelerin çıkarlarını da göz önünde tutmalıdırlar.
- Çevre korunması, tüm Topluluk açısından büyük önem arz etmektedir. Topluluk yurttaşları, çevre korunmasının ciddiyet ve önemini kavramalıdırlar. Bu alandaki çalışmaların başarısı, her kesimden Topluluk yurttaşlarının ve farklı sosyal grupların katılımına bağlıdır. Bu nedenle her kademedede eğitim çalışmaları gereklidir.
- Farklı düzeylerdeki her tür çevre kirlenmesi dikkate alınarak çeşitli düzeylerde (yerel, bölgesel, ulusal, Topluluk içi, uluslararası) yapılacak çalışmalarda faaliyet, kirlenme türüne göre belirlenmeli ve korunması söz konusu coğrafi bölge, en erken aşamada belirlenmelidir.
- Topluluk içi çevre politikaları uyumlaştırılmalı ve üye devletlerin çevre politikaları, diğer üye devletler ve Topluluk politikasıyla uzun vadeli bir plan dahilinde koordine edilmelidir. Bu koordinasyon ve uyumlaştırma politikalarını, Antlaşmanın ilgili maddelerinin, söz konusu programlarda yer alan projelerin, çevre ile ilgili bilgilendirme prosedürünün uygulanması yoluyla gerçekleştirmek mümkün olacaktır.
- Her kirlilik kategorisi için ayrı bir kriter ve faaliyet programı geliştirilecektir.
- Çevrenin korunması ile ilgili genel politika, tek tek üye ülkeler için ana ilkelerin konması ve söz konusu ilkeler dahilinde planlanmanın yapılmasıdır(Gönen,1990:7).

1.3. Akdeniz Eylem Planı

Stockholm Konferansı’nda alınan kararlar ve benimsenen ilkeler doğrultusunda kurulan UNEP tarafından 1974 yılında uluslararası düzeyde deniz kirliliğini önlemeye yönelik olarak Cenevre’de “Bölgesel Denizler Programı Faaliyet Merkezi” kurulmuştur.

Merkez'in çalışmalarında, çevre sorunları yalnız deniz ortamını ilgilendiren boyutuyla ele alınmamakta, deniz kıyıların tüm toplumsal ve ekonomik kesimlerle olan ilişkileri göz önünde tutularak değerlendirilmekte ve çevre kirlenmesi ile çevresel değerlerin zarara uğramasının nedenleri irdelenmektedir. "Söz konusu merkezin gerçekleştirdiği ilk proje, önceliğin Akdeniz'e verilmiş olması dolayısıyla Akdeniz Eylem Planı'dır"(Keleş, 1993:164–165).

"28 Ocak – 4 Şubat 1975 tarihleri arasında Barselona'da yapılan ve Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkelerin hükümet temsilcilerinin katıldığı toplantının ardından Akdeniz Eylem Planı, 13 Şubat 1976 tarihinde kabul edilerek 12 Şubat 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir"(Altuğ,1990:52–53).

Akdeniz Eylem Planı'nın amacı, Akdeniz'in karşı karşıya bulunduğu çevresel baskıların belirlenmesi, önlenmesi ve giderilmesi yollarının araştırılması için sorunun, disiplinler ve sektörler arası boyutta bölgesel işbirliğine imkan sağlayacak biçimde ele alınmasıdır.

Akdeniz Eylem Planı dört temel boyutta ele alınmıştır.

Bunlardan birincisi olan Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi ve ekini oluşturan protokoller, Akdeniz Eylem Planı'nın tüzel boyutunu teşkil ederler. Söz konusu protokoller sırasıyla şöyledir.

- Akdeniz'in Gemilerden ve Uçaklardan Vaki Olan Boşalma Sonucunda Kirlenmeden Korunmasına ait Protokol,
- Olağanüstü Durumlarda Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak İşbirliğine ait Protokol,
- Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü,
- Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına ilişkin Protokol.

Tüzel boyutu ilerleyen ikinci konu da 1985 yılında Cenova'da kabul edilen "Akdeniz'in İkinci On Yılı (Cenova) Beyannamesi'dir. Cenova Beyannamesi ilk on yılın bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, gelecek on yılın öncelikli hedeflerini içermektedir.

Üçüncü olarak, Akdeniz Eylem Planı'nın çevresel irdeme boyutundaki faaliyetleri ise, Kirlilik İzleme Programı (MED-POL)'nı içine almaktadır. MED-POL, Akdeniz'i

etkileyen kirliliğin kaynaklarını, derecesini, düzeyini, eğilimlerini, izlediği yolları bilimsel yöntemlerle incelemek, deniz ortamını korumak ve iyileştirmek amacıyla yapılan etkinlikleri kapsamaktadır.

Dördüncü boyutu oluşturan Sosyo-ekonomik entegre planlama, Akdeniz'in çevresel kaynaklarının sosyo-ekonomik açıdan akılcı bir biçimde yönetilmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede ele alınan etkinlikler birbirinden farklı sosyo-ekonomik kalkınma düzeyinde bulunan kıyıdaş ülkeler arasında yakınlaşmayı gerçekleştirecek ve çevre-kalkınma bağlamında, bölgesel işbirliğine dayanacak biçimde ele alınmaktadır. Bu boyutta amaca yönelik çalışmalar dört kümede toplanmaktadır: 1) Mavi Plan, 2) Öncelikli Eylemler Programı, 3) Akdeniz'de Ortak Mirasın Korunması ve 4) Özel Koruma Alanları.

Akdeniz Eylem Planı çalışmaları, "taraf ülkelerin iki yılda bir yaptıkları olağan hükümetler arası toplantılarda alınan kararlar doğrultusunda, diğer bir ifadeyle çok taraflı bölgesel işbirliği anlayışı içinde yürütülmektedir"(Keleş, 1993:164-165-166).

1.4. Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı

3-14 Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio kentinde yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 178 ülkeden 12.000 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir.

Versailles, Yalta, Postdam gibi siyasî tarihin önemli dönüm noktalarına işaret eden konferanslardan bile daha geniş kapsamlı olan konferansın ön hazırlık çalışmaları, 1990 yılında başlamıştır.

Stockholm Konferansı'ndan sonra geçen 20 yılda Dünya 200 milyon hektarlık orman kaybetmiştir. Bu oran, ABD topraklarının 1/3'ü kadardır. Aynı şekilde, erozyon nedeniyle kaybedilen toprak miktarının ise 500 milyon ton olduğu hesaplanmaktadır. Bu da, Hindistan ve Fransa'nın tarıma elverişli topraklarının toplamı kadardır. Söz konusu veriler tüm ülkelere bilindiği halde, özellikle gelişmiş ülkelere ekonomik nedenlerle göz ardı edilmiştir.

1. Çevre Konferansı'nda alınan ilke kararlarına o yıllarda devam etmekte olan soğuk savaş nedeni ile uyulamamış, Doğu-Batı blokları arasında işbirliği temin edilememiştir.
2. Çevre Konferansı'nda ise bu defa Kuzey (kalkınmış batılı ülkeler) ve Güney

(kalkınmakta olan ülkeler) adı verilen ülke grupları arasındaki çıkar çatışmalarına şahit olunmuştur.

Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'nın meydana getirdiği Kuzey ile; Afrika, Latin Amerika ve bazı Asya ülkelerinin oluşturduğu Güney, konferans boyunca çekişmelerini sürdürmüş, beş sözleşmenin imzalanması sırasında da, uzlaşma amacıyla bir araya gelen ülkeler, sadece kendi problemlerinin önemini ve acil çözümlere ihtiyaç duyulduğunu dile getirmişlerdir.

Güney ülkeleri, gelişmiş Kuzey'e doğal kaynakları sorumsuzca tükettikleri suçlamasını yöneltmişlerdir.

Güney ülkelerinden Pakistan'ın Çevre Bakanı Enver Seyfullah Han'ın; "Bir yığın pislik üzerinde oturan yoksul bir insanın, bir kuşun kendisinden daha fazla korunmaya muhtaç olduğunu kabul etmesi imkânsızdır." sözleri, Güney ülkelerinin bakışını yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Zirve öncesinde de, Yeni Delhi'deki bir araştırma enstitüsünün başkanı olan R. K. Pachuri, "Bir sonraki öğünde nasıl karnını doyuracağını düşünen insan, çevre korunması nutuklarını dinleyemez" diyerek Güney'in öfkelerini ifade etmiştir. Güney ülkeleri, küresel çevre sorunlarından, büyük ölçüde, sanayileşme ve kalkınma süreçlerini tamamlamış olan ülkeleri sorumlu tutmuşlar; doğayı henüz sanayileşmiş ülkeler kadar kirletmeyen kalkınmakta olan ülkelerin ise çevre koruma bilincinin görece güç kazanması nedeniyle bir taraftan kalkınma çabalarını sürdürürken diğer taraftan da çevreyi koruma tedbirleri almak zorunda kaldıklarını iddia etmişlerdir.

Kuzeye göre ise, Güney'de yer alan az gelişmiş yada kalkınmakta olan ülkelerin çoğu, hızla artan nüfusları besleyebilmek amacıyla, doğaya telafi edilmesi mümkün olmayan zararlar vermektedirler.

Çevre sorunlarına neden olanlar ile bu sorunların çözümüne yönelik tedbirlerin maliyetini karşılayacak olanlar arandığı ölçüde, Güney-Kuzey ya da gelişmiş-az gelişmiş ülke grupları arasında çatışma devam edecek gibi görünmektedir.

Malezya temsilcisi Chee Yokling "Gerçek, bu gezegende pek çok dünyalar olmasıdır; zengin dünyalar ve fakir dünyalar" sözüyle, Brezilya'dan Fernando Collor de Mello ise "Sosyal açıdan adaletsiz bir dünyada, çevresel açıdan sağlıklı bir gezegene sahip olamazsın" demekle soruna gerçekçi bir yaklaşım getirmişlerdir. Bütün eşitsizliklere

rağmen, dünyada yaşamın devam edebilmesi için çevre sorunlarının çözümlenmesi gerekmektedir. Çözüme giden yollar birden çok olsa da çözüm tektir. Temiz teknolojiyi kullanarak “sürdürülebilir kalkınma” sağlanmalıdır. “Onaylanabilir toplum” bilinci geliştirilerek, ekonomik gereksinimlerini ekolojik kaygılarla dengeleyen toplumlar yaratılmalıdır.

Bu çözüm yolu, en büyük darbeyi ABD Başkanı George Bush’un açıklamasıyla almıştır. “Fanatik çevrecilerin sözüne kanıp, bu antlaşmayı imzalayarak Amerikan şirketlerinin kapısına kilit vuramayız. Çevreyi korumak kadar, Amerikalıların işlerini de güvence altına almakla görevliyiz. Bu antlaşmayı imzalamak, bu alandaki çalışmalarını engelleyecektir” sözleriyle, Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması’nı imzalamayacaklarını ifade etmesi, Tennessee Eyalet Senatörü Demokrat Al Gore’un, konferans öncesinde “Rio Zirvesi başlı başına bir başarıdır. Kalkınma ile çevre korunmasının ayrılmazlığına, küresel çevre krizinin yeni boyutlarına dünya liderlerinin dikkatini çekmiştir” şeklindeki iyimser düşüncelerinde yarıldığının bir göstergesi olmuştur. Ancak, diğer kalkınmış ülkelerin söz konusu antlaşmayı imzalamaları hatta bazı Avrupa ülkelerinin antlaşma hükümlerini beklediklerinden hafif bulmaları ise sevindiriciydi. Böylece Almanya, Avrupa Topluluğu’nun diğer üyeleri ve Japonya söz konusu antlaşmaların hayata geçirilmesi için finansman sağlama ve atmosfere bırakılan karbondioksit sınırlarına bağlı kalmak yönündeki girişimcilikte öncülük yapmışlardır.

ABD, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi hakkında bu tutumunu sürdürürken, İklim Değişmesi Sözleşmesi’nin de hükümlerinin hafifletilmesine neden olmuştur. Atmosfere yayılan karbondioksitin %30’unun sorumluluğunu taşıyan ABD, sera etkisi ile ilgili bilimsel kayıtların eksik olduğu bahanesiyle emisyonların azaltılması konusunda herhangi bir hedef yada süre belirtilmesini engellemiştir.

Rio Konferansı’nın sonuçlarını aşağıdaki başlıklar altında özetlemek mümkündür:

1.4.1. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Sözleşme, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde biyolojik kaynakların korunması ve bunlara yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi, bitki ve hayvan topluluklarının hukuk dışı imhasının engellenmesi, konuyla ilgili finansman kaynakları ve teknoloji transferinin sağlanması konularını içermektedir.

Aralarında Türkiye ve Avrupa Topluluğu üyelerinin de bulunduğu 153 ülke tarafından imzalanmıştır. Zirveye katılan diğer ülkelerin, bu sözleşmeyi 1993 yılında New York'ta yapılacak toplantı sırasında imzalayacakları açıklanmıştır.

1.4.2. İklim Değişikliği Sözleşmesi

Karbondioksit gazının kullanılma oranının artması üzerine dünyanın ısınma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Karbondioksiti en çok kullanan ülkelerin bu oranı 1990 yılı seviyesine indirmelerini isteyen sözleşmede, gelişmiş ülkelere çevreyi kirletmeleri halinde ağır yaptırımların uygulanması istenmektedir.

153 ülkenin imzaladığı sözleşmeye, Türkiye bazı maddelerine itiraz ederek imza atmamıştır. Çünkü, konferansta gelişmiş ülkeler kategorisine dahil edilen Türkiye, hem kalkınmakta olan ülkelere mali yardımda bulunacak, hem de teknoloji transferi yapma hükümlülüğü altında kalacaktı.

1.4.3. Rio Deklarasyonu

27 temel ilkedен meydana gelen ve bağlayıcı unsuru olmayan bildiri, çevre ve kalkınma konularına ilişkin prensipleri kapsamaktadır. Dünya Beyannamesi olarak da bilinen deklarasyon, İnsan Hakları Beyannamesi'ni temel alarak ekolojik hakları belirtmektedir. Varılmak istenilen amaç, ülkelerin ve halkların, ekonomik-ekolojik davranış kalıplarını ortaya koymak, "Kirlen Öder" ve "Üreticilere Ürünlerin Çevresel Etkisini Tüketicilere Bildirme Zorunluluğu Getirilmesi" gibi ilkelerin işlerlik kazanmasıdır. Ayrıca bir ülke sınırı içindeki faaliyetlerin başka ülkelerdeki doğaya zarar veremeyeceği garantisi getirilmiş ve doğa korunmasının kalkınmanın bir parçası olarak algılanmasının gereği üzerinde durulmuştur. Geri kalmış ülkelerin çevre sorunlarının çözülmesine öncelik verilmesi de deklarasyonda yer alan ilkeler arasındadır.

1.4.4. Gündem 21

Rio Zirvesi sonrasında imzalanan en detaylı ve uzun antlaşma metni olarak dikkat çeken Gündem 21, "21. Yüzyıl Dosyası" olarak da anılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere mali yardımda bulunmaları kaydıyla kalkınmalarına destek olmaları öngörülmektedir. Bağlayıcı hükümler içermeyen ve hükümetler ile kalkınma örgütleri ve Birleşmiş Milletler organlarına düşen görevleri belirleyen antlaşma; kadın hakları,

yoksulluk, çocuklar gibi konuları da kapsamaktadır. Dünya'yı kurtarmaya ve tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik temel ilkelerin uygulamaya aktarılmasını hedeflemektedir.

1.4.5. Ormanların Kullanımı Bildirisi

Ormanların kullanımı ve korunması konularına açıklık getiren bildiri, ülkelerin ekonomik gelişme uğruna orman katliamından vazgeçmesini ve orman kıyımına karşı işbirliğini öngörmektedir.

Özetle, Dünya'nın geleceği için önemli adımların atılmasının beklendiği Rio Zirvesi'nin ümit edildiği kadar başarılı bir şekilde sonuçlandığını söylemek mümkün değildir.

Türkiye'nin ve Avrupa Topluluğu'nun çevre sorunlarının çözümünde görevleri şöyledir:

- Her ülkenin doğal kaynakları kullanmadaki ve buna bağlı olarak da çevresel sorunlardaki sorumluluk derecesi farklıdır. Sorunların çözümünde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de göz önünde tutulmalı, üye ülkeler özellikle çevre standartlarına ilişkin alt yapının oluşturulmasında üzerlerine düşen ölçüde katkıda bulunmalıdırlar.
- Çevresel sorunların çözümünde kullanılmak üzere, her ülkenin kendi gelişmişlik düzeyi ile orantılı olarak katkıda bulunacağı uluslararası fonlar yaratılmalıdır. Ülkemizde çevre korunmasıyla ilgili olarak çalışan kamu ve gönüllü kuruluşların, çevre problemlerinin çözümünde faydalı olabilecek güçlü bir organ haline gelebilmesi için yeniden yapılandırılması gerekir.
- Bununla birlikte çevresel sorunların çözümünü sadece Avrupa Topluluğu'nda aramak yanlış olacaktır. Sorunların niteliğine göre ülkeler iki taraflı veya bölgesel mekanizmaları hayata geçirebilmelidir.
- Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerle tam üyelik müracaatında bulunan ülkeler arasında ekonomik ve teknik işbirliğinin gerçekleştirilmesi aralarındaki dayanışmayı arttıracaktır.

1.5. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, 1957 yılında Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya tarafından Roma Antlaşmasının imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik topluluğu adı altında kurulmuş bir topluluktur. Birleşik bir Avrupa düşüncesinin temelleri ise Ortaçağa kadar dayanmaktadır. Victor Hugo, Immanuel Kant, Voltaire, Proudhon ve Saint Simon gibi birçok düşünürün Avrupa’da siyasal bir barış temelinde bir entegrasyona ve birliğe yönelik planları mevcuttur. Ancak bugünkü Avrupa Birliği’nin temelini atan en önemli unsur ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan ekonomik ve politik durumdur. İkinci dünya savaşından sonra Avrupa da on milyonlarca insan ölmüş, Avrupa ekonomisi çökmüş ve politik bir bölünmüşlük meydana gelmiştir. Avrupa’da oluşan bu depresyon Avrupa ülkeleri arasında politik ve savunma alanında işbirliği yapmaya zemin hazırlamıştır. İlk olarak o dönemde üretimi stratejik olan çelik için Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından Batı Avrupa ülkelerinin kömür ve demir sanayilerinin bütünleşmesi planlanmıştır. Bunun sonucunda 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Belçika, Batı Almanya, Lüksembourg, Fransa, İtalya ve Hollanda’dan oluşan 6 üye ülke ile kurularak kömür ve çeliğin üretimi uluslararası bir organın sorumluluğuna geçmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu 1957 yılında Roma antlaşması ile kurulmuştur. Hukuken 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. AET’nin nihai hedefi Avrupa’nın siyasi bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir gümrük birliği kurulması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde AKÇT çok başarılı olmuştur. Aralarında Avrupa Atom Enerji Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) oluşturulmuştur. 1967 yılında AKCT, AAET, AET kurumları birleştirilip Avrupa Parlamentosu kurulmuştur. Bir tek komisyon kurulup bir tek bakanlar konseyi belirlenmiştir.

Roma Antlaşması 1 Temmuz 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi ile önemli değişikliklere uğramış, üye ülkeler arasında ortak bir dış politika oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu değişikliklerden sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Topluluğu (AT) haline gelmiştir. 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren ve resmi adı Avrupa Antlaşması olan Maastrich Antlaşması ile ekonomik ve parasal, çevre, tüketici hakları, sağlık gibi temel konularda önemli hedefler belirlenmiştir. Bu antlaşma bugünlü Avrupa Birliği’ni (AB)

ortaya çıkararak antlaşmadır. 2004 yılında 10 yeni ülke AB'ye üye olmuştur. Üye olan en son ülkeler Bulgaristan ve Romanya'dır. Türkiye ise aday konumundadır. 1 Şubat 2005 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması ise AB kurumlarının, bu karmaşık yapısı içinde daha etkin biçimde hareket etmesini sağlamaktadır.

1.5.1. Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Oluşturulma Nedenleri

Avrupa topluluklarını ortak bir çevre politikasına götüren nedenler çeşitlidir. Bunların başlıcası çevre koruma değerlerinin maliyetinin, malların üretimindeki maliyeti doğrudan etkilemesidir. Sonuç olarak serbest rekabet ortamının bozulması olasılığı vardır. Bunu önlemek için ortak çevre politikası benimsenmiştir. Diğer sebepler yaşam koşullarındaki değişmelerin politik sonuçlarının olumsuz olacağı düşüncesi ve yaşam koşullarının yükseltilmesi gerekliliğidir. (G.E) Çevre kirliliği yayılması muhtemel bir olgudur. Avrupa'yı tehdit edebilecek durumda olması da AB'yi ortak politikaya iten sebeplerden birisidir.

1.5.2. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Genel Bir Değerlendirilmesi

Çevre koruma sorunu günümüzde önemli bir yer almaktadır. Çevre, sınırlarını aşan bir hal alarak bölgesel bir tehdit olmaktan çıkmaya başlamıştır. Avrupa topluluğu mevzuatı 1970'lerden beri gelişmektedir. Ancak çevre politikalarının önemi 1980'lerden sonra ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda çevreye gelen tehditler büyük oranla artmıştır.

Tarihte Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmalarda çevreye atıf yapılmamıştır. Roma Antlaşmasının 2. maddesi yaşam kalitesinin iyileştirmesi yönünde bir menfaat bildirmekle dolaylı bir atıf yapmıştır.

1986 yılı Avrupa Tek Senedi VII. Başkanı, çevre alanındaki faaliyetleri tanımlamıştır. Tek Senet ile değiştirilen Avrupa topluluklarını kuran antlaşma esas itibarıyla çevre konusunda bir topluluk politikasının geliştirip uygulanmasını sağlamaktaydı. Maastrich Antlaşması da çevre konusunda duyarlı sürdürülebilir bir gelişmenin desteklenmesini hedeflemiştir (İKV, s.9).

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, çevre konusunu bir politika olarak belirginleştiren önemli antlaşmalardan biridir. Antlaşmanın 7. maddesi ile tek pazar ve para birliğine ilişkin tedbirler alınırken yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre

kalitesinin iyileştirilmesi hususunun dikkate alınması ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla topluluk tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi gereği ortaya konmuştur (İKV s.10).

Amsterdam Antlaşması, ortak karar alma prosedürünün uygulanışını çevre sektörünün diğer alanlarına da genişleterek, Avrupa Parlamentosu'nun rolünü arttırması ve demokratik karar alma sürecinin resmen kabulüdür.

Topluluk günümüze kadar atık idaresi, su kalitesi ve hava kirliliği konularında minimum standartları oluşturarak kirliliği kusurlamayı amaçlayan 300'e yakın yasa kabul etmiştir. 1999 yılında AB komisyonu tarafından çevre koruma sorununun birlik için öncelikle tehditlerden biri olduğu tanımlanmıştır.

Avrupa birliği çevre politikasının temel hedefleri 174. madde de belirtilmiştir. Bunlar:

- Çevrenin korunmasının kullanılması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi,
- Doğal kaynakların dikkatli bir biçimde kullanılması
- Bölgesel ve dünya çapındaki çevre problemleri ile ilgili ulaşılan seviyede tedbir alınması.

Amsterdam Antlaşmasınının 174 (2). Maddesi, Avrupa çevre politikasının dayanacağı, üye ülkelerin somut yükümlülüklerinin yorumlanmasına hizmet edebilecek ilkeler sıralamasıdır. Bunlar:

- **Bütünleyicilik İlkesi:** Çevre korumanın birlik politikasının içine entegre edilmesi ilkesidir.
- **Yüksek Seviyede Koruma İlkesi:** Tüm kurumların yüksek seviyede çevre korumayı amaç edinmesi ilkesidir (AT antlaşması, 2. madde).
- **İhtiyat İlkesi:** Sonucu çevreye zararlı sonuçlar doğurabilecek ciddi bir şüphe mevcut ise bilimsel kanıt beklenmeden önlem alınması ilkesidir.
- **Önleme İlkesi:** Bu ilke antlaşmalara tek senet ile eklenmiştir. Bu ilke erken safhalarda gerekli önlemlerin alınması ilkesidir.

• **Kaynakta Önleme İlkesi:** Genellikle su ve atık sektöründe uygulanan bir ilkedir. Çevresel zararın öncelikle kaynağında önlenmesidir.

• **Kirleten-Öder İlkesi:** Bu ilke çevre eylem programında belirtilmiş olup çevre politikasının temel taşıdır. Kirletenlere bedelini ödetip onlara kirliliği azaltmayı, daha az kirleten ürünleri, teknolojiyi kullanmayı teşvik etmeye yöneliktir.

Toplulukların çevre politikalarına yönelik imzalamış olduğu pek çok ülkeler arası anlaşma vardır.

- Kuzey-Batı Atlantik Balık Avlama Suları için İşbirliği Konvansiyonu, 1978.
- Kuzey Doğu Atlantik Balık Avlama Suları için İşbirliği Konvansiyonu, 1980.
- Kuzey Atlantik'te Mersin Balığı'nın Korunması için Konvansiyon, 1982
- Balık Denizi ve Danimarka Boğazlarındaki Canlıları Avlama ve Koruma Konvansiyonu, Tadil Edilen Protokol ile Birlikte, 1982
- Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşama Ortamlarının Koruma Konvansiyonu, 1979.
- Akdeniz'in Kara Kökenli Kirlenmeye Karşı Korunması Antlaşması, 1971 Ek-4 Protokol, 1976, 1978, 1988 1982.
- Göçmen Yabani Canlıları Korumak İçin Konvansiyon, 1979.
- Rhein Nehri'nin Kirlilikten Korunması için Uluslararası Komisyonla İlgili Anlaşma, 1963, Ek Protokol, 1976.
- Denizlerin Kara Kökenli Atıklardan Kirlenmelerini Koruma Konvansiyonu, 1974.
- Rhein Nehri'nin Kimyasal Atıklardan Korunması Konvansiyonu, 1976.
- Antarktika Deniz Canlılarını Koruma Konvansiyonu, 1980.
- Uluslararası Tropikal Tahta Ticareti Antlaşması, 1983.
- Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Konvansiyonu, 1979.
- Ozon Tabakasının Korunması için Viyana Konvansiyonu, 1988.
- Ozon tabakasının Korunması için Montreal Protokolü, 1988.

- Ozon tabakasının Korunmasına dair Viyana Protokolü,
- Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesine Taşınmasının kontrolüne ilişkin Bazal Protokolü, 1994.
- Kyoto Protokolü, 1991.
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1991

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKASI

Kalkınmakta olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’de “Çevre Politikası”nın belirlenmesi çalışmaları, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlatılmış ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile şekillendirilmiştir.

Türkiye’deki çevre politikasının belirlenmesi çalışmaları, kalkınma politikasının çevre üzerindeki etkileri ile sürekli etkileşim halinde olmuştur.

Avrupa Topluluğu’na benimsenen “Sürdürülebilir Kalkınma” ilkesi ve “Kirleten Öder” ilkesinin işlerlik kazanabilmesi ise ancak kurumsal yapıda gerçekleştirilecek yeniden yapılanma ile mümkün kılınabilecektir.

Türkiye’nin özellikleri çerçevesinde oluşturulacak yeniden yapılanma ile gereksinim duyulan yeni hukuki düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir.

Faaliyetleri sonucunda çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olan ve çevre kullanım faktörünü ekonomik açıdan dışsal kabul eden müteşebbislerin, söz konusu faktörü maliyete eklemek şartıyla içselleştirmeleri ve kurumsal yapıda gerçekleştirilecek değişikliklerle kurulacak olan denetim mekanizmasıyla denetime tabi tutulmaları, “Sürdürülebilir Kalkınma” ve “Kirleten Öder” ilkelerinin uygulanmasını sağlayacaktır.

Bu hedefler göz önünde bulundurularak Türkiye’nin çevre politikasına temel teşkil eden amaçlar, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu’na göre şöyle sıralanabilir:

- Kavramsal kapsamın netleştirilmesi,
- Çevre sorunlarına ve dinamiklerine ilişkin kapsamlı / ayrıntılı envanterin çıkarılması, belirli aralıklarla yenilenmesi,
- Yürürlükteki ilgili yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapısal özellikleri ve sorunları, işlevleri, etkinlik düzeylerinin belirlenmesi,
- Sorunların ve dinamiklerinin konu, sektör, bölge özelinde önceliklendirilmesi,
- Ulusal ve bölgesel düzeyde politika ve stratejilerin geliştirilmesi,

- Politika ve stratejilerin yaşama geçirilmesine yönelik çalışmalar sırasında gözetilecek ilkelerin tanımlanması,
- Uygulanacak politika ve stratejiler doğrultusunda, ulusal ve yöresel düzeyde çevre yönetim planlarının hazırlanması,
- Çevre yönetim planlarının yaşama geçirilmesine yönelik yararlanılabilecek araç-gereç, teknik ve teknolojilerin geliştirilmesi, önleme, çözümlenme / onarma çalışmalarına ilişkin iş, yetki ve sorumluluk tanımlarının yapılması, gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, işbirliği düzeneklerinin kurulması, sorunlar ve yöreler özelinde “Eylem Programları”nın hazırlanması.

Bu yaklaşımla beliren amaçlar “Çevre Temel Yapısal Değişim Projesi Eylem Planında, öncelik sırasına göre;

- Kavramsal kapsamın netleştirilmesi,
- Gerekli envanter ve araştırmaların yapılması,
- Ulusal politika ve stratejilerin geliştirilmesi,
- Çevre harcamalarının kaynakları ile çevre yönetiminin ekonomik araçlarının belirlenmesi,
- Gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması,
- Yararlanılacak eğitim ve öğretim düzeninin kurulması,
- Çevre standartlarının geliştirilmesi olarak ele alınmıştır”(7. Beş yıllık kalkınma Planı, 1995:14–15).

2.1. Anayasalarımızda Çevre

Son 20 yıldır hazırlanan bütün anayasalarda çevre hakkına ve çevre korunmasına ilişkin hükümlere, bireylerin hakkı veya devletin ya da bireylerin ödevleri arasında yer verilmiştir. Hiyerarşik açıdan en üstte bulunan Anayasa’da hak, ödev ve yükümlülüklerle ilişkin hükümlerin yer alması, bunların devlet bakımından “planlayıcı hüküm” niteliğinde olması diğer bir ifadeyle Anayasa’da çevreye ilişkin hükümlerin bulunması, devlet içinde çevrenin önemli bir yere haiz olduğunun göstergesidir. Ayrıca

insan hakkı olması nedeniyle çevreden söz eden normlar bağlayıcı hüküm niteliğindedirler.

Anayasaların genel hukuk sistemini de doğrudan etkilediği dikkate alınır, “Anayasa’da var olan çevreyle ilgili hukuk prensiplerinin çevre hukukunu, dolayısıyla çevre mevzuatını etkilemesi söz konusu olacaktır”(Ural, 1980:1).

Mevzuata aktarılmamış bir olayın çözümlenmesinde, devlet tarafından üstün olarak telakki edilen değerler kapsamında yer alması nedeniyle söz konusu normlar ayrıca önem taşırlar.

Dikkat edilmesi gereken husus, Anayasa koyucu tarafından çevreye ilişkin normların sadece devlete ödev ve sorumluluk yüklememesi, bireylerin de çevresel faaliyetlere katılmalarını mümkün kılmak amacıyla çevre hakkının yanı sıra, ödev ve sorumluluk almalarının sağlanmasıdır.

2.1.1. 1961 Anayasası

1961 Anayasası’nın çevre korumayla doğrudan ilgili tek hükmü “Herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlama ödevini” Devlete yükleyen 49. maddesidir. Çevre sorunlarının, kişilerin beden ve ruh sağlığını etkilediği dikkate alınır bu prensip, “çevreyi koruma” ve “temiz bir çevre” kavramlarına hukuki bir temel oluşturmada ilk hareket noktasıdır.

Çevrenin korunmasının devletin ödevi olduğu kanısıyla devletin doğal zenginlikleri ve kaynakları hüküm ve tasarrufu altında bulundurduğunu hükme bağlayan 130. madde ve ormanların korunmasını, ormanlık alanların genişletilmesini ve ormanlardan kamu yararına uygun olarak yararlanılmasını düzenleyen 131. madde, 1961 Anayasası’nda yer almaktaydı.

2.1.2. 1982 Anayasası

Çevre korunmasına yönelik açık bir hüküm, 56. maddesinde bulunduran 1982 Anayasası’nda çevreyle ilgili doğrudan veya dolaylı hükümlere yer verilmiştir.

56. madde, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” demektedir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların görevidir.

Maddede Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir” ifadelerine de yer verilmiştir.

“Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde düzenlenen 56. maddeyle ilk kez bir Türk Anayasası’nda çevre hakkında doğrudan söz edilerek çevre korunması, devletin sorumluluğu, bireylerin sorumluluğu ve bireylerin hakkı olmak üzere üç yönden ele alınmıştır. Böylelikle devlet tarafından bireylere sübjektif bir hak tanınmıştır. Ancak, tanınan sübjektif hakka karşı devletin sorumluluklarına yer verilmemiş, hükmü ihlâl edenler aleyhine herhangi bir müeyyide öngörülmediği gibi bireylerin başvuru hakkında da söz edilmemiştir.

Çevrenin “Sağlıklı ve dengeli” olmasından söz edilmekle birlikte ideal çevrenin nasıl olması gerektiği veya hangi unsurların çevreye dahil olduğuna ilişkin düzenlemede bulunulmamıştır. Dolayısıyla çevrenin hukuken korunan alanı, anayasal olarak belirlenmemiştir.

65. madde de yer alan “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” hükmüyle, 56. madde sınırlanmaktadır. Çünkü çevreye ilişkin projeler büyük maliyetler getirdiğinden, devlet mali olanakları ölçüsünde çevre korunmasına yönelik yatırım yapabilecektir. Oysaki çevre hakkı, kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alsaydı, temel haklara göre zayıf bir hak olarak nitelendirilemezdi.

Anayasal açıdan bir diğerk sınırlama da, 23. maddeyle getirilen “Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir” hükmüne, aynı maddenin 2. fıkrasıyla “Sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek” amacıyla getirilen sınırlamadır.

Aynı çevre hakkı gibi “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlenen 43. maddeye göre, “Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir...”

44. madde de yine “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlenmiş olup “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak için gerekli tedbirleri alır...” hükmünü içerir.

“44. maddenin devamı niteliğini taşıyan 45. maddeyle, tarım toprakları ile meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önleme görevi, Devlete verilmiştir”(Keleş, 1993:255).

Anayasamızda konut hakkı da çevrenin diğerk bir boyutu olarak ele alınmış ve 57. maddeyle hükme bağlanmıştır. Buna göre “Devlet şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”

Ancak, madde 63’de yer alan “Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması”, çevreden tamamıyla bağımsız olarak “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır” şeklinde hükme bağlanmıştır.

Bu meyanda, Türkiye’nin kalkınmakta olan bir ülke olduğunun göz önüne alınması suretiyle “Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı”, madde 65’te yer alan “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliğı ölçüsünde yerine getirir” hükmüyle çizilmiş bulunmaktadır.

“Ekonomik Hükümler” de yer alan, çevreyle ilgili tek hüküm olan “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi”ne ilişkin 169. maddeye göre “Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni ormanlar yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunmaz. Devlet ormanları, kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz, münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.”

Çevreyle ilgili gerek doğrudan ve gerekse dolaylı hükümlerin Anayasamızda belli bir sistem dahilinde yer almaması, çevre sorunlarının bütün olarak belirlenip yorumlanmasını ve algılanmasını güçleştirmiş bulunmaktadır. Anayasal düzeyde çevreyle ilgili bütünlüğün sağlanması, söz konusu hükümlerin bir araya toplanmasıyla mümkündür.

2.2. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları

Gerek 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963–1967) ve gerekse 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968–1972) çevreye ilişkin özel hükümler bulunmamaktadır. 1. Planda “Sosyal Kalkınma ve Gelişme” ile “Tarım ve Endüstriyel Üretim” bölümleri adı altında dolaylı olarak çevreye değinilmiştir. Sanayileşmenin ekonomik açıdan ülke kalkınmasındaki yerine dikkat çekilmiş, ancak planın bütününde sanayileşmenin yarattığı kirlilikten söz edilmemiştir.

2. Planda ise çarpık kentleşmenin ve konut sorununun yansıması olarak görülen bölgesel kalkınma, şehircilik problemleri, sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri gibi bölümler bulunmaktadır.

2.2.1. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1974–1978)

Uluslararası düzeyde ilk kez çevre sorunlarının ele alındığı Stockholm Çevre Konferansı'ndan sonra ülkemizde de çevre bilincinin oluşmaya başlamasının bir göstergesi olarak, ilk kez 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarına ayrı bir yer verilmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin tanımlamalar yapılmış, sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşması, tabii kaynakların gereği gibi kullanılmaması sonucu doğal dengenin bozulması gelişmiş ülkelerin, düşük gelir düzeyi, kurumsallaşmanın sağlanamaması, eğitimsizlik, doğal kaynaklardan optimum ölçüde yararlanılamaması ve eski teknolojilerin kullanılması ise gelişmekte olan ülkelerin çevre sorunlarının kaynağı olarak gösterilmiştir.

Çevre sorunları, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca sanayi bölgelerinde ve yoğun yerleşim bölgelerinde hava, deniz ve su kirliliği başlıca sorunlar olarak belirlenmekle birlikte söz konusu plana göre erozyon ve çevre sağlığı, en önemli çevre sorunlarıdır.

Çevre sorunları Devlet Planlama Teşkilâtı'nın koordinasyonu ile bakanlıklar ve diğer resmî kuruluşlar tarafından yapılacak çalışmalarla belirlenecek ve kurulacak merkezi bir örgüt tarafından çözümlenecektir. Gerekli görülen mevzuat söz konusu örgütçe hazırlanacağı gibi örgüt toplumun eğitimiyle de ilgilenecektir.

Türkiye'nin çevre politikasının ilk esasları, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ortaya konmuştur. Çevre politikasına esas teşkil eden ilk unsurlar şöyle sıralanmaktadır:

- Türkiye'nin çevre sorunlarının belirlenmesi,
- Ekonomik gelişmeyi ve sanayileşmeyi engellenmeksizin çevre politikalarının, oluşturulacak mevzuatta belirlenmesi ve uygulamaya aktarılması,
- Toplumun, çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitimden geçirilmesi,
- Ankara'da yaşanan hava kirliliği sorununun yeniden gözden geçirilmesi,
- Tarım ilaçlarının sebep olduğu kirlenme,

- Su kirliliği.

Teknik düzeydeki yetersizlikler ve uygun çözüm yollarının bilinmemesi nedeniyle çevre sorunları tanımlanmış olmakla birlikte çevresel standartlar belirlenememiş, toplumun bilinçlendirilmesinde de hedeflenen düzeye gelinememiştir.

2.2.2. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)

Çevre sorunları, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "4. Planın Temel Politikaları" adını taşıyan III. Bölümde ayrı bir başlık olarak yer almıştır.

Planda, çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması temel ilkedir.

Sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde çevre unsurunun dikkate alınması, bu şekilde çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi kaydıyla doğanın, doğal kaynakların kullanımında ve korunmasında rasyonellik sağlanması, dolayısıyla uzun dönemde geriye dönülmez çevre sorunlarının yaratılmaması amaçlanmıştır.

Uluslararası düzeyde işbirliğinden ilk kez bu planda, İstanbul'da Haliç'in rehabilitasyonu ve İzmit Körfezi'nin temizlenmesine ilişkin çalışmalara etkinlik kazandırılması hususunda söz edilmiştir.

Kaynakların yanlış kullanılmasıyla çevrenin tahrip edildiği, sanayide ve turizmde kalkınma hedefinin arkasına sığınarak doğal ve tarihi zenginliklerin tahrip edilmemesi gereği planda vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal refahın ve turizmde kalkınmanın, temiz bir çevre ile sağlanabileceğine dikkat çekilmiştir.

Sektörler arası gelir dağılımının dengeli yapılabilmesi ve erozyonun önlenmesine ilişkin tedbirler de bu planda belirtilmiştir.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan diğer amaçlar şöyledir:

- Mevcut çevre sorunlarının giderilmesine yönelik alternatif çözüm önerilerinde ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun, diğer bir ifadeyle yöresel ortamın müşahhas durumuna ilişki çözümler getirilecektir.

- İnsan sağlığı açısından yakın tehlike yaratan yörelerle ilgili evre projeleri öncelikle uygulamaya konulacaktır.
- Ankara'nın hava kirliliğine çözüm getirici projeler hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.
- Arazi kullanım planları olmayan durumlarda, yörelerin ekolojik özellikleri ve çevreyi koruma tedbirleri dikkate alınacaktır.
- Yerel yönetimle merkezi yönetim arasında iletişim ağı kurulacak, kararların yerel yönetimlerce alınmasına ağırlık verilecektir.
- evre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve zendirilecektir.
- Tarihi evre, kırsal ve kentsel dinlence bölgelerinin saptanması, korunması ve ulusal tarihi parklar çerçevesinde i ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmalarına hız verilecektir.
- Büyük kentlerde yeşil alanlar çoğaltılarak halkın yararlanmasına sunulacaktır.
- Uluslararası düzeyde yasal, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenerek uluslararası faaliyetlere katılım sağlanacaktır.

Çevreye ilişkin çeşitli hedefler getirilmekle birlikte idari yapılanmadan ve mevzuat çalışmalarından hiç söz edilmemiş olması, planın en büyük eksikliğidir. Plan'da yer alan hedefler sadece çevreye devlet açısından verilen önemin artmasının bir göstergesidir.

2.2.3. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)

“Sosyal Hedef ve Politikalar” adını taşıyan IV. Bölümde evre sorunları konusu işlenmiştir. Diğer planlardan farklı olarak ilk kez ilkelerin yanı sıra temiz bir evre için izlenmesi gereken politikalara da yer verilmiştir. Ülkemizin kentleşme, erozyon ve doğal afetlerin sonucu olarak evre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği evre sorunlarıyla karşı karşıya bulunduğu ve evre konusunda temel yaklaşımın sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, muhtemel bir kirliliğin önlenmesi olmayıp, kaynakların ekolojik denge gözetilerek, gelecek

kuşakların da yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, korunması ve geliştirilmesi olduğu belirtilmektedir.

Planda ayrıca şu hususlara yer verilmiştir:

- Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında çevre sorunları planlama aşamasında teşhis edilerek, ilgili mevzuatın gerektirdiği tedbirlerin alınması, çevresel eki değerlendirilmesi, yatırımların projelendirme, ön izin, tesis izni, proje değerlendirme ve üretim aşamalarında çevre faktörünün sistematik olarak değerlendirilmesi ve sanayi atıklarının denetlenmesi,
- Su ve hava kirliliğinin ciddiyetle ele alınması gereken sorunlar olduğu kabul edilerek, içme ve kullanma suyunda insan sağlığının gerektirdiği şartların yerine getirilmesinin sağlanması ve su kaynaklarının değişik kullanım amaçlarını göz önünde bulunduran alıcı ortam ve atık standartlarının düzenlenmesi,
- Başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlike teşkil ettiği şehirlerde acil tedbirler alınması, bu amaçla hava kirliliği kontrol istasyonları ağının geliştirilmesi, iyi kalitede ve yeterli miktarda yakıt temin edilerek soruna köklü çözümler bulmak için yeni yakıt türleriyle ısınma proje çalışmalarının yapılması,
- Çevre alanında sürdürülmesi gerekli olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik tanınarak ilgili üniversite ve kuruluşların denetlenmesi.

Plan'da araştırma geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi, çevre kirliliğine verilen önemi vurgulamaktadır.

2.2.4. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)

Çevre konusu, 6. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ın “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar Bölümü”nde “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında yer almış ve çevre sorunlarına ilişkin uygulanması öngörülen “İlke ve Politikalar” ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Çevre politikamızda temel ilke; insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğa, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır. Ayrıca,

çevre ile ekonomi ilişkisi ilk kez bir kalkınma planında yer almış ve “Bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması esastır. Bakanlıklar yetki alanları içindeki uygulamaların çevre etkilerinin teşhisi, önlenmesi, bu amaçla politika geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu olup koordinasyon ise çevre işlerinden sorumlu kurumca sağlanacaktır” denmiştir.

“Kirliliğin Kaynağında Önlenmesi” ilkesi Plan’da benimsenmiş ve muhtemel çevre bozulmaları önceden tahmin edilerek, gerekli tedbirlerin kirlilik meydana gelmeden alınacağı belirtilmiştir.

Aşağıda belirtilen diğer ilke ve politikaların da, Avrupa Topluluğu Çevre Politikası’na uygun olduğu görülmektedir:

- Çevre standartları tespit edilirken, uygulanabilir mevcut teknolojiler ve ülke şartları birlikte düşünülecek ve standartlar dinamik bir şekilde belirlenecektir.
- Çevre bilinci yaygınlaştırılacak, bütün planlama aşamalarında çevre boyutu göz önünde tutulacaktır. İmar Yasası, çevresel etkileşim boyutu göz önünde tutularak yeniden gözden geçirilecektir.
- Deniz ortamında çevre koruma politikaları, öncelikle insan sağlığı açısından önemli bölgeler başta olmak üzere su ortamı olarak kullanılan bölgelerle su ürünleri açısından önemli bölgeleri kapsamına alacaktır.
- Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik kullanımını düzenlemek maksadıyla, sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararını gözetilen bir master plan hazırlanacaktır.
- Su kaynaklarının yönetiminde ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenmesinde kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak ve havza boyutunda idare kavramı geliştirilecektir.
- Çevre verilerinin bir merkezden yönlendirilerek toplanmasından, ilgili kamu kurumları sorumlu olacaktır.
- Çevre denetim-izleme sistemi, gerekli etkinlik kazandırılarak tek merkezden koordine edilecektir.

- Arazilerin kabiliyetlerine uygun olarak planlı ve dengeli kullanımını sağlamak için toprak etüt ve haritalama işleri, ulusal program dahilinde ele alınacak, 1., 2., 3. sınıf tarım arazilerinin toprak sanayi,, alt yapı, iskân ve turizm amacıyla kullanılması önlenecektir. Yol, su, elektrik petrol, gaz ve boru hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterilecektir.
- Yabani bitki genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirler geliştirilecektir.
- Hava kalitesi ile ilgili gezici kalibrasyon üniteleri ve bir referans kalibrasyon ünitesi kurulacak, illerde hava kalitesini etkileyen faktörler tespit edilecek, izlenecek parametreler ve alan sınırları belirlenecektir.
- Kimyasalların rasyonel kullanımının sağlanması ile çevreye olan zararları asgari düzeye indirilecektir.
- Çevreyi etkileyen kimyasalların, yararlanma süreleri ve dönüştükleri diğer kimyasal maddeler açısından sistemli bir şekilde kontrol edilmeleri sağlanacaktır.
- Kimyasalların tanımlanması ve bildirimlerinin uluslararası alanda benimsenmiş olan prensiplere göre yapılması sağlanacaktır.
- Yabancı ülke atık ve artıklarının Türkiye'ye girmesi önlenerek, ülke içindekilerin zararsız hale getirilmesi esas alınacaktır.
- İllerde çevre problemleri açısından risk değerlendirmesi yapılarak acil hal aksiyon planları hazırlanacaktır.
- Belediyelerin müşterek katı atık bertaraf etme yerleri oluşturmaları desteklenecek, düzenli çöp depolama sahaları için yer seçimi ve işletme esasları belirlenecektir.
- Hastane atıkları, ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak bertaraf edilecek, nükleer tıp bölümlerinin sıvı artıkları için depolama tankları yaptırılacaktır.
- Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerinin ortak arıtma tesisleri kurmaları için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
- Arıtma konusundaki araştırmalar desteklenecek, özellikle biyoteknolojinin atık su arıtılmasında uygulanmasına ve bu konuda araştırma yapılmasına önem verilecektir.

- Enerji üretimi, iletilmesi, dönüşümü ve kullanımında çevre faktörünü göz önüne alan bir ekonomik değerlendirme yapılacaktır.
- Enerji üretiminde çevre kirliliğini azaltmak için gerek mevcut gerekse yeni kurulacak tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve “Ar-Ge” çalışmalarına ağırlık verilecektir.
- Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından mevcut potansiyelden yararlanmak için “Ar-Ge” programları oluşturulup desteklenecektir.
- Akışkan yatakta yakma teknolojisi, “Ar-Ge” ve kullanım çalışmaları desteklenecektir.
- Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi ile tüketimi sırasında ortaya çıkabilecek çevre kirliliğine karşı gereken tedbirler alınacaktır.
- Nükleer tesisler ve iyonlaştırıcı radyasyonla çalışan tesislere yönelik mevzuat geliştirilecektir.
- Büyük hidroelektrik santrallerinin ekolojik ve sosyo-ekonomik dengede oluşturduğu önemli değişikliklerin boyutları belirlenecek ve etkilerini azaltacak tedbirler geliştirilecektir.
- Avrupa Toplulukları çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmalar sürdürülecektir.

Son paragrafta sözü edilen mevzuat uyumu ile Avrupa Topluluğu’na tam üyeliği hedefleyen ülkemiz açısından kitabın konusu olan uyum konusunun önemi vurgulanmaktadır.

Türkiye’nin Çevre Politikası, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Kalkınmakta olan ülkeler arasında yer alan Türkiye açısından sanayileşmenin önemi bertaraf edilmeksizin çevrenin korunması gereği ve öngörülen tedbirler, AT mevzuatına uygun olarak Plan’da açıklanmıştır.

2.2.5.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)

“Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” başlığı altında “Çevre ve Çevreyle İlgili Düzenlemeler” yer almıştır.

Plan’da öncelikle mevcut sorunlar tespit edilerek sorunları çözmek amacıyla uygulanması gereken politikalar açıklanmıştır.

2.2.5.1. Mevcut Kurumsal Düzenlemeler

6. Plan’da benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına rağmen, bir yandan tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutunun dikkate alınmasında, öte yandan işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak idari ve hukukî düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalınmıştır. Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve işbölümü sağlanamamış, çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısı oluşturulamamış, hukuksal düzenlemelerde etkili bir çevre yönetimine imkân verecek düzeye gelinememiştir.

Kalkınma planlarında çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken daha sonra önleyici politikalar ve nihayet sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar şeklinde bir gelişme öngörülmüştür.

Ekonomik, idarî, hukukî, politik, sosyal ve kültürel araçları kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını sağlamak üzere yerel, bölgesel ve merkezi düzeyde politika ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çevre konularında temel politikaları saptamak ve kuruluşlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamakla görevli olarak kurulan Çevre Bakanlığı, bugün bu fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalmaktadır. Çevre Bakanlığı’nın il düzeyindeki örgütleri, teknik donanım yetersizliği nedeniyle işlevsel olmamakta, ancak daha önemlisi etkin bir çevre yönetiminde merkezi düzeyde, il düzeyinde ve belediyeler düzeyinde yönetim esaslarının belirlenmemiş olması nedeniyle uygulamada yetersiz kalınmaktadır.

Ülkemizde çevreyi korumaya yönelik çok sayıda hukukî düzenleme bulunmaktadır. Gerek Çevre Kanunu, gerek çıkarılmış olan yönetmelikler, gerekse çevre ile ilgili

mevzuat incelendiğinde, bazı aksaklık, uyumsuzluk ve tekrarlar göze çarpmaktadır. Bu durum, çevre mevzuatının uygulanmasında güçlükler neden olmaktadır.

Çevre mevzuatında başlıca sorun, 2872 sayılı Çevre Kanun'un daha ziyade kirlilik boyutuna önem vererek çevre koruma boyutunun ihmal edilmiş olması, katılım ve eğitim konusunda herhangi bir düzenleme ihtiva etmemesi, uygulamada karşılaşılan aksaklıkların başlıca nedenleri olarak görülmektedir.

Çevre yönetiminde etkinliği sağlamak amacıyla Bakanlık haline getirilen çevre örgütü, çevreden sorumlu diğer kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliğini sağlayacak bir yapıya ulaşamamıştır.

Teşkilatlanmada, çevreye ilişkin eski düzenlemeler aynen korunmuş ve yeni kurumsal yapı eski yapının üzerine oturtulmuş olduğundan, çevreyle ilgili bakanlık ve kuruluşlar arasında yetki, görev ve sorumluluk çatışmalarına neden olunmuştur. Aynı konuda birden fazla yetkili kuruluşun olması ve koordinasyon ile işbirliğinde etkinlik sağlanamaması yüzünden çevre koruma konusundaki hizmetlerde başarı elde edilememektedir.

Kurumsal yapıdaki merkezi düzeyde görülen bu belirsizlikler, taşra teşkilâtında ve yerel yönetimlerin çevre alanındaki faaliyetlerinde de söz konusudur. Çevre Kanunu ve çevreye ilişkin diğer kanunlar ile denetim yapma ve yaptırım konularında belediyeler ve mülkî idarelere önemli yetkiler verilmesine rağmen, gerekli teknik donanım ve altyapıdaki yetersizlikler, nitelikli personel ve kaynak yetersizliği gibi nedenlerle bu yetkilerin etkili bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir.

Uluslararası mevzuat, özellikle 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra kabul edilen Gündem 21 Eylem Planı, ülkeleri bağlayıcı niteliktedir. Bu bağlamda, uluslararası yükümlülüklerimizi yerine getirmede kalkınma çabalarımızı engelleyecek ve haklarımızı savunabilecek altyapıyı oluşturma zorunluluğu bulunmaktadır.

Doğal kaynakların yönetimi ve çevrenin korunması stratejilerinin kapsamlı bir finansman mekanizmasını içermesi zorunlu olmaktadır. Bugüne kadar çevre konusuna ayrılan kaynaklar, parçalı yaklaşımlarla, sorun ortaya çıktıktan sonra çözüme amacına yönelik bir niteliktedir. Çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi çalışmaları başlamamıştır.

Çevre amaçlı fonlar, amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Çevre finansman sisteminin idarî ve hukukî yapıya uygun bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.

Etkin bir çevre yönetiminin teknik araçları olan planlama süreci, veri ve bilgi sistemlerinin oluşturulması, araştırma, analiz, izleme sisteminin kurulması ve envanter çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Çevre standartları, gerekli araştırmalara dayandırılmadan, standart geliştirme süreçlerinden geçmeden hazırlandığı için yeterli değildir. Ayrıca bu standartların uluslararası standartlar, özellikle AT standartları doğrultusunda sürekli olarak güncelleştirilmesi gerekmektedir. Veri ve bilgi sistemleri eksik olup, bilgiye erişimde aksaklıklar bulunmaktadır. Planlama faaliyetleri, merkezi idareler ve belediyeler tarafında yürütülmektedir. Temel ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların mekân bazına yansıtılması işlevi olan planlama faaliyeti, makro politikalar arasındaki tutarlılığı ve her ölçekte mikro politikaları mekân bazında yansıtacak etkinlikte işlememektedir. Böyle bir işlevin yerine getirilebilmesi için stratejileri, hedef ve politikaları belirlenmiş kurumsal ve hukukî yapının oluşturulması gerekmektedir.

Ülkemizdeki mevcut imar planlama sistemi ve bu sistemin hukukî esasını meydana getiren 3194 sayılı İmar Kanunu ve buna bağlı yönetmelikler, imar planlama esaslarını çeşitli ölçeklerde tanımlarken temel amaç, yapılaşmanın düzenlenmesi olarak belirlenmiştir. Çevre, bugünkü imar planlama düzeni içinde sadece gelişmelerin bazı alanlarda kısıtlanması olarak yer almakta, modern çevre ve ekoloji öğeleri, bu sistem içinde yer bulamamaktadır.

Ekonomik ve sosyal yatırımlarda, çevre boyutunun dikkate alınması için kullanılan etkili metotlardan en önemlisi olan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, bir yandan değerlendirmenin dayandırılacağı veri ve bilgi eksikliği ile değerlendirmeyi yapacak insan gücünün teknik yetersizliği öte yandan Yönetmelikle getirilen yasal sorunlar, uygulamayı sınırlandırmaktadır.

Demokratikleşme sürecinin en belirgin uygulama alanı çevre konularına gösterilen ilgi ve katkıdır. Dolayısıyla çevre yönetimine ve karar alma süreçlerine halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Son yıllarda gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yerel ölçekte baskı grubu oluşturma çabaları önem kazanmaktadır. Ancak bu katılımın her düzeyde

ekili olabilmesi için örgün eğitim sistemi içine çevre dersleri konulmuş olmakla birlikte bu yeterli olmamaktadır. Çevre alanında profesyonel eğitimin önemi dikkate alınarak bu konuda eğitim programlarının geliştirilmesi, özellikle uluslararası rekabetin önemli boyutlara ulaştığı teknoloji geliştirme ve transferi konuları ile mevcut teknolojinin yenilenmesinde çevreye duyarlılık kriterini dikkate alacak sistemlere gidilmesi zorunlu olmaktadır. Bu konuda özel sektörde olumlu gelişmeler kaydedilmekle birlikte, finansman desteği sağlamada yetersiz kalmaktadır.

Katı atıklar, kimyasallar, tıbbî atıklar ve çevresel etki değerlendirmesine ilişkin mevzuat tamamlanmış, kıta içi sular ile deniz suyu kalitesi ve hava kalitesi izleme altyapısı belirli ölçüde geliştirilmiş, çevre verilerinin toplanmasında altyapı oluşturma çalışmaları hızlandırılmıştır.

Hava ve su kirliliği, evsel ve endüstriyel atıklar, toprak kalitesi ve erozyon gibi sorunların çözümüne ilişkin uygulamalar ise sınırlı kalmıştır.

Çevre-ticaret alanında, özellikle uluslararası kuruluşlar düzeyinde alınan kararların ülkemizin ihracatı üzerinde getireceği yükümlülükleri dikkate alan çalışmalar sürdürülmektedir.

2.2.5.2. Kurumsal Düzenlemelerde Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

7. Plan çerçevesinde; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetiminin sağlanması ve gelecek kuşaklara, insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakılması, temel strateji olarak belirlenmiştir.

Çevrenin korunmasının çağdaş anlamıyla ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele alınması öngörülmektedir. Kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu öngören ve bu kirliliği artırmaya çalışan pasif yaklaşımlar yerine, alınacak tedbirlerle kirlenmenin önüne geçme stratejilerine öncelik verilmesi planlanmaktadır. Çevreyi korumaya yönelik tedbirlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanacak haksız rekabeti önleyici düzenlemeler yapılacaktır.

Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılması, çevrenin yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla birlikte “özendir-oluştur” yaklaşımının esas alınması öngörülmektedir.

Uluslararası alanda global kirliliğin önlenmesine katılım faaliyetlerinde ortak sorumluluk-farklı pay ilkesi gözetilecektir.

Her türlü atık ve artığın ülkemize girişi engellenecek, yurtiçinde ortaya çıkan atıkların en aza indirgenmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmaları desteklenecektir.

Etkin bir çevre yönetimi için “Ulusal Çevre Stratejisi” hazırlanacak, Çevre Bakanlığı ile diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecek, mevzuattaki karmaşıklık ve boşluklar giderilecektir.

Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi doğrultusunda çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümlenmesiyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmalar geliştirilecek, etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulacaktır.

Çevre sorunlarının sınırlarını aşan özelliği dikkate alınarak uluslararası anlaşmazlık yaratacak konuların çözümü hususunda uzmanlaşmaya gidilecek, konu ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmasına ve bilgi akışına önem verilecektir.

Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde anlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel inisiyatiflerin belirleyiciliği sağlanacaktır.

Çevresel risk değerlendirme ve yönetimini geliştirmek, çevre dostu teknolojileri benimsemek ve kullanmak, çevresel etki değerlendirme yöntemiyle her türlü faaliyetin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri en aza indirmek için başta etkin işleyen bir çevre yönetim sisteminin kurulması olmak üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

Çevresel etki değerlendirme sistemi etkinleştirilecek, çevre izleme ve ölçüm altyapısı oluşturulacak, çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için

gerekli araştırma-geliştirme, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilecek, çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dahil edilecektir.

Ülke, yöre, konu ve sektörler düzeyinde yapılacak olan çeşitli envanter ve araştırmaların çok boyutlu ve dinamik yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Türkiye'nin uluslararası platformda layık olduğu konuma gelebilmesi için, çevre konusunun dünyada, ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığının bilinci içinde politikalar geliştirilecek, çeşitli uluslararası kuruluşların çevre ve kalkınma ile ilgili faaliyetleri yakından izlenecektir.

Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, AT normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır.

Türkiye'nin taraf olduğu ve bir dizi yükümlülük üstlendiği çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilecek, çevre amaçlı korumacı ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalışmalar yapılacaktır.

Çevre politikalarına ticaret unsurlarının ve ticaret politikalarına da çevresel unsurların dahil edilmesi için, çevre standartlarının uyumlu hale getirilmesi, ekonomik araçların kullanılması ve ticaretin serbestleştirilmesinin çevre üzerindeki etkileri, atık yönetimi, ticaret tedbirlerinin çevre amaçlı kullanılması, üretim ve proses metotları ve teknoloji konusunda kapasitenin geliştirilmesi konularına öncelik verilecektir.

Çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına uygun olarak yeniden düzenlenecek, genel bütçeden çevre amaçlı yatırımlara ayrılan pay arttırılacaktır. Çevre amaçlı vergi ve fonların amaçları doğrultusunda kullanımı sağlanacak, çevre ile ilişkilendirilebilecek diğer fonlarda çevrenin korunması ve geliştirilmesine olanak verecek düzenlemeler yapılacaktır.

Milli gelir hesaplarında, çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.

Çevreye ayrılacak uluslararası finansman kaynaklarından yararlanmak üzere ulusal çevre öncelikleri doğrultusunda projeler hazırlanacak, bu kaynakların kullanımında karar verici düzeydeki kuruluşların kapasiteleri arttırılacaktır.

Çevre sorunlarının önlenmesi, çözümü ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda ulusal uzlaşma gerekmektedir. Bu uzlaşma, çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması amacına dayandırılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılacak, gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecektir.

Birçok çevresel olumsuzluklara neden olan erozyon ile mücadele hızlandırılacak ve kapsamı yaygınlaştırılacaktır. Bu konuda devletin alacağı tedbirler yanında gönüllü kuruluşların aktif çalışmalarına destek verilecektir.

Çevrenin korunmasına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları, hedef kitlenin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilecek; çevrenin korunması yönünden taşıdığı stratejik öncelik göz önünde bulundurularak yaşam boyu eğitim ilkesi gözetilecektir.

Çevre sorunlarına yol açmayacak tutum ve davranışların, yaşamın her boyutuna dahil edilmesi sağlanacak, çevrenin korunması kaygısı, egemen değer yargıları içine dahil edilecektir.

Çevre Kanunu ve diğer çevre mevzuatı ile denetim yapma ve gereken yaptırımları uygulama konusunda yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşların, gerekli teknik donanım, altyapı ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilerek, kirlilikle mücadele konusunda etkinlik sağlanacaktır.

Her türlü hukukî düzenlemede, çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşımları engelleyen, tedbirleri geciktiren ve etkisini azaltan yaptırımlar değiştirilecek, çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgili hukukî düzenlemelerin aralarındaki çelişkiler ve boşluklar giderilecektir.

2.2.6. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)

Uzun vadeli gelişmenin ve 8. beş yıllık kalkınma planının temel amaç ve stratejisi içinde çevre başlığı da yer almaktadır. Bu başlık altında çevre ile ilgili olarak; Ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirirken insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri korumak esastır. Çevre alanında öncelikli faaliyetler belirlenecek, uygulamada ilgi grupları arasında eşgüdüm sağlanacak ve sorunların çözümünde

toplumsal uzlaşmaya önem verilecektir. Orta ve uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanacak politikalar ve geliştirilecek stratejilerin, ülke gerçekleri de dikkate alınarak, Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır. Çevresel yönetim kapasitesi ve yönetim araçları etkin hale getirileceği belirtilmektedir.

8. kalkınma planı, 7. kalkınma planında olduğu gibi öncelikle sorunlar tespit edilerek çözüm yolları ve ileri dönük stratejiler belirtilmiştir.

Planda farklı birçok başlık altında çevreye dair yön göstermeler, sorun ve çözüm önerileri bulunmaktadır. Ana başlık olarak ise “XII. KENTSEL VE KIRSAL ALTYAPI” başlığı altında 3. maddede “İÇMESUYU, KANALİZASYON, ARITMA SİSTEMLERİ VE KATI ATIK YÖNETİMİ” mevcut durumu tespit etmektedir. Tespitler sonrasında amaç ilke ve politikalar tanımlanmıştır. Bu politikalar çerçevesinde hukuki düzenlemelerden bahsedilmiştir.

“XIII. ÇEVRE” başlığı ile ayrı bir tanımlama ve değerlendirme yapılmıştır. Mevcut durum irdelenmiştir.

2.2.6.1. Mevcut Durum

Planda ülken çevre konusundaki günümüze ait durumu ve önceki dönemden belirlenmiş politikalarda varılmış olan durumu hakkında bilgiler vermektedir. Bunlardan bazıları;

Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır

Hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıkların miktarını ve diğer çevre sorunlarını artırmıştır.

Çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlanması ilkesi doğrultusunda etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması konusunda mesafe kaydedilememiştir

Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliğinin uygulama sürecinde istenen başarı elde edilememiştir.

1996 yılında Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Çerçeve Sözleşmesine, 1998 yılında da Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesine taraf olunmuştur.

2.2.6.2. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

Bir önceki maddede belirlene ve tespit edilen mevcut duruma karşın alınacak tedbir ve geleceğe dair politikalar bu başlık altında belirtilmiştir. Bu başlık altında bahsedilen konular plan içinde şu şekilde yer almaktadır;

İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak esastır.

UÇEP kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetler gözden geçirilerek çevre sorunlarına yönelik çözümlerde toplumsal uzlaşma ve katılıma önem verilecektir.

UÇEP güncelleştirilecek ve yasal bir çerçeveye kavuşturulacaktır

Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilecek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin hale getirilecektir.

Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılacaktır.

Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri oluşturulacaktır.

Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek; çevresel riskler en aza indirilecektir.

Çölleşme ve erozyonla etkili mücadele amacıyla, Ulusal Çölleşme Eylem Planı hazırlanacaktır.

Kamu kuruluşları başta olmak üzere, bütün sektörlerde çevreye duyarlılığın artırılması ve kirliliğin önlenmesi için gerekli çalışmalar sürdürülecektir.

Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda tüm sektörlerde emisyon faktörleri belirlenerek emisyon envanterleri çıkarılacaktır.

Sanayi politikalarının belirlenmesinde ve yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik sağlanacak, yerel imalatçılar çevre dostu teknolojiler konusunda bilgilendirilecek ve teşvik edilecektir.

ÇED sürecinin daha etkin kılınması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak üzere çalışmalar sürdürülecektir.

Ulaştırma, enerji, sanayi ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

2.2.6.3. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

Planda ayrıca hukuki ve kurumsal düzenlemeler hakkında da bilgi verilmiştir.

- 2872 sayılı Çevre Kanunu ve Çevre Bakanlığının Kuruluşu ve Görevleri Hakkında 443 sayılı KHK'da günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlemeler yapılacaktır.
- Biyogüvenlik Yasası çıkartılacak; Ulusal Biyogüvenlik Kurulu oluşturulacaktır.
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin etmek üzere gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

2.2.7. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2013)

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında AB katılım süreci, Plan öncesi durum ve gelişme eksenli başlıkları altında çevre başlıkları yer almaktadır ayrıca plan dahilinde her bir sektör ve politika dahilinde çevreye atıflarda bulunulmuştur.

2.2.7.1. Avrupa Birliğine Katılım Süreci

Üyelik süreci, ülkemizin ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamında köklü dönüşümlere yol açarken, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sağlık, gıda güvenliği, tüketici hakları, rekabet kuralları, kurumsal iyileşme ve çevrenin korunması gibi birçok alanda AB norm ve standartlarına ulaşılması, halkımızın yaşam kalitesini yükseltecektir.

Müktesebata uyum süreci, ülke öncelikleri ve imkanları dikkate alınarak aşamalandırılacak ve bütüncül bir strateji çerçevesinde yönlendirilecektir. Uyuma dönük önceliklendirme yapılırken, kamunun finansman imkanlarını, özel kesimin rekabet gücünü, istihdamı, bölgesel gelişmeyi, çevreyi ve sosyal dengeleri gözetilen bir yaklaşım esas alınacaktır.

2.2.7.2. Plan Öncesi Dönemde Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler

Plan öncesi dönemde Türkiye’de ekonomik ve sosyal gelişmeler ana başlığı altında “Rekabet Gücünün Artırılması” alt başlığı altında “Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi” konu başlığı altında çevre konusu yer almaktadır. Bu başlık altında daha önceki dönemde yapılan çalışmalar ve çalışmanın yapıldığı dönem dair bilgiler yer almaktadır.

Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir. Çevrenin korunması ve üretim sürecinin olumsuz etkilenmemesi açısından doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler yeterince giderilememiştir.

AB’ye uyum sürecinde, atık yönetimi, doğa koruma, gürültü ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme sağlanmasına rağmen, çevre alanında hala çok sayıda düzenlemeye gereksinim bulunmaktadır. Ancak, uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı bu alanda özel sektörün katılımı da dahil yeni finansman yöntemleri arayışını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda mevzuat uyumunun sağlanması ve gerekli ilave yatırımların yapılabilmesi için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç vardır.

Ülkemizdeki doğal bitki gen kaynağı ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve biyoteknoloji ürünlerinin kullanımı ve dolaşımı konusunda standartların oluşturulması ihtiyacı devam etmektedir.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (İDÇS) TBMM tarafından onaylanmasıyla ülkemiz, 24 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla İDÇS’ye taraf olmuştur.

Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısının geliştirilerek uygulamaların etkinleştirilmesi, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının ve paylaşımının bütüncül bir sistemle sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

2004 yılı itibarıyla, 3225 belediyenin 1911'inden derlenen istatistiklere göre, belediye sınırları içinde yaşayan nüfustan kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların oranı yüzde 80'e, atık su arıtma tesislerinden yararlananların oranı yüzde 47'ye, içme ve kullanma suyundan yararlananların oranı yüzde 93'e, içme suyu arıtma tesisi hizmetlerinden yararlananların oranı ise yüzde 42'ye ulaşmıştır.

2.2.7.3. Temel Amaçlar: Gelişme Eksenleri

Temel amaçlar: gelişme eksenleri ana başlığı altında "Rekabet Gücünün Artırılması" alt başlığı altında "Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi" konu başlığı altında çevre yer almaktadır. Bu başlık altında 9. beş yıllık kalkınma planındaki hedefler aktarılmaktadır.

Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.

Uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.

Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar etkili bir biçimde kullanılacaktır. AB'ye uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken ülke koşulları ve kamu yönetiminde etkinlik gözetilecektir.

Çevre konusundaki düzenlemelerin etkili ve aflarla kesintiye uğratılmadan uygulanması sağlanacaktır.

Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanmak için yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.

Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilecektir.

Ülkemizin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılacaktır.

Biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikaları bütünleştirilmiş bir anlayışla değerlendirilecektir.

Ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülükler yerine getirilecektir.

Tarım ve turizm başta olmak üzere, çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesi gözetilecektir.

Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla hammadde kullanımındaki etkinlik artırılarak daha verimli üretim gerçekleştirilecek ve atıklar azaltılacaktır.

Kentsel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde belediyelere verilecek mali ve teknik danışmanlık hizmetleri etkinleştirilecektir.

Ülke genelinde çevre korumaya yönelik kentsel altyapı ihtiyacının belirlenmesi için belediyelerin içme suyu, kanalizasyon, atık su arıtma tesisi ve katı atık bertaraf tesisi gibi altyapı ihtiyaçlarını belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisi hazırlanacaktır.

Su, atık su, katı atık gibi çevre korumaya yönelik altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına en uygun sistem ve teknolojiler tercih edilecektir.

Mevcut su sağlama tesislerinde kayıp ve kaçaklar azaltılarak ülke su kaynaklarının etkin kullanılması sağlanacaktır.

Ülkemizde su kaynaklarının tahsisi, kullanılması, geliştirilmesi ve kirlenmeye karşı korunmasıyla ilgili hukuki düzenleme ve idari yapı oluşturulmasına yönelik olarak başlatılmış çalışmalar tamamlanacaktır.

Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması teşvik edilecektir.

Evsel nitelikli katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecek; yatırım ve işletme maliyetleri düşük ve ülke şartlarına en uygun katı atık bertaraf teknolojisi olan düzenli depolama yöntemi tercih edilecektir.

Evsel nitelikli olmayan atıkların üretimi azaltılacak, atık türüne ve ülke koşullarına uygun toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf sistemleri oluşturulacaktır.

Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde özel sektörün katılımı dahil yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.

Çevresel altyapı hizmetlerinin planlanması, projelendirilmesi, uygulanması ve işletilmesine ilişkin belediyelerin kapasiteleri geliştirilecektir.

Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.

Ayrıca bu başlıklar dışında dokuzuncu kalkınma planında da bir çok maddede çevreye atıflar yapılmıştır.

2.3.Türkiye’de Çevre Koruma Hizmetlerinin Örgütlenmesi

2.3.1. Çevre ve Orman Bakanlığı

İlk önce müdürlük, daha sonra da müsteşarlık düzeyinde yürütülen çevre korunma çalışmaları, 21 Ağustos 1991 tarihli Resmi Gazete’de 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin yayımlanması ve Çevre Bakanlığı’nın kurulması ile bakanlık düzeyinde yürütülen bir hizmet haline gelmiştir. Daha sonra 08.05.2003 tarih ve 25102 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4856 Sayılı Çevre Ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Çevre ve orman bakanlıkları birleştirilerek, Çevre ve

Orman Bakanlığı kurulmuştur. Bu yasada, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluş amacı, görevleri ve örgütlenme biçimi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Amaç

MADDE 1. Bu Kanunun amacı, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerinin korunması, geliştirilmesi ve orman alanlarının genişletilmesi, ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerin kalkındırılması ve bunun için gerekli tedbirlerin alınması, orman ürünlerine olan ihtiyacın karşılanması ve orman ürünleri sanayinin geliştirilmesi ile Çevre ve Orman Bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir.

Görev

MADDE 2. Çevre ve Orman Bakanlığının görevleri şunlardır:

- a) Çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi ve iyileştirilmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede araştırmalar ve projeler yapmak, yaptırmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek, uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almak.
- b) Çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla ülke şartlarına uygun olan teknolojiyi belirlemek, bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını tespit etmek.
- c) Ülke şartlarına uygun olan çevre standartlarını Türk Standartları Enstitüsü ile birlikte belirlemek, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak.
- d) Atık ve yakıtlar ile ekolojik dengeyi bozan, havada, suda ve toprakta kalıcı özellik gösteren kirleticilerin çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmesi için denetimler yapmak; ülke genelinde tüm uygulayıcı kurum ve kuruluşların bu konudaki taleplerini değerlendirerek sonuçlandırmak; ülkenin atık yönetimi politikasını belirlemek ve bu konuda gerekli tedbirleri almak; tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetlerin durdurulması ile ilgili usul ve esasları yönetmelikle belirlemek.

- e) evrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi için evre standartları ve ekolojik kriterler esas olmak üzere her türlü analizi, ölçüm ve kontrolleri gerçekleştirmek amacıyla laboratuvar kurmak, kurdurmak ve denetimlerini yapmak veya mevcut kamu kurum ve kuruluşlarının laboratuvarlarından yararlanmak.
- f) Ülkedeki kirlenme konuları ile kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel bölgeleri ve sektörleri tespit etmek ve izlemek, bu problemlerin teknik, idari ve finansman bakımından çözümünü sağlayan kaynağın bulunmasıyla ilgili çalışmaları yönetmek veya yönlendirmek.
- g) Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde, çevreye olumsuz etki yapabilecek her türlü plan, program ve projenin, fayda ve maliyetleriyle çevresel olguların ortak bir çerçeve içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemek.
- h) Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren rasyonel kaynak kullanımını sağlamak üzere kalkınma planları ve bölge planları temel alınarak evre düzeni planlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak.
- ı) Hayvanların korunmasına yönelik çalışmaları, ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşların işbirliği ile yapmak, yaptırmak, bu konuda yürütölen faaliyetleri desteklemek, denetlemek ve denetlenmesini sağlamak.
- i) evre konusunda görev verilmiş olan özel kuruluşlar ile kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak; bu konuda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek ve bakanlıklar arası işbirliği esaslarını yönetmelikle belirlemek.
- j) evreye olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti ülke bütününde izlemek ve denetlemek.
- k) evre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için başta mahalli idareler olmak üzere, sürekli bir eğitim programı uygulamak, bu amaçla yapılan eğitim faaliyetlerini izlemek,

desteklemek, yönlendirmek, çevre bilincini geliştirmek ve çevre problemleri konusunda kamuoyu araştırmaları yapmak.

l) Çevre ve orman konularında uluslararası düzeyde sürdürülen çalışmaların izlenmesi ve bunlara katkıda bulunulması amacıyla ulusal düzeyde yapılan hazırlıklarla ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmek ve bu çalışmalara Türkiye'nin iştirakine ilişkin koordinasyonun sağlanmasına, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili mevzuat çerçevesinde yardımcı olmak.

m) Ormanların korunması, imarı ve ıslahı ile bakımını sağlamak.

n) Ormanların sınırlandırılması ve kadastrounu yapmak, vasıf tayini ile Devlet ormanlarına ilişkin kamu yararına irtifak hakkı tesisi ve iznine ait işleri yürütmek.

o) Orman sınırları içerisinde ve yeniden orman rejimine alınacak yerlerde genel ağaçlandırma planı düzenlemek, bu planın gerektirdiği etüt ve proje işleri ile ağaçlandırmaları yapmak veya yaptırmak.

ö) Erozyonu önleyici her türlü tedbiri almak.

p) Devlet ormanları içindeki otlak, yaylak ve kışlakları özel mevzuatına göre ıslah etmek, otlatma amenajman planlarını yapmak veya yaptırmak.

r) Ağaçlandırma yapmak, devamlı ve geçici fidanlıklar kurmak, özel ağaçlandırma yapmak ve fidanlık tesis etmek isteyen gerçek ve tüzel kişileri desteklemek.

s) Devlet ormanları ile tüzel kişiliği haiz kuma kurumlarına ve özel ormanlara ait amenajman planlarını yapmak veya yaptırmak.

ş) Devlet ormanları içinde ve bitişiğinde oturan köylülerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak maksadıyla, bunları her türlü kredi ve yardım kaynaklarıyla desteklemek, orman-halk ilişkilerini geliştirmek ve bu konuda her türlü tedbiri almak.

t) Başka yerlere nakledilecek orman köylülerinin bıraktıkları taşınmazların kamulaştırılmasını sağlamak ve buraları ağaçlandırmak.

u) Yurtiçi odun hammadde ihtiyacını karşılamak, odun ve odun dışı orman ürünlerinin ithalat ve ihracatına ilişkin esasları belirlemek, gerektiğinde tohum, fidan ve üretimle ilgili maddeleri ithal ve ihraç etmek.

v) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve orman içi mesire yerleri ile biyolojik çeşitliliğin, av ve yaban hayatı alanlarının tespiti, yönetimi, korunması, geliştirilmesi, işletilmesi ve işlettilmesini sağlamak.

y) Bakanlığın çalışma alanına giren hizmetlere ilişkin olarak, araştırma birimleri ve eğitim merkezleri açmak, yurtiçinde ve dışıda gerekli personeli yetiştirmek, her çeşit uygulamalı araştırmalarla eğitim, yayın ve yayım çalışmaları yapmak, yaptırmak, dokümantasyon ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak.

Teşkilat

MADDE 3. Bakanlık teşkilatı, merkez ve taşra teşkilatı ile bağlı kuruluşlardan meydana gelir.

Merkez teşkilatı

MADDE 4. Bakanlık merkez teşkilatı, ana hizmet birimleri ile danışma ve denetim birimleri ve yardımcı hizmet birimlerinden meydana gelir.

Bakanlık merkez teşkilatı ekli (1) sayılı cetvelde gösterilmiştir.

Bakan

MADDE 5. Bakan, Bakanlık kuruluşunun en üst amiri olup, Bakanlık hizmetlerini mevzuata, hükümetin genel siyasetine, milli güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle ve Bakanlığın faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevli ve Başbakana karşı sorumludur.

Bakan, emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden ayrıca sorumlu olup, bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile bağlı kuruluşlarının faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkilidir.

Müsteşar

MADDE 6. Müsteşar, Bakanın emrinde ve onun yardımcısı olup, bakanlık hizmetlerini Bakan adına ve Bakanın direktif ve emirleri yönünde, Bakanlığın amaç ve politikalarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara ve mevzuata uygun olarak

düzenler ve yürütür. Bu amaçla, Bakanlık Teftiş Kurulu hariç, Bakanlık kuruluşlarına gereken emirleri verir ve bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar.

Müsteşar, yukarıdaki belirtilen hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur.

Müsteşar yardımcıları

MADDE 7. Bakanlıkta Müsteşara yardımcı olmak üzere dört müsteşar yardımcısı atanabilir

Ana hizmet birimleri

MADDE 8. Bakanlığın ana hizmet birimleri şunlardır:

- a) Çevre yönetimi Genel Müdürlüğü.
- b) Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü.
- c) Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü.
- d) Orman-Köy İşleri Genel Müdürlüğü.
- e) Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- f) Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- g) Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı.
- h) Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı.

2.3.2. Çevre Korunması ile İlgili Diğer Bakanlık ve Kurumlar

Türkiye’de çevre koruma görev ve sorumluluğu yalnızca Çevre ve Orman Bakanlığı’na verilmiş değildir. Bazı alanlardaki çevre korunması ve kirliliğin önlenmesi sorumluluk ve yetkisi diğer bazı bakanlıklar ile kurum ve kuruluşlara verilmiş olup, bu alanlarda bu kuruluşların çalışmaları Çevre ve Orman Bakanlığı’ndan daha da önemli olabilmektedir.

Bu bağlamda, başta Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Turizm Bakanlığı olmak üzere diğer birçok bakanlığın ve kuruluşun çevre koruma konusunda görev ve sorumlulukları vardır. Bu bakanlıklar arasında, çevre

koruma konusunda ceza vermeye yetkili olan yerel mülki amirlerin bağılı bulunduğu İçişleri Bakanlığı'nın özel bir yeri vardır.

Sağlık Bakanlığı, bir kısım çevre sağlığı hizmetlerinden; Kültür Bakanlığı, bazı doğal koruma alanlarından; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, su kirliliği ve kontrolü ile balıkçılık dahil doğal kaynakların korunmasından; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, enerji ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde üretilmesi ve tüketilmesinden; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, ülkenin endüstri politikalarının belirlenmesinden sorumludur.

Çevre koruma ile ilgili görev, yetki ve sorumlulukları olan kuruluşların başında ise; DPT, DSİ, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Hıfzısıhha Enstitüsü bulunmaktadır.

Bu kuruluşlar içinde Devlet Planlama Teşkilatı'nın, özellikle politika oluşturma açısından ayrı ve önemli bir yeri vardır. Çünkü hükümet politikalarının koordinasyonunda temel araç olan "Beş Yıllık Kalkınma Planları" DPT tarafından hazırlanmaktadır.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), su kaynaklarının yönetimi ve geliştirilmesinden; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kırsal kesimdeki su arzı, sulama ve su arıtmasından, İller Bankası Genel Müdürlüğü ise, belediyelere proje hazırlama ve kent altyapısı ile ilgili projelerin uygulanmasından sorumludur.

2.3.3. Yerel İdareler

Türkiye'de çevre koruma alanındaki politikalar merkezi idareler tarafından geliştirilmekle birlikte bu politikaların uygulanması genel olarak yerel idareler tarafından yapılmaktadır. İl düzeyinde çevre konusunda görev ve sorumlulukları olan birimlerin başında Valilik ve Belediyeler gelmektedir.

Valiliğe bağılı olarak İl Özel İdaresi, Mahalli Çevre Kurulu, Hıfzısıhha Kurulu, Sağlık Müdürlüğü, Çevre Müdürlüğü, ilçelerde ise kaymakamlıklara bağılı olarak Sağlık Grup Başkanlıkları (halk sağlığının korunması amacıyla yapılan diğer görevlerinin yanında) çevre konularında da görev yapmaktadır.

Belediyeler, 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile; çevre ve çevre koruma konusuna giren birçok konuda doğrudan yetkilendirilmiş, görevlendirilmiş ve sorumlu kılınmıştır. Konu ile ilgili ve yürürlükteki kanunların uygulanması açısından, düzenleme, kural koyma,

denetim yaptırım yetkilerine sahiptir. Aynı şekilde; çevre koruma önlemlerinin uygulanmasında, çevresel altyapının kurulmasında, kentsel atıkların toplanması ve zararsızlaştırılmasında, imar planlarının yapılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Belediyeler bu görev ve hizmetlerini, çevre müdürlüğü, fen işleri, park ve bahçeler müdürlüğü gibi birimleri ile yürütürler.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiş olan Büyükşehir Belediyeleri çevre koruma konusundaki görevlerini, bu amaçla kurulmuş daire başkanlıkları ve bağlı müdürlükleri kanalıyla yerine getirirler. Ayrıca su ve atık su hizmetlerini bu amaçla kurulmuş olan genel müdürlükler aracılığı ile, katı atık işlerini ise Belediye İktisadi Teşekkülleri (BİT) şeklinde kurulmuş kuruluşlar aracılığı ile yerine getirmektedirler.

Türkiye'nin çevre koruma hizmetlerinin örgütlenmesindeki başlıca sorun karmaşıklığıdır. Çevre koruma hizmetlerinden birinci derecede Çevre ve Orman Bakanlığı sorumlu olmakla birlikte, birçok bakanlık, kurum ve kuruluşun yetki ve sorumlulukları vardır. Bu durum bir yandan hizmetlerin koordinasyonunda güçlükler yaratırken öte yandan da hizmetlerde kaynak israfına yol açmaktadır. Çevre koruma hizmetlerinde başarının ön koşulu sektörler, kurum ve kuruluşlar arası işbirliğidir. İstenen düzeyde bir işbirliğinin sağlanamaması bu alandaki en önemli sorundur.

2.4. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Hukuk Metinleri

2.4.1. Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Antlaşma Ve Protokoller

1. Akdeniz Genel Balıkçılık Konseyi Kurulması Hakkında Antlaşma (değişiklik), Roma-1949(R.G.13.5.1965, Sayı 12641).
2. Kuşların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, Paris-1959
3. Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilâtı Hakkında Sözleşme (değişiklik), Paris-1951 (Türkiye 10.8.1965).
4. Nükleer Enerji Sahasında Hukukî Mesuliyete Dair Sözleşme (29-01-1960) ve onu değiştiren ek protokol (28.1.1964).

5. İşçilerin İyonize Edici Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, Cenevre–1960 (Türkiye 15.11.1969).
6. Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Deneylerini Yasaklayan Sözleşme, Moskova–1963(R.G.13.5.1965, sayı 12997).
7. Devletlerin Ay ve Öteki Gök Cisimleri Dahil Uzayın Keşfi ve Kullanımı Faaliyetlerini Düzenleyen İkelere İlişkin Antlaşma, Londra, Moskova, Washington–1967. R.G. 1.6.1968, sayı 12913)
8. Uçakların Gürültüsü Hususunda Uluslararası Standartlar ve Tavsiye Edilen Uygulamalar, 1971.
9. Hayvanların Uluslararası Nakliye Sırasında Korunması Konusunda Avrupa Sözleşmesi, Paris1968 (Türkiye 20.2.1971).
10. Nükleer Silahların ve Öteki Kitle İmha Silahlarının Deniz Yataklarına, Okyanus Tabanına ve Bunların Altına Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Antlaşma, Londra, Moskova, Washington–1971 (Türkiye 19.10.1972).
11. Bakteriyolojik ve Toksik Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanmasının Yasaklanması ve İmhası Hakkında Sözleşme, Londra, Moskova, Washington–1972 (Türkiye 5.11.1975).
12. Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme, Paris–1972 (R.G. 14.2.1983, sayı 17959).
13. Avrupa'nın Yabanın Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi, Bern–1979 (R.G. 2.2.1984, sayı 18318).
14. Akdeniz'in Kirliliğine Karşı Korunması Sözleşmesi, Barselona–1976 (R.G. 12.6.1981, sayı 17368).
15. Akdeniz'in Gemi ve Uçaklardan Yapılan Boşaltmalarla Kirlenmesinin Önlenmesi Hakkında Protokol, Barselona–1976 (R.G. 12.6.1981, sayı 17368).
16. Akdeniz'in Acil Durumlarda Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Mücadelede İşbirliği Hakkında Protokol, Barselona–1976(R.G. 16.6.1981, sayı 17368).

17. Akdeniz'in Kara Kökenli Kirleticilere Karşı Korunması Hakkında Protokol, Atina-1980 (R.G. 18.3.1987, sayı 19404).
18. Akdeniz'de Özel Olarak Korunan Alanlara Ait Protokol, Cenevre-1982 (Türkiye 6.11.1986).
19. Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, Cenevre-1979 (R.G. 23.3.1983, sayı 17996.).
20. Avrupa Hava Kirleticilerin Uzun Menzilli Aktarılmasının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin İşbirliği Programının (EMEP) Uzun Vadeli Finansmanına Dair 1979 Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi'ne Ek Protokol, Cenevre-1984 (R.G. 23.7.1985, sayı 18820).
21. Nükleer Kaza Halinde Erken Bildirim ve Acil Yardım Sözleşmesi, Viyana-1986 (Türkiye 6.11.1986) (R.G. 23.10.1988, sayı 19968).
22. Uluslararası Enerji Programı Antlaşması, Paris-1974 (Türkiye 4.5.1981).
23. Balina Avcılığının Tanzimi Hakkında Mukavele, 1931(R.G. 8.11.1934, sayı 2399).
24. Avrupa Kültür Antlaşması, 1954(R.G. 8.11.1934, sayı 2399).
25. Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve İmhasının Kontrolü Sözleşmesi, Basel-1989.
26. Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Sözleşme (MARPOL 73/78) (13.9.1989 tarih ve 89/14547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı)(R.G. 24.6.1990, sayı 20558).
27. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ve Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü(R.G. 8.9.1990, sayı 20629).
28. Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına İlişkin Bükreş Sözleşmesi ve Ek Protokoller (21.4.1992).
29. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio-5 Haziran 1992.
30. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, Paris, Ocak 1993.

2.4.2. Türkiye'nin Çevre Kousunda Kabul Ettiği Uluslararası Deklarasyon Ve Hukuki Düzenlemeler

1. İnsan ve Çevresi Deklarasyonu, 1972.
2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Helsinki Nihai Senedi, 1975.
3. AGİK Kapanış Belgesi, Madrid 1980.
4. Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi-Cenova Deklarasyonu, 1985.
5. AGİK Kapanış Belgesi, Viyana-1986.
6. Birleşmiş milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundtald Raporu, 1987.
7. UNEP 2000 Yılı ve Ötesi İçin Çevre Perspektifi, 1987.
8. AGİK Kapanış Belgesi, Sofya-1988.
9. Birleşmiş Milletler / AEK Çevrenin Korunması ve Doğal Kaynakların Rasyonel Kullanımı İçin Bölgesel Strateji, 1988.
10. Birleşmiş Milletler / AEK Flora, Fauna ve Yaşam Ortamlarının Korunması Deklarasyonu, 1988.
11. Avrupa Çevre ve Sağlık Şartı, Frankfurt, 1989.
12. Atmosferik Kirlilik ve İklim Değişikliği Noordwijk Deklarasyonu, 1989.
13. Akdeniz Bölgesinde Avrupa-Akdeniz Çevre İşbirliği Lefkoşe Şartı, 1990.
14. Birleşmiş Milletler / AEK Bölgesinde Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Bergen Deklarasyonu, 1990.
15. Ozon Tabakasının İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü Hakkında Londra Toplantısı Değişiklik Belgesi, 1990.
16. AGİK, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, 1990.
17. AEK Bonn Konferansı Kapanış Belgesi, 1990.
18. OECD Çevre bankları Deklarasyonu, 1991.

19. OECD Çevre ve Kalkınma Bakanları Politika Bildirisi, 1991.
20. Birleşmiş Milletler / AEK – ESPOO Bakanlar Bildirisi, 1991.
21. Akdeniz Havzasında Çevre Konusunda Avrupa-Akdeniz İşbirliğine Ait Kahire Deklarasyonu ve Spesifik Faaliyetler Programı, 1992.
22. Rio Deklarasyonu, 1992.
23. Gündem 21, 1992.
24. Orman Prensipleri, 1992.
25. Avrupa İçin Çevre-Luzern Bakanlar Deklarasyonu, 1993.

2.4.3. Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu İkili İşbirliği Antlaşmaları

1. Çevre Bakanlığı ile ABD Çevre Koruma Kurumu Arasında Çevre Korunması Alanında Teknik İşbirliği ile İlgili Mutabakat Metni, 10.12.1991.(R.G. 26.4.1992, sayı 21210).
2. T.C. Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çevrenin Korunması Alanında İşbirliği Antlaşması, 5.10.1992.(R.G. 13.1.1993, sayı 21464.).
3. T.C. Hükümeti ile Macaristan Hükümeti Arasında Çevre Alanında İkili İşbirliği Antlaşması, 26.4.1993.(R.G. 3.7.1993, sayı 21626.).
4. T.C. Hükümeti ile Azerbaycan Hükümeti Arasındaki Çevre Alanında İşbirliği Antlaşması, 4.3.1993.(R.G. 21.10.1993, sayı 21735).
5. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan Çevrenin Yararı İçin Küresel Öğrenme ve Gözlemleme (Globe) Programında İşbirliğine Dair Antlaşma (R.G. 29.7.1995, sayı 22358).

Bütün bu antlaşmalar çerçevesindeki uluslararası yükümlülüklerimizin yerine getirilebilmesi için gerekli hukuki ve kurumsal altyapının geliştirilmesi ihtiyacı açık bir şekilde görülmektedir.

2.5. Türkiye – Avrupa Birliği Çevre Politikaları Uyum Sorunları

AT çevre standartları uyulması gereken asgari veya azami değerler ile, ölçüm hassasiyet değerlerini kapsamaktadır. Ancak AT üyesi ülkeler arasındaki sanayileşme farklılıkları var olduğu sürece, her ülke yada her bölgede aynı çevre standartlarının uygulanmasının anlamı olmayacağı da açıktır. Bu nedenle azami veya asgari değerler, her ülkede uygulanabilmesi için düşük tutulmuş değerlerdir, her üye devlet kendi ulusal çevre kirliliği standartlarını daha kısıtlayıcı değerlerle sınırlandırabilir. Federal Almanya bu konuda çok kısıtlayıcı ulusal yasalar çıkartmıştır, bu ülkede yapılacak her yatırım bu çevre standartlarını göz önüne almak zorundadır. Ancak Portekiz, Yunanistan gibi göreceli olarak az sanayileşmiş ülkelerin çoğunun topluluk standartlarına tam uyum sağlaması, uzunluğu ileride saptanacak bir geçiş süreci sonucunda olacaktır. Gene de bu aşamada kesinlikle unutulmaması gereken notları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- a) Topluluk standartlarına, özellikle çevre konusunda uyum sağlamak esastır, Geçiş süreci yalnızca bu uyumun yükünü zaman içinde dağıtarak hafifletmeyi öngörmektedir.
- b) Türkiye, devamlı teknoloji transferi yapmaya hiç değilse önümüzdeki 10-20 yıllık dönemde zorunludur. Bu nedenle yatırımlarda topluluk standartlarının uygulanmaya başlanması, ileride doğabilecek sorunları şimdiden çözüme kavuşturabilir.
- c) Türkiye'nin hâlihazır standart değerlerinin, kâğıt üzerinden bakıldığında, topluluk mevzuatı ile uyumları çok zor gözükmemektedir. Ancak yasa veya yönetmelik çıkarmak ile onları uygulamak ayrı olgulardır. Topluluk standartları uygulanmak için geliştirildiklerinden, kendi ulusal standartlarımızı tam anlamıyla uygulayarak, geçiş sürecine çok etkili bir ön hazırlık yapabiliriz.
- d) Uyum ve uygulama sorunları halledilebildiği taktirde, Türkiye “sosyal damping” yapar duruma düşebilecek, bu açıdan anti-damping uygulamalara maruz kalabilecektir. Gelişmekte olan her ülke gibi Türkiye içinde bu ciddi bir tehlikedir.

Bütün bu sorunların ötesinde, Türkiye gelişmesini çevre koşullarına rağmen yapma serbestisine sahip değildir. Sanayileşmiş ülkelere bakıldığında, sanayileşmenin getirdiği kirliliği temizlemek için çok önemli yatırımlar yapmakta olduklarını görmekteyiz. Oysa yapılan yatırımlar yapılması gerekenlerin yalnızca bir bölümüdür. Önümüzdeki 20 yıllık

dönemde çok daha masraflı yatırımlar yapılması, sancılı yeniden yapılaşmalara gidilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Türkiye'nin AT çevre mevzuatına uyumu konusunda tartışırken şu iki önemli yanlış yapılmamalıdır:

1. AT, ABD ve diğer gelişmiş ülkeler, çevre konusuna konuşma dili tabiriyle “iş isten geçtikten sonra” eğilmişlerdir. Örnek olarak verebileceğimiz CFC gazlarının atmosfere atılma miktarları bu konuya açıklık getirmektedir. 1930–1970 yılları boyunca toplam 1.470.200 ton FC–11 gazı atmosfere bırakılmış, oysa 1970–1980 döneminde bu miktar 2.108.000 ton atık havaya bırakılmıştır. Kısaca söylemek gerekirse çevre kirliliği konusunda atıklar birbirine eklenen değil sayıca katlanan miktarlarda artmakta, çok erken önlem alınmaz ise çok genç kalınmaktadır. AT'nun geliştirdiği “kirliliği kaynağında önleme” ilkesi, ne yazık ki tüm gezegenin ekosistemi ciddi olarak bozulmaya yüz tuttuktan sonra uygulamaya alınmıştır. Oysa Türkiye'nin gelecekteki sorunu, var olan sınai ve tarımsal dokuyu çevre kirliletmez veya az kirliletir duruma getirmekten çok yeni oluşturacağı sınai dokuyu “temiz teknolojiler” ile donatabilmesidir. Bu açıdan ülkemizin tüm ticari partnerlerine de sorumluluk düşmektedir.

2. Şu anda var olan çevre standartları AT standartlarından çok farklı değildir, ancak uygulanmamaktadır. AT ile uyumdan önce kendi mevzuatımızı nasıl ve ne ölçüde uygulayabileceğimizi bilmemiz, buna göre uyum sürecini ayarlamamız gerekmektedir.

2.5.1.Çevre Alanında Kapasite Geliştirilmesi

Programın amacı, Türkiye'nin çevre alanında AB Müktesebatı'na uyum sürecini, etkili çevre politikaları tasarlama, geliştirme ve uygulama yoluyla hızlandırmaktır. Nisan 2003'te başlatılan ve iki yıl süren program, yüksek maliyetli çevre yatırımları, çok-ülkeli çevre programları, doğanın korunması / kurumsal kapasite geliştirilmesi ve çevresel bilgiye erişim olmak üzere dört bileşenden oluşuyordu. Projenin 16,63 milyon Euro'luk bütçesinin 15,55 milyon Euro'sunu Avrupa Topluluğu, 1,08 milyon Euro'sunu Türkiye karşıladı.

Bu alt projeler faaliyete geçmiştir ve etkin bir şekilde işlemektedir. Program ayrıca, Ortak Ülkeler Çevre Hukuku Uygulama ve Uygulama (AC-IMPEL) ağı yoluyla

Türkiye'nin çevre yasalarını uygulama ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesine de destek vermiştir. Bu ağ, aday ülkelerin uygulama ve uygulama kurumlarını bir araya getirerek, hem Türkiye'de, Hem de Üye Devletlerdeki koordinasyon ağıyla kapasite oluşturmaya yönelik işbirliğini geliştirmeyi teşvik etmektedir. Program kapsamında Türkiye'de bir Bölgesel Çevre Merkezi (REC) de kurulmuştur. Ayrıca, Alman Hükümeti ile bir Eşleştirme Projesi başlatılarak, Kuşlar ve Habitatlar Yönergeleri'nin ve Tehlike Altındaki Türlerin Uluslararası Ticareti Sözleşmesi'nin (CITES) uygulanması için gerekli kurumsal kapasiteler oluşturulmuştur. Paydaşların ve karar-alma makamlarının çevresel bilgilere erişimini kolaylaştırmak için teknik yardım projesi de başlatılmıştır.

Programın ana faydalanıcısı Çevre ve Orman Bakanlığı olmakla birlikte, İller Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), Elektrik Genel Müdürlüğü dahil Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, AB Genel Sekreterliği, Hazine Müsteşarlığı, Köy İşleri Genel Müdürlüğü, Belediyeler Birliği ve çeşitli belediyelerin yakın işbirliği, iletişimi ve koordinasyonu da gerekli olmuştur.

2.5.2. Çevre Yatırım Projeleri

Geçtiğimiz iki yıl içinde birçok önemli hedefi gerçekleştiren bu program tam anlamıyla başarılı oldu. Böylesine geniş çaplı bir projenin pek çok yönü olmakla birlikte, ben elde edilen ana başarıları aşağıdaki gibi özetleyeceğim:

Çevre Yatırımları Projesi ile çevre finansmanı ve yatırım stratejileri tüzükleri hazırlanarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik talebine önemli bir katkıda bulunuldu. Projenin amacı, Türkiye'nin çevre alanında AB standartlarına uyum çalışmaları doğrultusunda, uygun bir çevre yasası oluşturmaya yönelik uzun vadeli bir yatırım planı hazırlamakta. Projenin doğrudan sonucu olarak, Çanakkale ve Kuşadası katı atık projeleri, 2005 yılı AB Mali İşbirliği programı kapsamına alındı. Katılım-öncesi dönemin Türkiye'deki ilk yatırım projelerinden olan bu iki projenin, AB ve Türk fonları ile finanse edilen yaklaşık 40 milyon Euro'luk bir yatırım değeri var. Bu, kuşkusuz önemli bir başarıdır ve bu iki bölgede yaşayan insanların hayatında gerçekten olumlu bir ekti yaratacaktır.

Bir diğer önemli gelişme, Bölgesel Çevre Merkezi (Regional Environmental Centre/REC) Türkiye Bürosu'nun kurulması ve şimdiden sivil toplum kuruluşları (STK'lar), yerel yönetimler ve Türkiye Çevre ve Orman Bakanlığı dahil başka kurumlar için birçok eğitim faaliyetinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. REC programı çerçevesinde, şimdiye kadar yaklaşık 450,000 Euro değerinde hibe programları başlatıldı. REC, Türkiye'de bu kadar yeni örgütlenmiş bir kuruluş olmasına rağmen amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirme yolunda büyük bir aşama kaydetti; bu kurumun, AB'ye katılım sürecinde Türkiye'deki STK'ları desteklemeye devam etmesi ve en çok gereksinim duyulduğu yerlere uzmanlığını ve bilgisini ulaştırması bekleniyor.

Bu proje ile çevre mevzuatı da incelenerek çevrenin ülkemizdeki genel durumunu iyileştirmek ve Türkiye'nin çevre alanında AB'nin yönergelerini etkin bir şekilde uygulamaya koymasına katkıda bulunmak için yollar önerildi. Türkiye'nin, AB yönergelerini etkin biçimde uygulayabilmesi için gerekli yapıları yerli yerine oturtması gerekiyor. Bu önemli bir husus, zira eğer Türkiye AB yönergelerini tümüyle uygulamaya koyarsa, önümüzdeki 20 yıl içinde yaşam standartlarındaki yükselme ve sağlık alanındaki iyileşme açısından yaklaşık 100 milyon Euro'luk bir ekonomik yarar sağlanacağı tahmin ediliyor.

Son olarak, proje başka alanlarda da doğrudan yarar ve kazanımlar sağladı. Birçok Türk uzman projede danışman olarak çalışma olanağı bulunurken Avrupa Birliği'nden teknik yardım için, önemli bir bölümü Türkiye içinde kullanmak üzere, 15 milyon Euro'dan fazla hibe fonu sağlandı. Ayrıca, ekipman temini ihalelerinin tamamının Türk firmalarına verilmesiyle, 3 milyon Euro'nun üzerinde bir ticaret hacmi yaratıldı.

Anayasa'nın çevre ile doğrudan ve dolaylı şekilde ilgili maddelerinde, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak tedbirleri ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri ile uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlemek amacıyla çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu, günün koşullarına göre revize edilecektir.

6831 sayılı Orman Kanunu, orman kaynaklarının korunması ve geliştirilmesini daha kapsamlı bir şekilde ele alacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

Başta ormanlar olmak üzere kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisinde doğal çevrenin korunması, özellikle turizm alanı ve merkezi olarak tanımlanan yerlerde yapılacak yatırımlarla ilgili düzenlemeler getiren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu revize edilecektir.

Tek tip düzenleme getiren 3194 sayılı İmar Kanunu, günün şartlarına ve doğal çevrenin planlama sürecine entegre edilmesine olanak verecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

Yüz metre kıyı şeridini esas alarak yapılaşmaya bu temele oturtan 3621 sayılı Kıyı Kanunu topoğrafik koşulları ve doğal kaynakları dikkate alacak biçimde yeniden düzenlenecektir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, kültür varlıklarını korumaya ağırlık vermiştir. Bu nedenle yasada tabiat varlıklarını korumaya yönelik düzenlemeler yapılması öngörülmektedir.

2.6. Türkiyede Çevre İle İlişkili Sözleşme Ve Mevzuatlar

Türkiye’de çevre ile ilgili uluslararası taraf olunan sözleşmeler veya protokoller ve yürürlükteki mevzuatı (yönetmelik, tebliğ, genelge, taslak mevzuat,, ulusal ve uluslararası projeler) kendi içinde sınıflayabiliriz.

2.6.1. Su ve Toprak

- Uluslararası taraf olunan sözleşme veya protokol bulunmamaktadır
- Yürürlükteki Mevzuat
  - Yönetmelikler
    - Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğini Karşı Suların Korunması Yönetmeliği (18.02.2004).
    - Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (31.12.2004).
    - Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (31.05.2005).

- İçme suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (20.11.2005).
- Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (26.11.2005).
- Kentsel Atık Suyun Arıtımı Yönetmeliği (08.01.2006).
- Tebliğler
  - Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği İdari Usuller Tebliği (12 Mart 1989).
  - Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Teknik Usuller Tebliği (7 Ocak 1991).
  - Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metotları Tebliği (7 Ocak 1991).
- Genelgeler
  - İLEMOD Genelgesi (2004–11).
  - 2005/5 sayılı “Atık su Arıtma Tesisleri Proje Onayı” Genelgesi 29 Nisan 2005 tarihinde yayımlanmıştır.
  - 2006/15 sayılı “Atıksu Arıtma Tesisleri için İş Termin Planı” Genelgesi 23 Haziran 2006 tarihinde yayımlanmıştır
- Taslak Mevzuat
  - Atıksu Altyapı ve Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifeleri ve Katkı Payı Yönetmeliği
  - Arıtma Tesislerinde Kullanılan Enerji Giderlerinin Bir Kısımının Karşılmasına Dair Tebliğ
  - “Kum Çakıl ve Benzeri Maddelerin Alınması ve İşletilmesinin Kontrolü Yönetmelik Taslağı”
  - “Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmelik Taslağı”
- Ulusal Projeler

- TÜBİTAK- Evsel Atıksular ve Organik Katı Atıkların Birlikte Arıtımı Yoluyla Yenilenebilir Enerji (Biyometan) Geri Kazanım Teknolojilerinin Araştırılması Projesi (01.07.2006 – 01.07.2008).
- TÜBİTAK- Düşük Masraflı Arıtım Teknolojilerinin Türkiye Şartlarına Göre Geliştirilmesi ve Marmara Bölgesi İçin Örnek Uygulama Projesi” (01.06.2006 – 01.06.2009).
- TÜBİTAK- “Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalar için Yönetim Sistemi Geliştirilmesi Projesi” (Ekim 2006 - Şubat 2009).
- TÜBİTAK- Merkezi Gerçek Zamanlı Nehir İzleme ve Kirlilik Kontrol Sistemi (01.09.2006-01.09.2009).
- DPT- Ergene Havzası Çevre Yönetimi Master Planı Projesi (7 Eylül 2006-31.12.2007).
- Uluslararası Projeler
  - AB- Eşleştirme: Türkiye’de Su Sektörü İçin Kapasite Geliştirme Projesi (2007-2009).
  - MATRA- Yeraltı suyu Yönetim Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi (Ocak 2006-Aralık 2007).

2.6.2. Deniz ve Kıyılar

- Uluslararası Taraf Olunan Sözleşmeler Ve Protokoller
  - Akdeniz’in Deniz Çevresinin Ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi), Barselona 1976, 1995 (Türkiye, 2002).
  - Akdeniz’de Gemilerden Ve Uçaklardan Boşaltmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolü (Boşaltım Protokolü), (Türkiye, 2002).
  - Olağanüstü Hallerde Akdeniz’in Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele Ve Gemilerden Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesinde İşbirliği Protokolü (Acil Durum Protokolü-REMPEC), (Türkiye, 2003).

- Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan Dolayı Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü (MED-POL), (Türkiye, 2002).
- Yürürlükteki Mevzuat
  - Kanunlar
    - Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun (11.03.2005).
  - Yönetmelikler
    - Gemilerden Atık Alınması Ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (26 Aralık 2004).
    - Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği (09.02.2006).
    - Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun Kapsamında Mal ve Hizmet Alımına İlişkin Yönetmelik (26.04.2006).
    - Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun'un Uygulama Yönetmeliği (21.10.2006).
    - Çevre Kanununa Göre Verilecek İdari Para Cezalarında İhlalin Tespiti Ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelik (03.04.2007).
  - Tebliğler
    - Gemilerden Atık Alınması Ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Çerçevesinde Uygulanacak Ücretler Ve Esaslar Hakkında Tebliğ (09.09.2006).
    - Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine Dair Tebliğ (24.01.2007).
    - Risk Değerlendirmesi ve Acil Müdahale Planlarını Hazırlayacak Kurum/Kuruluşların Asgari Özelliklerine Dair Tebliğ (10.02.2007).
  - Genelgeler
    - Gemi Atıklarının Bildirimi Ve Haberleşme Genelgesi (2006-6).

- Yetki Devri Genelgesi (2006/ 13).
- Derin Deniz Deşarjı Proje Onay Genelgesi (2006/21).
- Taslak Mevzuat
  - Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanunda Yer Alan Mali Sorumluluk Garantileri Uygulama Yönetmeliği Taslağı
- Ulusal Projeler
  - TÜBİTAK- Türkiye Kıyılarında Kentsel Atıksu Yönetimi: Sıcak Nokta Ve Hassas Alanların Yeniden Tanımlanması, Atık Özümseme Kapasitelerinin İzleme Modelleme Yöntemleriyle Belirlenmesi Ve Sürdürülebilir Kentsel Atıksu Yatırım Planlarının Geliştirilmesi AR-GE Projesi (2007-2010).
  - Karadeniz’de Kirlilik İzleme Projesi (2004 – devam ediyor).
  - MED POL Bilimsel Ölçüm ve Araştırma Projesi (Türkiye ilk Fazdan itibaren katılım sağlamış olup; 1987 yılında DPT Yıllık Yatırım Programlarına alınmaya başlanmıştır).
  - Bölgesel ve ulusal acil müdahale planlarının hazırlanması projeleri (2007-).
- Uluslararası Projeler
  - EIB- Marmara Denizi Havzası Çevre Master Planı ve Yatırım Stratejileri Projesi (1 Şubat 2005 – 31 Ağustos 2007).
  - UNEP-MAP- Kirlenici Salınım ve Taşınım Kaydı Projesi (PRTR) (10.11.2005,30.06.2007).
  - MATRA- Kaza ve Kasti Gemi Kaynaklı Kirlilikte AB ve Diğer Uluslararası Mevzuatların Türk Mevzuatı İle Uyumlaştırılması ve Kapasitenin Geliştirilmesi (2007-).
  - UNDP-GEF -Karadeniz Ekosisteminin Geri Kazanımı Projesi (II. Faz 2004 - 2007).

- UNDP-GEF-Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi (Amasya, Tokat, Çorum ve Samsun İllerinde yapılan Uygulamalı GEF Projesi) (2005 – 2011).

2.6.3. Hava

- Uluslararası Taraf Olunan Sözleşmeler Ve Protokoller
  - Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü, Yürütülen Görev: Sekretarya ve Odak Noktalığı
  - Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi (Ülkemiz bu Sözleşmenin eki olan Protokollerden sadece EMEP'e taraftır) Yürütülen Görev: Sekretarya
  - Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Yürütülen Görev: Sekretarya ve Odak Noktalığı
- Yürürlükteki Mevzuat
  - Yönetmelikler
    - Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği (1986).
    - Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği (2004).
    - Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (2004-Değişik-2006).
    - Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2005).
    - Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (2005).
    - Trafikte Seyreden Motorlu Kara Taşıtlarından Kaynaklanan Egzoz Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Dair Yönetmelik (2005)
    - Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik(2006).
  - Tebliğler
    - Çevrenin Korunması Yönünden Kontrole Tabi Yakıtlara İlişkin Tebliğ (Dış Ticarete Standardizasyon (31.12.2006).

- Ozon tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat 2007/14). 31.12.2006
- Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasallara İlişkin Tebliğ (Dış Ticarete Standardizasyon (2007/ 6) 31.12.2006
- Genelgeler
  - Hava Kirliliğinin Kontrolü Genelgesi (2006/17).
  - Gürültü Konusunda Yetki Devri Genelgesi (2006/16).
  - Katı Yakıt Konusunda Yetki Devri Genelgesi 2006/19
  - Egzoz Emisyon Genelgesi (2007/1).
  - Halon Bankası ve Yönetimi Genelgesi (2007/4).
- Taslak Mevzuat
  - Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmelik
  - Trafikte Seyreden Motorlu Kara Taşıtlarından Kaynaklanan Egzoz Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
  - Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
  - Türkiye’de Koku Oluşturan Emisyonların ve İmisyonların Yönetimine Dair Yönetmelik
  - Büyük Yakma Tesisleri Yönetmelik Taslağı
- Ulusal Projeler
  - TÜBİTAK “ Kamu Kurumları Araştırma Projelerini Destekleme Programı (1007)” kapsamında Endüstriyel Tesis Emisyonlarını Bilgisayar Destekli Raporlandırma ve Değerlendirme Otomasyonu Projesi (15.11.2006 tarihinde başlamıştır ve açılış toplantısı 06.02.2007 tarihinde yapılmıştır).

- Uluslararası Projeler
  - MATRA ve PSO -“Türkiye’de IPPC (Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol (IPPC-96/61/EC)) Direktifinin Uygulanması”(1 Şubat 2006-2007

2.6.4. Atıklar

- Uluslararası Taraf Olunan Sözleşmeler Ve Protokoller
  - Basel Sözleşmesi: Ülkemiz Sözleşmeyi 22.05.1989 tarihinde imzalamış ve 22.06.1994 itibarıyla taraf olmuştur. Yürütülen Görev: Sekreteryaya ve Odak Noktalığı
- Yürürlükteki Mevzuat
  - Yönetmelikler
    - Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.1991).
    - Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (21.01.2004).
    - Hafriyat Toprağı, İnşaat Ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (18.03.2004).
    - Ambalaj Ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (30.07.2004).
    - Atık Pil Ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği (31.08.2004).
    - Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.2005).
    - Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (19.04.2005).
    - Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (22.07.2005).
    - Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği (22.11.2006).
  - Tebliğ
    - Atıkların Ek Yakıt Olarak Kullanılmasında Uyulacak Genel Kurallar Hakkında Tebliğ (22.06.2005).
  - Genelge
    - Katı Atık Bertaraf Tesisleri İş Termin Planı Hakkında Genelge (2006/14).

- Tıbbi Atıkların Sterilizasyonu Hakkında Genelge (2006/7).
- Katı Atık Genelgesi (2003/7).
- Katı Atık Genelgesi (2003/8).
- Katı Atık Ve Atıksu Yönetimi Genelgesi (2004/12).
- Tehlikeli Atık Taşıma Genelgesi (2005/11).
- Tıbbi Atık Yıl Sonu Raporları Hakkında Genelge (2006/25).
- Taslak Mevzuat
  - “PCB ve PCT İçeren Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” taslağı
  - Atık Çerçeve Yönetmeliği Taslağı
  - Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği Revizyonu
  - Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği Revizyonu
- Uluslararası Projeler
  - AB-Eşleştirme Türkiye’de Çevre Alanında Program Geliştirme–2004 Özel Atık Yönetimi Projesi (2006–2007) (1,5 Milyon €)
  - 2006 Yılı AB Katılım Öncesi Mali Yardımları kapsamında Proje Hazırlama Aracı programı aracılığıyla 8 ilde Amasya, Balıkesir, Bitlis, Artvin-Rize, Çorum, Kayseri, Konya ve Kütahya illerinde Katı Atık Yönetimi Projeleri yürütülmektedir (Her biri 199.000 €).
  - LIFE- “Türkiye’de Sanayiden Kaynaklanan Tehlikeli Atıkların İyileştirilmesi Projesi ” (2007- 2008) (800.000 €)

2.6.5.Kimyasallar

- Uluslararası Taraf Olunan Sözleşme Ve Protokol bulunmamaktadır.
- Yürürlükteki Mevzuat
- Yönetmelik:

- Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği: (11.07.1993).
- Tebliğ
- Güvenlik Bilgi Formlarının Düzenlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Tebliği: (11.03.2002).
- Genelge
- Büyük Endüstriyel Kazalar İçin Acil Durum Planı Genelgesi: 29.07.1996 /4906
- Taslak Mevzuat
- “Büyük Endüstriyel Kazaların Kontrolüne İlişkin Yönetmelik Taslağı”
- Tehlikeli Maddelerin ve Müstahzarların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik,
- Maddelerin Envanteri, Bildirimi ve Risk Değerlendirmesi Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik,
- Güvenlik Bilgi Formlarının Hazırlanması ve Dağıtılması Hakkında Yönetmelik,
- Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelik,
- Uluslararası Projeler
- POPs Projesi (Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm POPs Sözleşmesi) , (15 Ocak 2004- 31 Mayıs).
- Kimyasallar Alanında Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi İçin Teknik Destek Projesi (2006-Mayıs 2007).
- Türkiye’de Seveso II Direktifi’nin Uyumlaştırılması Projesi (02.01.2004,01.01.2006).

2.6.6. Ölçüm ve Denetim

- Uluslararası Taraf Olunan Sözleşmeler Ve Protokoller
  - Ölçüm Ve Denetim Dairesi Başkanlığı IMPEL Ağında odak noktasıdır. IMPEL Ağı (IMPEL Network - European Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law), AB'nin çevresel mevzuatının uygulanması ve yaptırımının gerçekleştirilmesi için kurulmuş gayri resmi bir ağıdır. Bu ağın temel amaçları, çevre mevzuatının daha etkin uygulanmasını sağlamak, AB çevre mevzuatının uygulamalarına ve yürütülmesine ilişkin konularda bilgi ve deneyimlerin paylaşımını ve sorunların tartışılarak pratik çözüm önerilerinin geliştirilmesini sağlamak, AB çevre mevzuatı çerçevesinde izin, denetim, izleme ve raporlama konularında en iyi uygulamaları sağlamaktır
- Yürürlükteki Mevzuat
  - Yönetmelik
    - Çevre Denetimi Yönetmeliği (05 Ocak 2002).
  - Tebliğ Bulunmamaktadır.
  - Genelge
    - Denetim ve İzleme-Kontrol Faaliyetlerinin Yürütülmesi ile ilgili 2007/3 sayılı Genelge.(30 Ocak 2007).
  - Taslak Yönetmelikler
    - Çevresel İzin İşlemleri Yönetmeliği
  - Ulusal Projeler
    - TÜBİTAK-Çevre Referans Laboratuvarının Akreditasyonu Projesi (15.08.2006, 15.02.2008)
  - Uluslararası Projeler
    - AB-İyi Laboratuvar Uygulamaları (GLP) Alanındaki Müktesebat Uyumu ve Uygulama Çalışmalarını Güçlendirme Projesi (Haziran 2006, Kasım 2007).

- GEF-Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi: 04/10/2004 tarihinde başlamıştır. Proje uygulama süresi 7 yıl olarak planlanmıştır
- AB-ECENA ve IMPEL Aracılığıyla Çevre Mevzuatının Uygulanması ve Yaptırımında Kapasite Geliştirilmesi Projesi: 02 Mayıs 2006 -02 Kasım 2007

BÖLÜM 3: ÇEVRE KORUMA ÖRGÜTLERİ

3.1. Avrupa’da Çevre Hareketinin Gelişimi

Tabiatı korumaya, tanımaya yönelik derneklerin ilk örneklerine İngiltere’de rastlıyoruz. Bunlar, 1824 yılında kurulmuş olan ve tehlikedeki hayvanlara yardım amacı güden “Hayvanlara Yapılan Zulmü Önleme Cemiyeti” (Royal Society for the Prenvetion of Cruelty to Animals), dünyanın ilk dağcılık kulübü olan 1857 yılında kurulmuş “Alpçilik Kulübü” (Alpine Club) ile 1885 yılında kurulmuş olan “Milli Emanetleri Koruma Derneği”dir. Almanya’da tabiatın korunmasında ilk teşebbüs üç öğretmenin öncülüğünde 1904 yılında kurulan “Tabiatı Koruma Birliği”dir. Daha sonra birçok şubeleri açılmıştır.

Tabiatı koruma derneklerinin Avrupa’daki ilk örneklerini gösterdikten sonra bunların ilk önce hangi amaçlarla kurulduğu göstergesi bakımından ilginçtir. Avusturya’da pazar günleri bir arkadaşı ile kırlarda yürüyüş yapan öğretmen George Schmiedl, kendisi gibi düşünenleri bir araya getirmek için üç gün üst üste bir gazete (İşçi Gazetesi: 22, 23, 24 Mart 1895) ilan ve davet yayınlamış ve bu ilan çeşitli mesleklerden insanlar arasında büyük ilgi görmüştür. 28 Mart 1895 “Güneş Çeşme Lokantası”nın bir odasında bir araya gelerek bir dernek kurmuşlardır. Statüsü yazılıp imzalanmış ve 14 Nisan 1895 Pazar günü 62 kişilik bir üye grubu Müdling’den kırlara doğru ilk yürüyüş gezisine çıkmıştır.

Bu örnekte de görüldüğü gibi, Avrupa’da da Amerika’daki gibi günümüz çevre koruma hareketinin çekirdeğini, şehirlerin monoton hayatından bıkanlar, boş vakitlerini tabiat ile iç içe değerlendirmek isteyen, tabiat sever insanlar oluşturmaktadır.

1800’lerden itibaren kurulmaya başlanan derneklerin sayısı giderek artmış, 1965’lerden itibaren “siyaset arenası”nda önemli bir yer işgal etmeye başlamışlardır. Örneğin, Fransa’da çevrenin korunması amacıyla faaliyette bulunan dernek sayısı yaklaşık olarak 25 bin’dir. Almanya’da da aynı amaçlı 15 bin “mahalli protesto grubu” (vatandaş inisiyatifleri) faaliyette bulunmaktadır. Avrupa’da çevre koruma gruplarının partileştikleri de görülmektedir. Bunların ilki B. Almanya’daki “Yeşiller”dir. 16–17 Mart 1979’da Frankfurt’ta 500 delegenin katılımıyla “siyasal örgüt” olarak kurulan Yeşiller, aşağı yukarı bir yıl sonra “siyasal parti”ye dönüşmüştür. Çeşitli şehir ve

eyaletlerde ortaya çıkan yeşil partiler, çevre koruma örgütleri, “vatandaş inisiyatifleri” partinin tabanını oluşturmuştur. 1979 Avrupa Parlamentosu seçimlerine 7 “ekoloji” veya “yeşil” parti katılmışken, bu sayı 1984 seçimlerinde 11’e yükselmiş; aldıkları oylar artmıştır.

3.2.Uluslararası Boyuttaki Çevre Koruma Derneklerinin Doğuşu Ve Gelişimi

Uluslararası alanda çevre koruma girişimleri 1900'lere dayanır. İlk defa Lüttich'deki Milletlerarası Sanat Kongresi'nde (1905) her ülkeye has olan hayvanların, bitkilerin ve minerallerin korunması için milli parklar oluşturulması kabul edilmiştir. Daha sonra Uluslararası Arazi Koruma Kongresi'nde (1909) tükenmekte olan hayvan ve bitkilerin korunması istenmiştir. 1913 yılında Bern'de Uluslararası Tabiat Konferansı toplanmıştır. Bu konferansta çeşitli ülkelerde tabiatı koruma alanında yapılan işler gözden geçirilmiş, tabiatı koruma işlerinin teşkilatlandırılması için bir “Tabiatı Koruma Komisyonu” kurulmuştur. Bu tür faaliyetler belirli aralıklarla devam etmiştir.

Uluslararası alanda yapılan faaliyetlerin en önemlisi, çevre koruma anlayışının yerleşmesinde bir dönüm noktası sayılan “Dünya Çevre Konferansı”dır. 5-16 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'de toplanan bu konferansın sonucunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme) kurulmuş, konferansın başlangıç günü 5 Haziran “Dünya Çevre Günü” olarak kabul edilmiştir. Ayrıca konferansın son günü “Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı Deklarasyonu” yayınlanmıştır. Deklarasyon, “5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrini dünyadaki bütün insanlara telkin edecek ve onlara yol gösterecek ortak karar ve görüşlere ihtiyaç olduğunu dikkate alarak...” cümlesiyle başlamaktadır. 113 ülkenin iştirak ettiği bu konferans, devletlerin çevre sorunlarını ciddiye alması, çevrenin koruma gruplarını “motive etmesi yönünde olumlu etkiler yaratmıştır.

Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren gönüllü derneklerin, kuruluşların sayısı oldukça fazladır. Bunların başlıcaları, Uluslararası Bilimsel Birlik Konseyi (International Council of Scientific Union), Uluslararası Tabiatı ve Tabiat Kaynaklarını Koruma Birliği (International Union Conservation Nature), Roma Kulübü (Club of Rome), Dünya Yaban Hayatını Koruma Vakfı (World Wildlife Foundation), Uluslararası Tabiatı Koruma Vakfı (Foundation for International Protection of Nature) “Yeşil Barış

Örgütü” (Greenpeace Organization), Uluslararası Kirlenmeyi Kontrol Derneği (International Association for Pollution Control) ve Uluslararası Hayvanları Koruma Cemiyeti (International Society for Protection of Animals)dir.

5 Ekim 1945 tarihinde Fransa’da kurulan Uluslararası Tabii Kaynakları ve Tabiatı Koruma Birliği, tabiatın korunması konusunda ve tabii kaynaklar üzerinde araştırma yapan, faaliyet gösteren en büyük uluslararası kuruluştur. Birlik, karakteristik çevre koruma problemleri için bilimsel araştırmalar yapar, öneriler getirir; kamuoyunun aydınlatılması için propaganda malzemeleri hazırlar; milli çevre politikalarının oluşturulması için girişimlerde vs. bulunur. Birlik, amaçlarını gerçekleştirebilmek için “Çözüm Yolları Bekleyen Meseleleri Halletme Merkezi” (Operations Intelligence Center) kurmuştur.

Bu uluslararası birlikten başka, Türkiye’de de tanınan Dünya Yaban Hayatı Vakfı, Roma Kulübü ve Yeşilbarış Örgütü’nü kısaca tanıtarak konuyla ilgili anlatacaklarımızı bitireceğiz.

Dünya Yaban Hayatı Vakfı 1961 yılında “dünyanın yaban hayatını ve yabanıl alanlarını kurtarmak” amacı ile kurulmuştur. Vakıf, amacına uygun olarak çeşitli projeleri desteklemekte, hükümetler nezdinde girişimlerde bulunmaktadır. Dünya Yaban Hayatı Vakfı sadece 1978 yılında 6,8 milyon dolar sarfı ile 424 milli ve uluslararası projeyi desteklemiştir. Vakfın etkinliklerine bir diğer örnekte hükümetleri tabiatın korunması konusunda zorlamadır. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti 1979 yılında Vakıf ile tabiatı koruma konusunda anlaşmıştır (İstanbulu, 1980:13–16).

Roma Kulübü 1966 yılı Nisan ayında on ülkeden bilim adamları, sanayiciler, eğitimciler ve milli uluslararası devlet görevlilerinden oluşan otuz kişilik bir grubun Roma’da Lincol Akademisi’nde yaptığı toplantıdan sonra kurulmuştur. Kulübün amaçları, içinde yaşadığımız dünya sisteminin değişik ve birbirine bağlı doğal, ekonomik, sosyal ve siyasal öğelerine karşı daha derin ve geniş bir anlayış sağlamak, bu yeni anlayışı, dünya politikasına yön verenlerin ve dünya kamuoyunun dikkatine sunmak ve böylece yeni politik eylem ve girişimleri hızlandırmaktır. Kulübün hazırladığı ve yayınladığı, “Büyümenin Sınırları” (Limits to Growth-1972) ile “Dönüm Noktasındaki İnsanlık” (Mankind at the Turning Point-1974) isimli araştırmalar yayımlandığı bütün ülkelerde yankılar uyandırmıştır.

Özelikle deniz kirliliği ve kutuplardaki tabii hayatın korunması konusunda çaba sarf eden “uluslararası bir eylem ve protesto grubu” olan “Yeşilbarış Örgütü”nü 1971 yılında birkaç Kanadalı gönüllü kurmuştur. Bugün dünyada en çok sözü edilen “çevre grubu” haline gelmiştir. 1978’de İngiltere, Fransa ve Hollanda şubeleri kurularak merkezi Londra’ya taşındı. Kısa bir süre sonra Danimarka, F.Almanya, Belçika, Yeni Zelanda, Avustralya, Avusturya ve İsveç’te de şubeler oluşturuldu. Günümüzde yaklaşık olarak 600 bin kişi “Yeşilbarış”a aidat ödemektedir. 1983 yılı içinde uluslararası düzeyde 40 kadar eylem yapan “Greenpeace” büyük başarılar elde etmiştir. Yerüstü nükleer denemelerini, nükleer artıkların deniz dibine bırakılmasını, balina avını önemli ölçüde engellemeyi başarmıştır.

3.3.Türkiye’de Çevre Koruma Derneklerinin Doğuşu, Gelişimi Ve Çevre Politikalarının Oluşumundaki Rollerini

3.3.1. Genel

Ülkemizde, çevre sorunlarının ortaya çıkışı, batıya nazaran daha geç tarihlere rastlar. Çevre sorunlarının yaratıcılarından olan sanayileşme ve şehirleşme süreci ülkemizde geç başlamıştır. 1900’lü yıllarda başlayan sanayileşme ve şehirleşmelerdeki kıpırdanışlar 1930’lardan sonra hız kazanmış; 1950’lerden itibaren de bu hız artarak devam etmiştir. Araştırmacılar, 1950’li yılları Türkiye’de hızlı şehirleşme olgusunun başlangıcı olarak kabul ederler.

Ülkemizde çevrenin önemli derecede etkilenmeye başlaması da bu tarihlere rastlar. 1960’lardan itibaren çevre sorunları hissedilmeye, şikayetler artmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra çevre sorunları konusunda endişe duyan derneklerin, bilim adamlarının giderek seslerini yükselttiği, tedbirlerin alınması yönünde uyarıların çoğaldığı görülmektedir. Bu süreç 1970-1972 tarihleri arasında uluslararası platformlardaki gelişmelerin (1970 Avrupa Tabiatını Koruma Yılı, 1972 Stockholm Çevre Konferansı, bazı devletlerin kanuni düzenlemelere gitmesi gibi) etkisi ve kirlenmenin rahatsızlıklarının görülmeye başlanmasıyla hız kazanmıştır.

Ancak bütün bunlar, sanayileşme ve şehirleşme yoğunluk kazanmadan önce Türkiye’de çevre ile ilgili problemlere rastlanılmadığı anlamına gelmez. Çarpık sanayileşme ve şehirleşmenin bir sonucu olmayan “problemler”, “bozulmalar” Cumhuriyet’in ilk

yıllarında ve daha önce de görülmüştür. Örnek olarak erozyon, bataklık problemi ve bazı yerleşim alanlarındaki yeşil alan eksikliği gösterilebilir. Bu ve benzeri olgular devletle vatandaşlar arasında bazı problemler yaratmış; şehirlerin ağaçlandırılması, güzelleştirilmesini sağlamak amacıyla dernekler de kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yöneticiler bu ve benzeri problemlere eğilmiş, zamanın şartlarına göre gerçekçi politikalar oluşturmaya çalışmışlardır. Daha sonraları sanayileşme sürekli ön planda tutulmuş, tabii çevre adeta unutulmuştur.

1950'lerden bugüne kadar olan iktisadi gelişme ve değişmeler, "gereğinden fazla" çevre sorunları yaratıcı bir biçimde gelişmiştir. "Sanayinin coğrafi dağılım ve birikiminden mikro seviyede yerleşim şeklinde, büyük şehirlerin ticari yapısının doğurduğu çevre sorunlarından alt-yapı yetersizliklerine kadar birçok durum çevre sorunlarının artmasına sebep olmuştur"(Manisalı, 1982:49). Sanayi sektörünün milli gelir içindeki payı 1925-1930 yılları arasında % 10'nun altında iken, 1960-1981 döneminde hızla artmıştır. Sanayinin payı 1960 da % 15.3'e, 1973'de % 20.2'ye, 1980'de % 25.3'e çıkmıştır. Aynı şekilde şehirli nüfusun genel nüfusa oranı da giderek artmıştır. Bu oran 1927'de % 24.2 iken 1950'de % 25 olmuş; 1955'de 28.8'e, 1965'de % 34.4'e, 1970'de % 38.5'e yükselmiştir.(DİE,1981:16)

Plansız şehirleşme ve sanayileşme bir de gerekli çevre politikalarının zamanında yürürlüğe konamaması eklenince 1970'lerden sonra havası, suyu, toprağı, yoğun bir şekilde kirlenmeye başlayan Türkiye yaratılmıştır.

Yukarıda çok genel olarak Türkiye'de çevre sorunlarının ve devletin konuya yaklaşımının seyrini göstermeye, panoramasını çizmeye çalıştık. Bunun yanında batıdaki çevre koruma grupları gibi köklü, aktif ve kapsamlı olmasa da ülkemizde de çevrenin önemini kavramış, bir şeyler yapmak için çırpınan tabiat sever insanların varlığına ve faaliyetlerine eskiden beri tanık olduğunu söyledik. Şimdi bu söylediklerimizi daha somut düzeye indirgemeye çalışacağız. Önce, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki "çevre"yle ilgili gelişmelere, problemlere kısaca değinecek; daha sonra çevre koruma girişimlerinin ilk belirtilerine örnekler vermeye çalışacağız. İkinci ana başlık altında ise, "çevre koruma dernekleri"nin, 1969'lardan itibaren oluşturulmaya çalışılan ve 9 Ağustos 1983 tarihine kadar devam eden çevre politikalarının oluşumundaki rolünü inceleyeceğiz. Bunu yaparken, tabii olarak –kanunun açıklığına

kavuşabilmesini sağlamak için– tabiatı korumaya yönelik dernekleşme teşebbüslerini, faaliyetleri ve çevre politikalarının oluşumunu bir arada vereceğiz.

3.3.2. 1950’ler Sonrası: Çevre Koruma Derneklerinin Çoğalmaya Ve Aktifleşmeye Başlaması

1950’lerden itibaren “çevre koruma” konusunda genel (milli) düzeyde “girişimler” artmaya başlamıştır. Daha önce değindiğimiz gibi şehirleşme ve sanayileşme olayının hız kazandığı bu yıllarda oluşmaya başlayan kompleks sosyal yapının da etkisiyle dernekleşme süreci hız kazanmıştır. Bu dernekleşme sürecinden “çevre koruma ve güzelleştirme dernekleri” de “nasibini” almıştır. Burada önce 1955 yılında kurulan Türkiye Tabiatını Koruma Derneği’nden, daha sonra bazı bilimsel araştırma ve incelemelerden bahsedeceğiz. En son olarak 1948–1968 yılları arasında kurulan çevreyle ilgili derneklerin sayısındaki değişiklikleri bir tablo ile göstermeye çalışacağız.

1955 yılında Ankara’da kurulan Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (cemiyeti) bu yıllarda ve daha sonra yaptığı faaliyetlerle Türkiye’de tabiat sevgisini ve tabiatı koruma bilincini oluşturmaya çalışmış; çevre politikalarının oluşturulması için girişimlerde bulunmuştur. Derneğin amacı, Tüzüğü’nün 3. maddesinde şöyle belirtilmektedir.

“Memleketimizin doğal kaynaklarının, özellikle tarım, orman, çayır ve meralarının, Av hayvanlarının ve kuşlarının, diğer canlı varlıkların (fauna ve floranın), peyzajının korunması yanında toprak, su ve bitki ve insan arasındaki dengenin sağlanması, endüstrileşme ve şehirleşmenin meydana getirdiği çevre sorunları ve kirlenmelerin önlenmesi ve dolayısıyla Doğal Denge Sorunlarının halline çalışmaktır.”

Dernek bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için :

- a) Derneğin amaçlarına uygun yayınlar yapar;
- b) Toplantılar, seminer, açık oturumlar, konferanslar düzenler, sergiler açar;
- c) Memlekette fidan ve ağaç yetiştirmeyi, yeniden orman kurmayı ve korumayı teşvik eder;
- d) Derneğin amaçlarının gerçekleşmesine yarayacak çalışmalarını teşvik maksadıyla bu gibi çalışmalarda bulunan kuruluş, örgüt ve kişilerde ödülleri dağıtır;

e) Derneğin amaçlarının gerçekleşmesi için rapor ve teklifler hazırlar ve bunları ilgili makamlara verir...”

Derneğin ilk girişimi başarılı olmuştur. Derneğin teklifi üzerine “Başbakan Adnan Menderes, Ziraat Vekâleti (Tarım Bakanlığı) bünyesinde erozyonla mücadele şubesini ihdas ettirmiştir.”

Daha önce Ankara'nın hava kirliliği problemiyle karşılaşacağı konusunda 1927'de Prof. Rethly'nin uyarıda bulunduğunu söylemiştik. Ankara, başkent ilan edildikten sonra hızlı bir şehirleşme olgusuna sahne olmuş, topoğrafik yapısının elverişsizliği yüzünden hava kirliliği görülmeye başlanmıştır. “Ankara’da 1948’de tüketilen kömür miktarı yaklaşık olarak 9-10 bin ton iken 1958’de 160 bin tona yükselmiştir”(Ertuğ, 1969:11). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. C. Ertuğ, 1956 yılının başlarında bazı solunum hastalıklarındaki artışın dikkatini çekmesi üzerine araştırmalara girişmiş 1956-1958 yılları arasında yaptığı ölçümlerle havanın kirlilik oranını tespit etmiştir. Bulduğu rakamlar oldukça yüksektir. Böylece ilk defa Ankara’da atmosferik kirliliğin varlığı bilimsel olarak ispatlanıyordu. Prof. Ertuğ 21 Aralık 1958 tarihinde bir basın toplantısı yaparak çalışmalarının sonuçlarını kamuoyuna açıklamıştır. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, 1961 yılında “Türkiye’de Yakıt Problemi ve Hal Çareleri”nin tartışıldığı bir seminer düzenlemiş; aynı yıl “Ankara’nın hava kirliliğinin yetkililerce ele alınması gerektiği” kamuoyuna açıklanmıştır (T. Tabiatı Koruma Cemiyeti, 1963:37). Ayrıca bu tarihlerde (1959-1962) çeşitli makalelerde Ankara’nın hava kirliliği problemi ele alınmış, konunun önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

1956–1962 yılları arasındaki bu “gönüllü girişimler” kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Yetkililer, “yüzeysel” ve “geçici” de olsa bazı önlemler alma yoluna gitmiştir. Örneğin, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı Hıfzısıhha Okulu ilk defa 1962 yılında Ankara’da hava kirliliği ölçme çalışmalarına başlamıştır. İlk uygulama yılı 1963 olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967)’n da “Evlerde yakılan linyit kömürleri şehirlerin havasını kirlettiğinden bunu önleyici tedbirler alınmalıdır” (DPT, 1963:377)ifadesinin yer aldığını görüyoruz. 1964 yılından itibaren de kalorifer ocaklarını yakanların oca yakma tekniğini öğrenmeleri için kursa tabi tutulmaları gibi bazı “palyatif” tedbirler alınmıştır. Ancak, probleme köklü bir çözüm

getirilemediği için, şehir halkının, şehir havasının kirliliğinden doğan şikâyetleri devam etmiş ve gündün güne artmıştır.

Gönüllü kuruluşlar, çevre sorunlarının gündeme getiren, ilgilileri uyaran faaliyetlerine 1960'lerden sonra da devam etmişlerdir.

Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, 1964 yılında Ankara'da "Türkiye'de Tabiat ve Tabiat Kaynaklarından Faydalanma ve Koruma Esasları" isimli bir seminer düzenlemiştir. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun 1965 yılı 10-15 Eylül günleri arasında Kanser Kongresi'nde hava kirliliği problemi ele alınmış; bir yıl sonra 7-10 Eylül 1966 tarihinde Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti'nin İstanbul'da düzenlediği "Türk Mikrobiyoloji Kongresi"nde de aynı problem tartışılmıştır.

Bu faaliyetleri, TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu)'un 7 Ekim 1968'de hava kirliliğini ele alan toplantısı takip etmiştir. Çeşitli bakanlıklardan üniversitelerden, meslek kuruluşlarından temsilcilerin (40 kişi) katıldığı bu toplantıda, Ankara'nın hava kirlenmesiyle mücadele için hazırlanacak projenin hangi alt projelerden oluşacağı kararlaştırılmıştır.

Daha sonra, kirliliğin giderek artması ve devletin konuya ilgisizliği yüzünden 1969 başlarında (14 Ocak) "Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği'nin kurulduğunu görüyoruz. Bu derneğin faaliyetlerini ileride değineceğimiz için sadece kuruluş amacına değineceğiz. Derneğin amacı tüzüğü'nün 2. maddesinde şöyle belirtilmektedir:

"Derneğin amacı, hava kirlenmesiyle savaşmak suretiyle halk sağlığını korumaktır.

Bu amaçla dernek,

- a) Hava kirlenmesinin nedenlerini önleme çarelerini araştıran bilimsel çalışmalar yapar; bunun için bir araştırma ve inceleme enstitüsü kurabilir.
- b) Kamuoyuna aydınlatıcı seminer, konferans, açık oturum, toplantı ve gösteriler düzenler, yayınlar yapar;
- c) İlgili resmi makamlar nezrinde gereken teşebbüslerde bulunur;
- d) Aynı ve benzeri amaçlarla çalışan kuruluşlarla işbirliği yapar" (Ankara Hava Kirlenmesiyle savaş derneği,1969:71).

3.4.Çevre Politikalarının Oluşumunda Çevre Koruma Derneklerinin Rolü

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarla, ülkemizde çevre koruma anlayışının ve bu konuyla ilgili dernekleşmenin temellerine ve gelişimine değinmeye çalıştık. Ayrıca “gönüllü girişim”lerden ve devletin tutumundan kısaca bahsettik. 1968 yılına kadar getirdiğimiz bu süreci, şimdi 1969’lardan itibaren oluşturulmaya çalışılan çevre politikalarının “seyri”yle beraber vermeye çalışacağız.

Burada; çevre politikalarının en önemli parçaları olan, çevreyle ilgili teşkilatlanmaya gidilmesi, Anayasa’ya çevreyle ilgili bir maddenin girmesi ve Çevre Kanunu’nun oluşumu ile gönüllü kuruluşların “baskılar”ını bir arada inceleyeceğiz. Ayrıca kamu kesimi için emredici nitelik taşıyan beş yıllık kalkınma planlarındaki durumu da ele alacağız. Konu, 1969-1970 dönemi (Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasına kadar olan dönem) ve 1978-1984 dönemi (Çevre Kanunu’nun çıkışına kadar olan dönem) olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

3.4.1. 1969 – 1978 Dönemi

3.4.1.1. Çevre Müsteşarlığı’nın Kuruluşuna Kadar Olan Dönem

1969 yılının başlarında birçok bilim adamının önderliğinde Ankara (daha sonra Türkiye adını almıştır) Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği’nin kurulduğunu (14 Ocak 1969) görüyoruz. Dernek kamuoyunda büyük ilgi görmüş; kurulduğu yıl içinde 10 rapordan meydana gelen “Hava Kirlenmesi: Nedenleri, Zararları ve Tedbirleri” ismiyle bir eser yayınlamıştır. Kitap içindeki 10 lu raporda (sayfa 64) “hava kirlenmesi konusunda tüzel kişilik niteliğindeki merkezi bir kuruluşa ve gerçekçi bir kanuna olan ihtiyaç dile getirilmiştir.

Makine Mühendisleri Odası, Ankara’da 28–29 Nisan 1969 tarihinde “Büyük Şehirlerde Havanın Temizlenmesi Kongresi” düzenlenmiştir. Resmi ve özel kuruluşlardan, T.B.M.M üyelerinden 200 kişinin katıldığı kongrede problem çok yönlü tartışılmış; varılan sonuçlar bir basın bülteni ile açıklanmıştır. 10 maddelik öneriler arasında, kanuni esaslar getirilmesi, teknik talimatlar çıkarılmasının gerekliliği de yer almıştır. Basın bülteni; “her insanın temiz hava teneffüs etmesi en tabii hakkıdır. Hava kirletilemez, gasp edilemez” cümleleriyle bitmektedir. Bu yılda hava kirliliğinin gündeme getirilmesine yönelik bir diğer girişim daha göze çarpmaktadır. Tüberküloz ve

Toraks Derneği'nin yayın organı olan "Tüberküloz ve Toraks Dergisi'nin Mayıs – Haziran 1969 tarihli sayısı "Kirlili Hava Özel Sayısı" olarak yayınlanmıştır.

1955'lerden itibaren başlayan uyarılar, girişimler etkilerini göstermeye başlamış; çeşitli resmi kuruluşlarda araştırmalar başlatılmıştır. Örneğin, "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu 1969 yılı içinde dört "kirlenmeyi azaltma incelemesi" (Toz kirlenmeleri azaltılması için briket kömürü yapımı, kalorifer kazanlarının ıslahı, merkezi ısıtma ve çevre ile ilgili kanunların geliştirilmesi)ni başlatmıştır" (Jones, 1973:35).

Daha sonra 1970 yılında bir "komite"nin oluşturulduğunu görüyoruz. Kuzey Atlantik Konseyi'nin (NATO) Kasım 1969'daki toplantısında, çevre sorunları ile ilgilenmek ve bu konuda hükümetlere yardımcı olmak üzere Modern Toplumun Yarattığı Meseleler Komitesi (Committee on the Challenges of Modern Society) kurulmuştur. Bu komitenin kuruluşundan yaklaşık 6 ay sonra ülkemizde de 9 Mayıs 1970 gün ve 7/643 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, üyelerini Dışişleri, Sağlık ve Sosyal Bakanlıkları ile DPT ve TÜBİTAK temsilcilerinin oluşturduğu "Modern Cemiyetin Yarattığı Meseleler Koordinasyon Komitesi" kurulmuştur.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da görüldüğü gibi çevre kirlenmesi ve çevre korunması konusu, ülkemizde özellikle hava kirliliği problemi ile yoğun olarak gündeme gelmiştir. 1970–1972 yılları arasında gerek uluslararası gerekse milli çaptaki faaliyetlerle, kampanyalarla konu, daha aktüel daha önemli bir nitelik kazanmış; devlet probleme giderek daha fazla eğilmeye başlamıştır.

"Avrupa Konseyi, 1970 yılını "Avrupa Tabiatını Koruma Yılı" olarak ilan etmiştir. Aynı yıl içinde Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi Japonya'da (Tokyo'da) "Çevre Sorunları Sempozyumu" düzenlemiştir. Dünya Yaban Hayatını Koruma Vakfı, 1971 yılının Kasım ayında Londra'da toplanan kongresinde "Tıbbi Çevrenin Biyolojisinin ve Ekolojisinin Korunması" konusunda bütün dünya devletlerine bir beyanname yayınlamıştır" (Bayer,1972:12). İkinci bölümde değindiğimiz gibi, 1972 yılında Stockholm'de düzenlenmiş olan "Dünya Çevre Konferansı" bütün dünyada geniş yankılar uyandırmış; konferans, çevre koruma anlayışının yerleşmesi ile gerçekçi politikalarının oluşturulması gerekliliğinin önemini vurgulaması bakımından bir dönüm noktası olmuştur.

Konu, yurdumuzda da çeşitli konferans, seminer, basın toplantıları ve yayın yolu ile gönüllü kuruluşlarca işlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, 1970 yılında, “Avrupa Tabiatını Koruma Yılı”na paralel olarak Koruma Yılı Türkiye Konferansı’nı düzenlemiştir. Konferansta Türkiye’deki çevre sorunları ve hal çareleri ele alınmış, öneriler tespit edilmiştir. Konferansta sunulan bildiriler bir kitap haline getirilerek dernek tarafından yayınlanmıştır.

1971 yılında, Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği üyesi H. Sami Türk (Türkiye Tüberküloz ve Torks Cemiyeti ile Ankara Veremle Savaş Derneği’nin desteğiyle) A.H.Kirlenmesiyle Savaş Derneği’nin “Temiz Hava Kurumu” önerisini dile getiren bir eser yayınlamıştır (Dernek Yayın No:2, Ankara, 1971). Eserde devletin hava kirliliğini önlemesi için teşkilatlanmaya gitmesi ve tedbir alması dile getirilmiş ve bu konuda öneriler geliştirilmiştir.

Kuruluşuna biraz önce değindiğimiz “Modern Toplumun Yarattığı Sorunlar Komitesi” (CCMS)’nin 1969 yılı Aralık ayında toplanan ilk genel kurulunda, bir “hava kirlenmesi pilot inceleme projesi” kabul edilmiştir. Bu “pilot inceleme”nin çalışma grubu ilk kez 1970 Mart ayında Ankara’da toplanmış; Frankfurt, St. Louis ve Ankara pilot bölge seçilerek incelemelere hemen başlanılmıştır. İnceleme ilk önce Ankara’da bitirilerek, kamuoyuna açıklanmış (1972) ve yetkililere iletilmiştir. İnceleme ile Ankara’daki hava kirlenmesinin ciddi bir problem olduğuna ve önleyici tedbir alınmadığı takdirde problemin 1990 yılına kadar çok daha ciddileşeceği sonucuna ulaşılmıştır. CCMS incelemesi, resmi çalışmalarını hızlandırıcı bir rol oynamıştır.

Peyzaj Mimarlığı Derneği’nce (kuruluşu 1965), 30-31 Mayıs 1972 tarihleri arasında “Ülkemizin Peyzaj Planlama Sorunları Semineri”ni düzenlenmiş; seminerde “İmar Kanunu’nun yetersizliği, bir tabiatı koruma kanununun yokluğu ve yeşil alanların giderek azalmaya başladığı” konusu gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır(Peyzaj Mimarlığı Dergisi, 1972:2-3).

Yukarıda bir kısmını özetlemeye çalıştığımız faaliyetler, kamuoyunun çevre sorunlarına karşı giderek daha fazla duyarlı hale gelmeye başlamasına, problemin boyutlarının

genişlemesinin etkisiyle de devletin problemle daha yakından ilgilenmeye başlamasına, tedbirler almasına yol açmıştır.

R. Keleş, 20 Temmuz 1972 tarihinde İmar Kanunu'nda (özellikle kıyıların korunmasına yönelik olarak) yapılan değişikliği, "kıyılara duyulan ilginin ve kamuoyundaki duyarlılığın artmasına" (Keleş, 1984:453) bağlamaktadır. 1972 yılının ikinci yarısından itibaren çevre sorunlarını önlemek amacıyla çeşitli tedbirler alınmaya başlandığını görüyoruz.

1973 yılından itibaren yürürlüğe giren 3,5 yıllık Kalkınma Planı'nda ilk defa çevre sorunları ayrı başlık ve isim altında incelenmiştir. Planda çevre sorunlarına ayrı başlık altında 1,5 sayfalık yer ayrılması ile 1973 öncesi uluslararası kuruluşların ve ülkemizdeki derneklerin faaliyetleri arasında bağ kurmak mümkündür. Planda yer alan bir madde bu varsayımımızı doğrular mahiyettedir. 1930. madde aynen şöyledir:

"Çevre sorunları bugüne kadar farklı bakanlık ve kuruluşlarca ele alınmıştır. Ancak uluslararası ilgi düzeyinin artması ve devlet hukuku içinde düzenleme teşebbüslerinin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin sanayileşme kararı dikkate alınarak konunun bir bütün olarak ve planlama sistemi içinde incelenmesi gerekli olmaktadır.

3,5 Yıllık Kalkınma Planı'ndaki bu düzenlemeden başka; 19 Eylül 1972 tarih ve 14311 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan bir yönetmelikle şehirlerde ısıtma tesislerinin sebep olduğu hava kirliliğinin azaltılması için çeşitli tedbirler öngörülmüştür. Yine 6 Ağustos 1973 tarih 7/6785 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara'nın hava kirliliğini azaltmak için bazı tedbirler alınmıştır. 12 Ocak 1973 tarih 7/5863 sayılı kararname ile "Ankara Hava Kirliliği ve Çevre Sorunları Komisyonu" kurulmuş; daha sonra da 30 Kasım 1973 tarih 7/7537 sayılı kararname ile "Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu" teşekkül ettirilmiştir. Ayrıca DPT bünyesinde 1973 yılında "Çevre Sektörü" kurulmuştur.

3.4.1.2. Çevre Müsteşarlığı'nın Kuruluşu

Yukarıda, ülkemizde çevre sorunlarının yoğun olarak gündeme geldiğinden ve devletin "kurul"lar şeklinde teşkilatlanmaya gittiğinden bahsettik. Devletin konuya ilgisinin zaman aldığı ve gönüllü kuruluşların 1960'dan itibaren yoğunlaşan uluslararası ve mili düzeydeki faaliyetleri devletin konuya ilgisini arttırmıştır. 1972 yılından itibaren çevre sorunlarını önlemeye yönelik idari ve kanuni düzenlemelerin oluşturulmaya

başlandığını görüyoruz. Bu düzenlemelerin bazılarını yukarıda değindik. Şimdi ise bunların dışında yer alan idari teşkilatlanmaya yönelik teşebbüslere değinerek Çevre Müsteşarlığı'nın kurulmasına kadar olan süreci özetlemeye çalışacağız.

12 Şubat 1973 tarih ve 7/5836 sayılı kararname ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın başkanlığında 5 bakanlıktan oluşan "Ankara Hava Kirliliği ve Çevre Sorunları Komisyonu" bir varlık gösterememiştir. 16 Nisan 1974 tarih 7/8329 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, En. Ve Tabii Kay. Bak. Başkanlığındaki bu komisyonun yerini, İmar ve İskan Bak. Başkanlığında 7 bakanlığın (İçişleri, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Sanayi ve Teknoloji, En. ve Tabii Kaynaklar, Turizm ve Tanıtma) katıldığı "Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu" almıştır. Bu kurulla ilgili ikinci bir bakanlar kurulu kararı ile (27 Mart 1975 tarih 7/9756 sayılı) kurulun görevleri, teşkilatlanma şekli ve çalışma metotları yeniden düzenlenmiştir.

Bu kurulların, komitelerin bir varlık gösterdiğini söylemek çok zordur. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, bu çalışmaların başarıya ulaşamayacağını ve bu sebeple gündün güne büyüyen problemlerin çözümlenemeyeceğini Başbakanlık nezrinde yazılı olarak belirtmiştir.

Daha önce değindiğimiz gibi, gönüllü kuruluşlar 1969'dan itibaren çevre sorunlarıyla ilgilenecek bir birime duyulan ihtiyaç üzerinde durmuşlardır. Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği 1972 yılında önerisini somutlaştırmış; "Temiz Hava Kurumu" isimli bir eser yayınlarak hava kirliliğinin önleyecek bir kuruluşa olan ihtiyaç dile getirilmiştir. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği tarafından, "1969'dan bu yana gelen her hükümete çevre konusunda bir teşkilatın gerekli olduğu önerilmiştir" (Tabiat ve İnsan Dergisi, 1982:47). İlk kez başbakanlığa bağlı icracı bir teşkilat önerisi bu dernek tarafından yapılmıştır. Dernek çeşitli kuruluşların (Üniversiteler, bakanlıklar ve diğer gönüllü kuruluşlar) görüşlerini alarak "Çevre sorunları ve Doğayı Koruma Yüksek Konseyi Kuruluş Kanunu" tasarısını hazırlamıştır. 1974 yılı içinde hazırlanan bu tasarı o zamanki ve daha sonra gelen hükümetlere iletilmiştir.

Çevreyle ilgili bir birimin kurulması önerileri ve teşebbüslerinden başka, çevre sorunlarını gündeme getiren, kamuoyu oluşturmaya yönelik, yöneticileri uyarıcı faaliyetlerin sayısı oldukça kabardır. Başlıcaları şöyle sıralanabilir: Türkiye Tabiatını

Koruma Derneği, 5 Haziran 1972 tarihinden itibaren her 5 Haziranda kutlanan ‘‘Dünya Çevre Günü’’ kutlamalarını ülkemizde organize etmiş (1978’e kadar); her 5 Haziranda sempozyum ve konferanslar düzenlemiştir. Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (kuruluşu 1972) 12-15 Kasım 1973 tarihinde İstanbul’da ‘‘İstanbul boğazı ve Çevresi Sorunları Sempozyumu’’ düzenlemiştir. Uluslararası alanda da birçok faaliyete tanık oluyoruz. 1975 yılı ‘‘Avrupa Tarihi Mirası Koruma Yılı’’ olarak kutlanmış; 1976 yılında (31 Mayıs – 11 Haziran) Kanada (Vancouver) da ‘‘İnsan Yerleşmeleri Konferansı’’ düzenlenmiştir. 1976 yılı içinde toplanan Uluslararası Barolar Birliği’nin 15. Konferansında çevre sorunları ele alınmıştır.

Çevre Müsteşarlığı kuruluşu öncesi Türkiye Tabiatını Koruma Derneği’nin bir girişimine değinmekte fayda var. T.T.Koruma Derneği ‘‘çevre araştırmaları grubu’’ kurulması için TÜBİTAK’a başvurmuş; başvuru olumlu karşılanarak 1977’de TÜBİTAK bünyesinde ‘‘Çevre Araştırmaları Grubu’’ olarak oluşturulmuştur.

4. V. Yıllık Kalkınma Planı’na temel olmak üzere hazırlanan çevre sorunları alt komisyon raporlarında yer alan önerilerde, çevre ile ilgili bir merkezi birimin kurulmasının gerektiği konusu yer almıştır. ‘‘Toplu İnsan Yerleşmeleri ile İlgili Çevre Sorunları Alt Komisyon Raporu’’nda iki öneriye yer verilmiştir. ‘‘Çevre Koordinasyon Kurulu’na üye bakanlıkların çevre birimlerinin oluşumunun sağlanması yoluyla işbirliğinin artırılması, birinci öneridir. İkinci ise, Çevre Koordinasyon Kurulu yerine daha üst seviyede koordinatörlük ve yönetim görevi üstlenecek yeni bir ünite kurulmasıdır’’(DPT, 1976:31). ‘‘Çevre Sağlığının Korunması Alt Komisyonu Raporu’’nda, Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu’nun emredici ve bağlayıcı karar yetkisiyle donatılmış olarak, Başbakanlığa bağlı Çevre Sorunları Müsteşarlığı halinde düzenlenmesi önerilmiştir. Son olarak ‘‘Tabii Çevrenin Korunması Alt Komisyon Raporu’’na değinmek istiyoruz. Bu raporda Başbakanlığa ‘‘Tabiatı Koruma ve Çevre Sorunları Konseyi’’nin kurulması önerilmektedir. Raporda ‘‘Tabiatı Koruma ve Çevre Sorunları Konseyi Kanunu’’nun, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği’nce hazırlanan taslağı üzerinde çalışılarak bekletilmeden çıkarılması ve bir ön kararname ile ele alınması gereği belirtilmiştir.

Türkiye Hava Kirliliğiyle Savaş Derneği 22 Ocak 1977 tarihinde Ankara’da ‘‘Hava Kirlenmesine Karşı Çözüm ve Önlemler’’ konulu bir seminer düzenlemiştir. Seminerde

yapılan konuşmalarda problemin önemi işlenmiş ve “Çevre Sorunları Müsteşarlığı” kurulması istenmiştir. Hürriyet gazetesi seminer ile ilgili haberi “Hukuki Yönü İlk Kez Ele Alındı” başlığıyla vermiştir(23.Ocak.1977).

1 Şubat 1978 tarihinde Ankara’da “Türkiye Çevre Sorunları Vakfı” kurulmuştur. Vakıf mütevelli heyeti aynı ay içinde zamanın başbakan yardımcısını ziyaret ederek vakfın kuruluş sebepleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ziyarete “Başbakan Yard. F. Sükan, gönüllü kuruluşlarla işbirliğinin yararlı sonuçlar getireceğini söylemiş, yürütülmekte olan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir” (Dünya Gazetesi, 12 Şubat 1978). Bu arada vakıf temsilcileri Sükan’ın başlatmış olduğu Başbakanlık Müsteşarlığı hazırlık çalışmalarına, katkıda bulunmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

28 Şubat 1978 tarih 7/15091 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Çevre Sağlığı Koordinasyon Kurulu”nun kurulması kararlaştırılmıştır (Bu kurulun oluşmasını sağlayan karar, “Başbakanlık Çevre Örgütü’nün kurulmasıyla ilgili 7/16041 sayı 27 Temmuz 1978 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır).

3 Mart 1978 tarihinde, Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu Başkanı Başbakan Yardımcısı F. Sükan’ın başkanlığında, çevre sorunları konusunda idari teşkilatlanma konusunun ele alındığı, “Çevre Sorunları Organizasyonu toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıya ilgili resmi kuruluş temsilcileri yanında gönüllü kuruluş (TÇS Vakfı, T.Tab. Kor. Derneği gibi) temsilcileri de katılmış; görüşlerini ve önerilerini dile getirmiştir.” (Tabiat ve İnsan Dergisi 1978:41).

Daha sonra çalışmalara devam edilmiştir. Ankara, İzmir, İstanbul ve Mersin gibi şehirlerimizde üniversiteler, işçi sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, valiler ve belediyelerin katıldığı seminerler düzenlenmiştir. Yaklaşık olarak “Mayıs (1978) ayı sonlarına doğru “Çevre Müsteşarlığı”nın kurulması fikrinin kesinleştiğini” (Milliyet Gazetesi, 4.Haziran.1978)görüyoruz.

“Başbakanlık Çevre Örgütü”nün (Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Müsteşarlığı ve Teknik İnceleme Komisyonu) kurulmasına, 27 Temmuz 1978 tarih 7/16041 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile karar verilmiş ve bu karar 12 Ağustos 1978 tarih 16375 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Başbakanlık Çevre Örgütü Örgütlenme Biçimi ve Görevlerine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. maddesinde “Çevre Örgütü”nün görevleri sayılmaktadır. Burada yer alan bir fıkradan Türkiye’de çevre ile ilgili kamuoyunun ve gönüllü kuruluşların etkinliğinin kabul edildiği sonucuna varmak mümkündür. Fıkra aynen şöyledir:

“Çevre sorunları konusunda kamuoyundaki eğilim ve istekleri saptamak amacıyla, özel kamu kuruluş ve kurumlarının temsilcileri ile ayrı ayrı veya birlikte ortak çalışmalar düzenler ve uygun görülen çalışmaları destekler” (madde 2/14).

Ayrıca 4. V. Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)’n da 1978 öncesinin değerlendirilmesinin yapıldığı cümleler baskı gruplarının varlığının ve rolünün bir diğer göstergesidir:

“... 1973–1977 döneminde çevre sorunları konusunda kamuoyu bilinçlenmesi oluşmuş sorunlar tanımlanmıştır.” (DPT, 1979:83) “...Çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve özendirilecektir”

Gönüllü kuruluşlar, Çevre Müsteşarlığı kurulduktan sonra girişimlerine devam etmiştir. 29 Aralık 19789 tarihinde TÜBİTAK’ın Çevre Müsteşarlığı ile ortaklaşa düzenlediği “Çevre Araştırmalarının Planlanması Koordinasyonu ve Öncelikler konulu toplantıya Türkiye Tabiatı Koruma Derneği davet edilerek görüşü istenmiştir”(Tabiat ve İnsan Dergisi, 1979:42). Dernek, Çevre Müsteşarlığı’nın “kalıcılığını” sağlamak amacıyla 24 Mart 1979 tarihinde düzenlediği bir toplantıda Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Kanun Teklifi hazırlanmasına karar vermiş ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Daha sonra Çevre Müsteşarlığı “Devlet Çevre Teşkilatı Kuruluşu Kanun Tasarısı” hazırlamış, tasarı derneğe gönderilerek görüşü istenmiştir. Müsteşarlığın hazırladığı bu tasarı kanunlaşma imkanı bulamamıştır.

Çevre müsteşarlığı 222 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (8 Haziran 1984) ile Çevre Genel Müdürlüğü’ne dönüşmüştür.

3.4.2. 1979–1984 Dönemi

3.4.2.1. 1982 Anayasası ve Çevre Koruma

1978 yılında Çevre Müsteşarlığı'nın kurulmasından sonra da gönüllü kuruluşların çevre koruma amacına yönelik çalışmaları devam etmiştir. Bunlardan başlıcaları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Avrupa Konseyi 1979 yılında “Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması Kampanyası” başlatmıştır. Ülkemizde de Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Türkiye Doğayı Koruma Vakfı, Türkiye Avcılar ve Atıcılar Kulübü ve Doğal Hayatı Koruma Derneği'nce 3 Aralık tarihinde “Avrupa Konseyi Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması Konferansı” düzenlenmiş; konunun önemi vurgulanmıştır.

Diğer girişimler, özellikle 12 Eylül 1980'de yapılan harekâttan sonra başlayan Anayasa hazırlıklarını etkilemek amacına yöneliktir. Bu girişimler içinde en önemli yeri TÇS Vakfı işgal etmektedir.

TÇS, ilk aylarda (Ekim 1980'den itibaren) basına verilen demeçlerle konuyu gündeme getirmiştir. Vakıf sıkıyönetim komutanlığından izin alarak Ekim 1980'den itibaren (Genel Sekreter E. Ural'ın hazırladığı) “Muhtelif Anayasalarda Çevre Hükümleri” isimli broşür dağıtmıştır. Broşürde konunun hukuki yönüne değinildikten sonra, çeşitli anayasalardan çevre ile ilgili hükümlere yer verilmiş; son olarak ta Türkiye'deki durum ve ihtiyaçlara değinilmiştir. Broşürün son paragrafı şöyledir;

“Çevremizi korumak, çevre kirlenmesini önlemek ve çevre sorunlarına çözüm bulmak bugün en önemli görev ve sorumluluklarımızdan olduğuna göre, çevreyi koruma kavramının gerektirdiği bir prensibin yeni anayasamızda yer alması, ülkemize büyük fayda sağlayacaktır”(Ural,1980:1).

Daha sonra “MGK (Milli Güvenlik Konseyi) Sekreteryası, TÇSV'nı çevre sorunlarıyla ilgili görüş almak üzere davet etmiştir. Gazeteler vakfın çalışmalarını desteklemiş, bu faaliyetlere halkın yardımcı olmasını istemiştir”(Taner, 1980).

TÇS Vakfı Gen. Sek., TÜBİTAK'ın 16 Kasım 1981'de Ankara'da düzenlediği “Çevrebilim Sempozyumu”nda yaptığı konuşmada konu üzerinde durmuş, “yeni anayasamızda çevre korunmasıyla ilgili bir hüküm yer almalıdır tezini ısrarla işlemiştir”

(Hürriyet Gazetesi 17 Kasım 1981). Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği, (Çevre Müsteşarlığı ile ortaklaşa) “Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Mühendisleri Sürekli Konferansı-Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler Sempozyumu” düzenlemiştir. Nisan 1982’de Ankara’da düzenlenen sempozyumda sunulan bildirilerin tartışılması sonucu, yetkili ve ilgili kuruluşlara iletmek üzere öneriler geliştirilmiştir. 1. öneri şöyledir;

“Çevrenin korunmasına yönelik olarak Devlet düzeyinde ve özellikle Anayasa’da aşağıdaki ilke kararının alınmasında zorunluluk görülmektedir. “Gelecek kuşaklar için doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi her kamu ve özel kuruluşun ve tüm vatandaşların görevidir.”

TÇS Vakfı 3-4 Haziran 1982 tarihleri arasında “Nüfus ve Çevre Konferansı” düzenlemiş, konferansa çok sayıda yetkili, gönüllü kuruluş ve üniversite temsilcisi katılmıştır. Konferans sonunda katılanların oybirliğiyle kararlaştırdığı, “TSCV Nüfus ve Çevre Konferansı Bildirisi” yayınlanmıştır. Bu bildiriye “Yeni Anayasamızdan başlayarak, çevreyi koruyucu hukuk ilkelerinin mevzuatımızda yer alması gerekir görüşüne yer verilmiştir” (Nüfus ve Çevre Konferansı,1982;272).

Danışma Meclisi’nde Anayasa Komisyonu oluşturulmaz oluşturulmaz TÇSV, Anayasa ve çevre konusundaki görüşlerini ve yayınlarını komisyona göndermiştir. Daha sonra komisyon çeşitli resmi, gönüllü ve mesleki kuruluşlardan görüş istemiştir. “Bu kuruluşlardan biri de TÇSV’dir. Vakfın görüşü 25 Aralık 1981’de resmen istenmiştir”(Günaydın Gazetesi, 7.Nisan.1982).

Sonuçta 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulup kabul edilen yeni Anayasa’da “Çevre Koruma Hükümü”nün yer aldığını görüyoruz:

“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” (md. 556/1 ve 2).

3.4.2.2. Çevre Kanunu ve Dernekler

Daha önce bazı “çevre koruma kanunu” tasarıları hazırlandığına değinmiştik. Bunların bir kısmı bakanlıklarca (Sosyal Yardım Bakanlığı) bir kısmı da gönüllü kuruluşlarca

(Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, T. T. Koruma Derneği) hazırlanmıştır. Çevre korumaya yönelik girişimlere daha önce yer verdiğimiz için burada sadece “çevre kanunu” çıkması için yapılan teşebbüslere değineceğiz.

Bu tasarılarından en kapsamlı olanı T. T. K. Derneği'nin hazırladığı tasarıdır. Dernek tasarımı sürekli iktidarların gündemine getirmeye çalışmıştır. Tasarının geçmişinden kısaca bahsedeceğiz.

T. T. Kor. Derneği'nin 1969 yılı başlarında toplanan VIII. Gen. Kurulu dolayısıyla dernek genel başkanı H. Asmaz basın toplantısı düzenleyerek “tabiatı koruma kanunu” hazırlanmasının zamanının geldiğini belirtmiştir. Genel Kurulda da kanun tasarısının ilkeleri tespit edilmiştir. Tanin Gazetesi toplantıyı “Bir Tabiatı Koruma Kanunu Çıkarılması İsteniyor” başlığıyla vermiştir. Daha sonra “Tabiatı Koruma Koordinasyon Konseyi Kanunu” tasarısı ve “Milli Parklar Kanunu” tasarısı hazırlanmıştır. En son olarak üç kanun tasarısı birleştirilerek 19 Haziran 1978 tarihinde “Doğayı Koruma ve Milli Parklar Kanunu adı altında o zaman Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü (Dernek Bilim ve Danışma Kurulu Başkanı) olan Dr. Şerif Tüten tarafından TBMM Senato Başkanlığı'na sunulmuştur”(Asmaz, 1982:3). Bu girişimler diğer girişimlere öncülük etmiştir. Ancak uzun zaman yetkililer, yönetmeliklerle ve diğer bazı tedbirlerle çevre sorunlarını önleme yoluna gitmişlerdir.

Çevre Müsteşarlığı'nın Ağustos 1978'de kurulmasından sonra gönüllü kuruluşlar idari teşkilatlanmayı tamamlayıcı bir faktör olan “çevre kanunu”nun çıkarılması için kampanyalarına devam etmişlerdir.

TÇS Vakfı Müt. Hey. Baş. Prof. Dr. N. Sönmez, 5 Haziran 1979 tarihli “Dünya Çevre Günü” münasebetiyle yaptığı konuşmada, çevrenin korunması için bir dizi tedbir önermiştir. “Çevre Koruma Temel Kanunu hazırlanmalıdır” önerilerden biridir.

TÇS Vakfı, “Anayasa'ya çevre korumasıyla ilgili bir hüküm girmelidir” kampanyasıyla beraber “Çevre Koruma Kanunu çıkarılmalıdır” kampanyasını da yürütmüştür. Vakfın çevre kanunu çıkarılması ile ilgili girişimlerine basın oldukça geniş yer vermiş ve desteklemiştir. Vakıf, bir “çevre koruma kanunu” hazırlık çalışmalarına Ağustos 1980'de başlamıştır. Bu çalışmalarda birçok ülkenin mevzuatı incelenmiş sonra da Türkiye için yararlı olabilecek bir metnin ortaya çıkması için gereken sentez ve

değerlendirme çalışmaları yapılarak vakfın çevre hukukuyla ilgili çalışmalarında payı olan dört hukukçu tarafından bir taslak metin hazırlanmıştır. Metin daha sonra Vakıf Müt. Heyeti'nce incelenmiştir. "Heyetin görüş ve düşüncelerinin ışığı altında geliştirilen metin "Çevre Koruma Kanunu Taslağı" adı altında Kasım 1981'de Milli Güv. Konseyi Gen. Sekreterliği'ne ve Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'na takdim edilmiştir."(TÇSV, 1983:1) 1982 ilkbaharında tasarı kamuoyuna da açıklanarak desteğinin alınmasına çalışılmıştır. Bu arada basın da taslağı desteklemiş; çarpıcı başlıklarla okuyucularına duyurmuştur. Örneğin Hürriyet Gazetesi taslağı "Bağırmanın Cezası 5 bin lira"(7.Mart.1982), Güneş Gazetesi "Çevreyi Kirletene Milyonluk Ceza" (29.Mart.1983) başlıklarıyla vermişlerdir.

1983'te hükümetin bir "Çevre Kanunu Taslağı" hazırlayarak 7 Mart 1983'te Danışma Meclisi'ne gönderdiğini görüyoruz. Bu taslak incelendiğinde Vakfın hazırladığı taslağın temel alındığı görülecektir.

Tasarı, "Danışma Meclisi'nce önemli bir değişiklik yapılmadan 2 Haziran 1983 tarihli 112. Birleşimi'nde kabul edildikten sonra, 2 Haziran 1983'te Milli Güvenlik Kon. Genel Sekreterliği'ne sunuldu."(TÇSV ,1983) Tasarı Milli Güv. Kon. Özel İhtisas Komisyonu'nun incelenirken TÇS Vakfı Gen. Sek. E. Ural komisyona davet edilerek görüş istenmiştir. Metin, Konsey'in tasvibinden sonra (9 Ağustos 1983) 11 Ağustos 1983 tarih 18132 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak "Çevre Kanunu" olarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır. Kanunun içeriği genel olarak incelendiğinde; Çevre Korunmasına İlişkin Önlemler ve Yasaklar, Çevre Kirliliğini Önleme Fonu, Cezai hükümler, Kirletenin sorumluluğu, tanımlar, ilkeler, çeşitli hükümler başlıkları ile detaylandırılmıştır.(Çevre kanununun tam metni için Bknz <http://www.cevreorman.gov.tr/yasa/k/2872.doc>)

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da görüldüğü gibi, gönüllü kuruluşlar, hem konunun gündeme gelmesini sağlamak, hem de devletin tedbir almasını özendirmek için çeşitli faaliyetler içine girmişler ve büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Ayrıca, bir "çevre kanunu" hazırlayarak, yetkilileri yönlendirmiş, politika oluşturma sürecini hızlandırmışlardır. Basın da gönüllü kuruluşların çalışmalarını yansıtarak ve destekleyerek başarıya ulaşma oranlarını arttırmıştır.

BÖLÜM 4: İLAÇ SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Tezimin konusu ile ilgili sektörel uygulama alanı ararken çevreye bilinçsizce verilen zararın bedelini ödeyen canlılara, tekrar sağlığını kazandırma çabasında olan sağlık sektörü ve bu konuda üretiminden dolayı en çok atık oluşturduğunu düşündüğüm ilaç sektörünü incelemeye karar verdim. Firmalar ve sektöre ait bilgilere ulaşmak için sektörde faaliyet gösteren ve e-posta ile ulaşma imkanım olan 117 firmaya talebimi içeren e-posta gönderdim. Tarafıma dönen e-posta sayısı 23 olmuş ve bu dönen e-posta'lardan 14 adedi bilgi/bilgi kaynağı verirken diğer dönüşlerin içeriği firmaların sadece satış pazarlama faaliyetlerinde veya fason üretim yaptıkları için yardımcı olunamayacağına dair bilgiler içermektedir.

E-posta'larda geri dönüş %20 gibi bir düşük oranda olmuş ancak dönüş yapan firmalar benzer yönlendirmelerde bulunmuşlardır. Tüm firmaların bilgilerinin toplandığı İEİS sektör bilgileri, Çevre ve Orman Bakanlığı verileri, DPT raporları ve sektörde geleceğe dair planların yapıldığı "9. kalkınma planı (2007-2013) İlaç sanayii özel ihtisas raporu" çalışmamın genel hatlarını oluşturmuştur. Ayrıca tez konumu etkileyen ilaç sektörü İEİS, AİFD bilgilerinden ve yönlendirmelerinden faydalandım. Kamu ile ilgili Çevre ve Orman Bakanlığı, DPT, DİE, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ve diğer birçok kurum ya da kuruluşa ait bilgilerden yararlandım.

Tez konusu ile ilgili olarak sektörden biri yerli bir de yabancı olmak üzere 2 ayrı firmadan çevre ile ilgili işlemlerden sorumlu kişi ile mülakat yaptım. (Mülakat soruları için Bknz: Ek-1) Bu seçimdeki amacım çevre koruma ve uyum çabalarında firmaların bakış açılarının yerli/yabancı ayrımında farklı olup olmadığının tespit etmeye yöneliktir. Tezim dahilinde görüşme yaptığım firmalara dair bilgiler izin verilmemesi nedeniyle kullanılmamaktadır. Yaptığım araştırma ve görüşmeler neticesinde topladığım bilgileri Dünya ve Türkiye ilaç Sektörü hakkında genel bilgiler, İlaç Sektörünün SWOT analizi, İlaç sektörü ve çevre ile ilgili ilişki ve son bölümde sonuç ve değerlendirmeler başlıkları altında toplanmıştır. Kısa bir girizgâhtan sonra konuları kendi içinde detaylandırılarak anlatmak gerekirse.

4.1. Dünyada Ve Türkiye’de Sağlık Ve İlaç Sektörüne Genel Bakış

Dünya nüfusundaki artış, ekonomik gelişme, çağdaş yaşam isteği, iletişim, bilgi çağı ve düşünce değişimi neticesinde insanoğlunun yaşam ile ilgili beklentileri de değişmeye başlamıştır. Artık insanlar daha uzun ve sağlıklı yaşamı aramaya başladılar. Bu çerçevede doğrultusunda her zaman önemli olan insan sağlığı artık daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. İnsanoğlu yaşamını daha iyi ve kaliteli sürdürmek adına hastalıklar ile mücadele etmenin yollarını aramaya başlamış ve yıllar içinde hızla ilerleme kaydetmiştir. Dünyanın geçmişine baktığımızda milyonlarca insanın ölümüne neden olan hastalıklar günümüzde sadece bir aşı ya da ilaç tedavisiyle mümkün olabilmektedir.

Tedavi sürecinin gelişimi gibi hastalık ve virüslerde kendilerini geliştirerek aşı ve ilaçlara direnç göstermeye başlamışlardır. Bu süreç kendi içinde bir meydan okuma gibi her atılan adıma taraflar cevap vererek, sürekli gelişerek devam edecek gözükmektedir.

İlaçlar kendini geliştirerek tedavi etme ihtiyacını karşılamaya çalışırken, hastalık ve virüsler de kendi yaşam mücadelesini vereceklerdir. Gelecekte ise gen ve DNA tedavisi ile hastalıkların oluşumundan evvel engellenmesi çalışmaları devam etmektedir. İlaç sektörünün varlığı bu döngü olduğu sürece önemini gitgide arttıracaktır.

“Türkiye’de ölüm olaylarının en yaygın nedenleri önlenebilir ve kontrol edilebilir olanlardır.” (DPT ABGM,1997:2) İyi sağlık birey için gereklidir ve sağlıklı vatandaşların hep birlikte etkin katılımı ile ekonomik ve politik gelişmeye katkıda bulunacakları açıktır. Nüfusun sağlığının kötü olması sağlık sistemine artan bir yük getirecektir. Ülkenin sağlık ve yaşam kalitesini azaltacağı gibi ek sağlık harcamaları ile ekonomik zenginliği de kısıtlanacaktır.

Zaman içinde gelişmeler ve insan yaşamındaki değişmelerde kanser, kalp ve damar hastalıkları insanlık tarihinde görülmemiş şekilde sağlık sorununa dönüşmüştür. 2004 yılında HIV virüsü taşıyanların sayısı 39 milyonu geçmiştir. Afrika kıtasında her gün 6300 den fazla insan AIDS yüzünden ölmektedir. Bu bir anlamda doğanın bizden öğ alması gibidir. Bilinçsizce doğayı tahrip ettikçe şimdiye kadar hiç rastlanmamış virüsler canlılar için çok büyük tehditler oluşturmaktadır. 2000 yılında tüm dünyada 10 milyon

insana kanser teşhisi konulmuş ve 6 milyonu yaşamını yitirmiştir ve gün geçtikçe kanser teşhisi konan hasta sayısı artmaktadır.

Dünya sağlık örgütüne göre bilinen hastalıklarının yarısının çaresi henüz bulunamamıştır. Bulunan tedavi edici antibiyotikler ise hastalıklara yol açan virüslerinde kendi yaşam mücadeleleri sonucu kendilerini antibiyotiklere karşı savunarak direnç göstermeleri sonucunda etkilerini yitirmektedirler. Bu bir kendi içinde meydan okuma ve yarış gibidir (aslan ve ceylan öyküsünde olduğu gibi) taraflar her gün biraz daha hızlanmak ve kendini geliştirmek zorunda kalınmaktadır. Aksi takdirde bu yarışta geri kalınması durumunda bu yavaşlama insan hayatı ile ödenebilecektir.

Sağlık sektörü “İlaç Sanayii” de olmak üzere birçok alt dalı kendi içinde barındırmaktadır. İşte bu sebeplerle ilaç sektöründe araştırma çok önemlidir ve Ar-Ge faaliyetlerine hem kamu hem de özel sektörde bulunan tüm firma ve üniversitelerin çok önem vermesi gerekmektedir. Özel sektörün kar amaçlı faaliyetlerini yürüttüğünü düşünürsek patent hakkı korunacak her yeni orijinal ilaç veya tedavi edici her bir molekülün piyasa değeri milyonlarca dolar ile ölçülecektir.

İlaç sanayiini tanımlamadan evvel ilacı tanımlamak gerekir. “İlaç, insanlarda ve hayvanlarda hastalıklardan korunma, tanı, tedavi veya bir fonksiyonun düzeltilmesi ya da insan (hayvan) yararına değiştirilmesi için kullanılan, genelde bir veya daha fazla yardımcı maddeler ile formüle edilmiş etkin madde(ler) içeren bitmiş dozaj şeklidir” (DPT, 2006:14).

İlaçları da kendi içinde reçeteli, reçetesiz ve bitkisel ilaçlar olarak ayırabiliriz. Reçetesiz ilaç günlük hayatta sıkça rastlanan basit hastalıkların giderilmesi için doktor müdahalesi olmadan, tıbbi sakıncası olmayan, güvenli ve etkinliği kabul edilmiş ilaçlardır. (Soğuk algınlığı, öksürük ilaçları, bazı ağrı kesiciler, bazı vitamin ve mineraller vb.). Reçeteli ilaç ise dozaj ve kullanım şekli uzman bir hekim tarafından belirtilen ve daha karmaşık hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaç olarak tanımlanabilir. Bitkisel ilaç ise sağlık üzerinde etkisi kanıtlanmış ve kontrol altında üretilip satılan ilaçlardır. Ancak ülkemizde aktarlarda kontrolsüz olarak çeşitli karışımlar bitkisel ilaç adı altında satılmaktadır.

İlaç sanayisini tanımlamak gerekir ise “Beşeri ve veteriner hekimlikte tedavi edici, koruyucu, besleyici, tanı aracı olarak kullanılan sentetik, biyolojik, bitkisel ve hayvansal kaynaklı ilaç etkin ve yardımcı maddeleri ile teknolojiye uygun olarak ilaç üreterek sağlık hizmetine sunan bir sanayi dalıdır” (DPT, 2006:3). İlaç sanayi diğer sanayi dallarına göre insan sağlığını direkt ya da dolaylı etkileyecek öneme sahip olduğundan kontrol mekanizmaları çok gelişmiş ve çokludur. İlaç sanayi hem ulusal ilaç otoritesinin (Sağlık Bakanlığı) hem de Dünya Sağlık Örgütü'nün koyduğu kurallara bağlı olmak zorundadır ve bu bağlılığın tüm sınırları çok net bir şekilde çizilmiş ve denetimi bu sınırlara bağlı olarak yapılmaktadır. Bu sınırlar hammadde alımı, üretim süreci, üretim, pazarlama, fiyatlandırma, üretim sonucu oluşan atıkların bertaraf edilmesine değin birçok konuyu içermektedir.

4.2. Türkiyede İlaç Sektörü

Sağlık ve ilaç sektörünü dünya ve Türkiye genelinde incelersek çok daha doğru bilgilere ulaşmış oluruz. Sağlık sektörünün dünyadaki payı her yıl gitgide artmaktadır. Yeni gen tedavi süreçlerinin gelişmesi ile bu pay çok daha hızlı artacaktır. Hastalıklar gelecekte hastalık ortaya çıkmadan engellenebilecek yada tedbirler alınabilecektir.

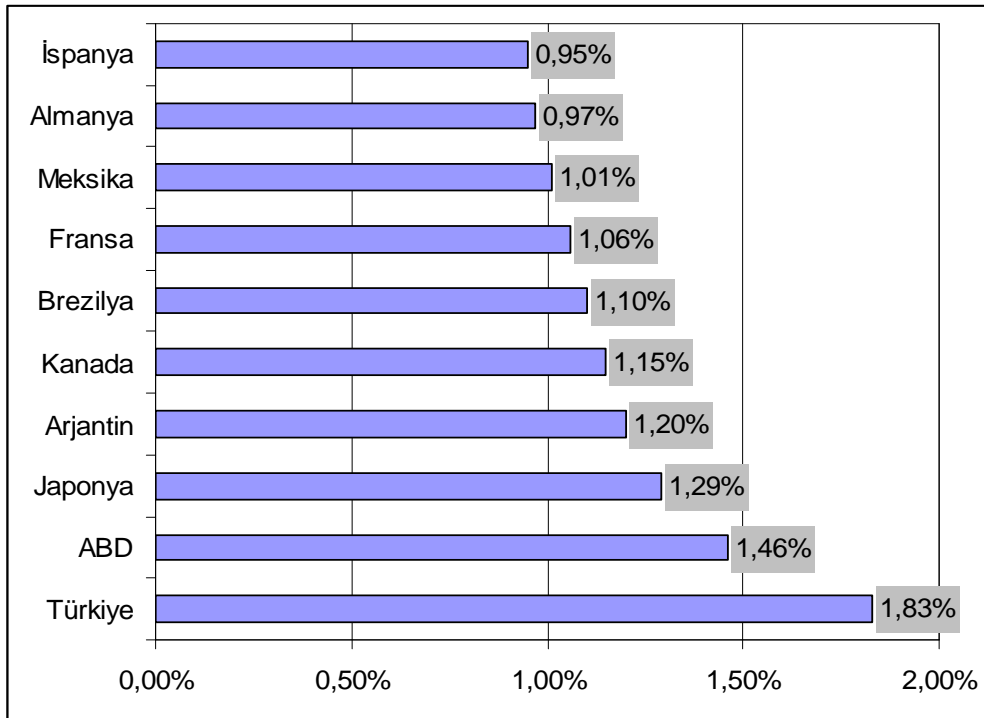
Ülkelerin gelir seviyesi ve sanayileşmesi yükseldikçe, sağlık hizmetlerine daha çok kaynak ayrılmaktadır. OECD verilerine göre; 2004 yılında GSYİH'da sağlık harcamalarının payının en fazla olduğu ülke %15,3 ile ABD olurken, KORE %5,6 ile son sırada yer almaktadır. 2004 yılı OECD ülkelerinin ortalaması olan %8,85'in altında kalan Türkiye sağlık harcamaları GSYİH'nın %7,7'sini oluşturmuştur. Kişi başı yıllık sağlık harcamalarında ise 2004 OECD verilerine göre ABD 6,102 \$ ile birinci sırada yer almaktadır. OECD ülkelerinde ise ortalama 2,550\$ olup Türkiye ise 580 \$ ile son sırada yer almaktadır.

2006 yılında dünyada 170 milyon kutu satış yapan orijinal ilaç firmaları 3 Milyar \$ ciro yaparken, geriye kalan 1 milyar 100 milyon kutunun 3 Milyar 500 Milyon \$'lık gelirini ise jenerik ilaç üreten firmalar paylaşmıştır. Bu veriler bize şunu çok açık gösteriyor ki jenerik ilaçlar dünyada çok daha fazla satılmasına karşın eder olarak orijinal ilaçlara oranla çok daha ucuzdur.

Dünya ilaç sektöründen bahsederken 3 büyük pazarda yoğun rekabetten bahsedilebilir, ABD, AB ve Japonya. AB’de jenerik üreticiler toplam pazarda yoğunlukta iken ABD’de yenilikçi firmalar yoğunluktadır. Altta yer alan tablolarda dünya pazarının kıta ve ülkelere göre dağılımı verilmektedir. “AB toplam sanayii içinde ilaç sanayii üretiminin %2,8’ini ve istihdamın %1,6’sını sağlamaktadır. Ülke sıralamasında Türkiye 14. sırada yer almaktadır” (DPT, 2006:52).

“2006 yılı dünya ilaç pazarı bir önceki yıla göre, %7 büyüyerek 643 milyar dolara ulaştı. Kuzey Amerika pazarı %8, Avrupa pazarı %4,8 büyürken Japonya pazarı %0,7 küçüldü” (İEİS, İlaç Pazarı / Tüketim, 2007).

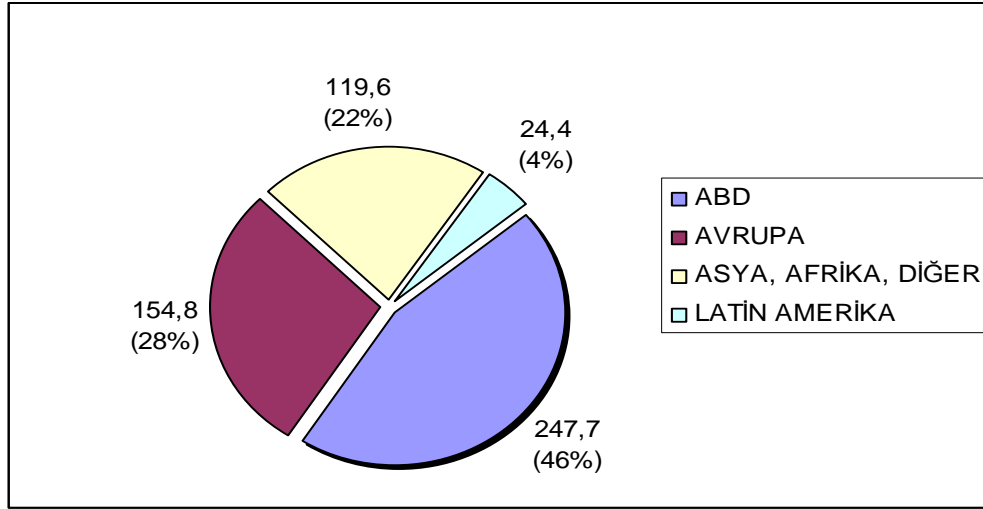
Şekil 1. İlaç Tüketimi/GSMH 2005-USD)

Kaynak: İlaç Endüstrisinde Küreselleşme Ve Ulusal Çıkarlar Sunumu

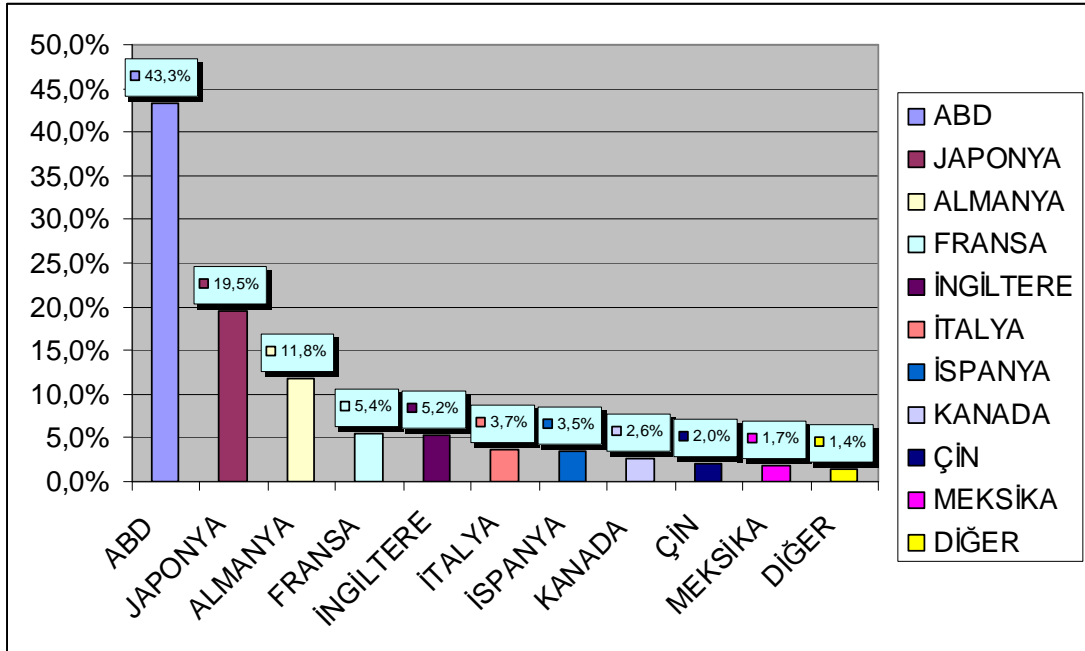
Yukarıda da görüldüğü gibi Türkiye’de kişi başı sağlık harcamalarının OECD verilerine göre bu denli düşük olmasına rağmen GSMH içindeki payı birçok ülkeden daha fazladır. Bunun sebepleri Türkiye nüfusun diğer ülkelere oranla fazla olması ve/veya GSMH’nın düşük olmasına bağlanabilir. Bu nedenlerden dolayı bu iki değer arasındaki oranlama diğer ülkeler göre daha yüksek çıkmaktadır.

Şekil 2.Dünya İlaç Pazarının 2004 Yılı Dağılımı (Milyar USD)

Kaynak: IMS Health, 2004

Şekil 3.Dünya İlaç Pazarının 2004 Yılı Ülkeler Bazında Dağılımı (Milyar USD)

Kaynak: IMS Health, 2004

Şekil 2’de de görüldüğü üzere dünyadaki ilaç pazarı büyüklüğü 500 Milyar \$’ın üzerindedir. Şekil 3 incelendiğinde pazarın ülkeler bazında lideri ABD’dir. Özellikle yeni ilaç geliştirme konusundaki uzmanlaşması ile pazardan çok büyük bir pazar payını almaktadır. Avrupa ise daha çok jenerik ilaç üretimi ve ABD’ye göre daha düşük oranda

yeni ilaç üretimi ile genel pastadan büyük bir dilim almaktadır. Ülkeler bazında incelendiğinde Japonya da %20'ye yakın bir paya sahiptir. Tüm dünyada ticaret dengelerini bozan Çin ise ilaç sektöründe %2 düzeyinde pay almaktadır. Bunun en önemli sebebi ilaç sektöründe 2. kalite yada ucuz hammadde ile üretim yapılmayıdır. Ayrıca yeni ilaç üretimi alanında Çin'in henüz bir etkisinin olmayışı da önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de ilk başta öncelikle kendi ülke ihtiyacını karşılamak, savaş, salgın hastalık, ambargo gibi olağanüstü durumlar için kurulan ilaç sanayii zamanla kendi ihtiyaçlarını karşıladığı noktalarda yurtdışına açılmaya başlamıştır. "Türkiye ilaç endüstrisinin gelişimi üç döneme ayrılabilir. Bunlar: Cumhuriyet'ten önceki eczane dönemi, Cumhuriyet'ten II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan laboratuvar dönemi ve II. Dünya Savaşı'ndan sonraki fabrika dönemidir" (İEİS,2007).

İlk başlarda eczanelerde başlayan üretim, 1915 de 30'a yakın firma faaliyet göstermeye başlamıştır. 1928 Cumhuriyetin ilanından sonra çıkan kanunla ilaç ithal ve üretiminde devlet kontrolü kurulmuş ve rekabete imkân sağlayan kararlarla sektör gelişmeye başlamıştır. II. Dünya savaşı sırasında imkânsızlıklar devam etmiş ancak ilaç sektörü bu savaş sırasında ülke sağlığına çok katkıda bulunmuştur. 1950'lerden sonra sektör hızla gelişmeye başlamış ve yurtiçi ihtiyacın %60'ını karşılar duruma gelmiştir.

Bugün ise "Sektörde 300 kadar firma, etkin maddeler bölümünde 9 firma, veteriner ilaçlar bölümünde 139 firma pazarda yer almaktadır. Bunar içinde TMO Bolvadin ve MSB Ordu İlaç Yapım firması kamuya, diğer tüm tesisler özel sektöre aittir" (DPT, 2006:3).

SSK İlaç ve Tıbbi Malzeme Sanayiine bağlı İstanbul'daki fabrika 2005'de üretimini durdurmuştur. SSK'nın tesislerini Sağlık Bakanlığına devri ve sigortalıların ilaçlarını serbest eczanelerden almalarına izin verilmesinden sonra fonksiyonunu yitirmiştir. MSB'nin tesisi Ankara'da kuruludur ve TSK personeli için sınırlı sayıda ilaç ve tıbbi malzeme üretmektedir. TMO ise özellikle Afyon yöresinde yetişen haşhaş bitkisinden elde edilen afyon alkaloidlerini pazarlamaktadır. Afyon'daki tesis dünyada afyon alkaloidleri pazarında %25–30 oranında paya sahiptir. Stratejik önem ve olağanüstü hallerde kamuya ait bu tesislerin varlığının öneminden ve ülke ekonomisine

katkılarından dolayı kamu ilaç sanayisi'nin varlıklarının kendilerini geliştirerek devam ettirmeleri gerekmektedir.

2006 yılında Türkiye'de, pazarda ithal ve ülkemizde üretilen yaklaşık 54 çeşit, tüm sunuş biçimleriyle (tablet, ampul, şurup v.b.) 6.200 adet ürün bulunmaktadır. Bunların 4.592'si reçete ile satılan ilaçlardır.

Şekil 4.Pazarda Bulunan Reçeteli İlaçların Dağılımı - 2006

İthal İlaç Dağılımı

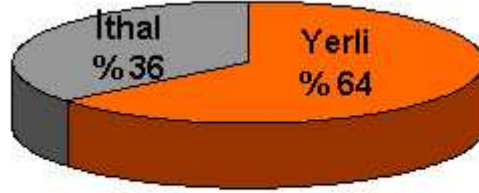
Referans %84

Eşdeğer % 16

Yerli İlaç Dağılımı

Referans %31

Eşdeğer %69

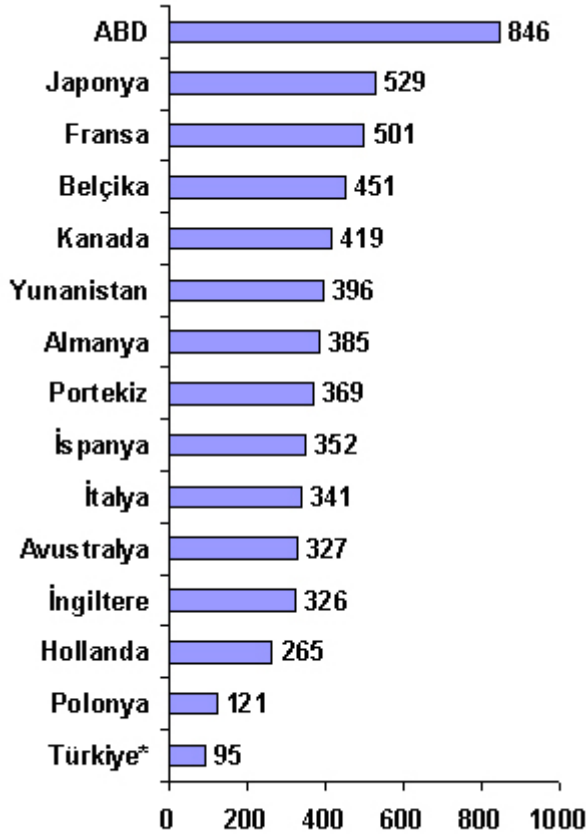
Kaynak: IMS,İEİS (2007)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'de reçeteli ilaçların %64'e yakını yerlidir. Yerli ilaçların %70'e yakını eşdeğer ürünlerden oluşmaktadır. İthal ürünler ise pazarda %36 paya sahiptir. Bu ithal ilaçların %85'e yakını referans (orijinal) üründür. Tablodan da anlaşılacağı gibi ülkemiz kendi ilaç ihtiyacının çoğunluğunu eşdeğer ilaç üretimi ile sağlayabilmekte ancak yeni ilaç konusunda patent koruması altında olan ilaç türlerinde ise neredeyse tamamen dışa bağımlı durumdadır. Gelecekte karşımıza çıkabilecek yeni hastalıkların artması durumunda dışa bağımlılığımız artacaktır ancak aynı zamanda yeni ilaçların patent sürelerinin bitimi ile bugün dışarıdan ithal ettiğimiz ilaçları kendi tesislerimizde üretebileceğiz.

Türkiye'de 2005 yılında 92 Dolar, 2006 yılında 95 Dolar olan kişi başına ilaç tüketim miktarı halen gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Şekil 5. Kişi Başına İlaç Tüketimi – 2005 (Fabrika Satış Fiyatı – dolar)

Kaynak: IMS, Dünya Bankası, İEİS (* 2006 yılı)

Ülkemiz kişi başına ilaç tüketiminde alt sıralarda yer almaktadır. Ülkemizin ilaç sektöründen yeterince pay alabilmesi için yeni ilaçlar bulması ve patent hakkını alarak pazardaki payını hızla büyütmesi gerekmektedir. Bir ilacın üretilmesi uzun ve zahmetli bir süreçtir. Öncelikle yıllar sürececek bir araştırma ile yeni bir molekülün bulunması gerekir. Bu molekülü için yetkili makamlardan izin alınarak klinik çalışmalar ve insanlar üzerinde çalışma yapılması gerekir. İnsanlar üzerindeki araştırmalar gönüllü olan kişiler üzerinde yapılabilir. Klinik aşaması da kendi içinde Faz I, Faz II, Faz III ve Faz IV olarak ayrılmaktadır.

“Faz I adı verilen birinci aşamaya kontrollü bir hastane ortamında sayıları 20 ile 80 arasında değişen sağlıklı gönüllüler katılır. Amaç, ilacın dozunun belirlenmesi, vücut tarafından nasıl metabolize edildiği ve vücuttan nasıl atıldığı konusunda veri toplamak ve akut yan etkileri saptamaktır.

Faz II adı verilen ikinci aşamaya, ilacın tedavi etmeyi hedeflediği hastalığa yakalanmış 100 ile 300 arasında gönüllü hasta katılır. Amaç ilacın etkin ve güvenli olduğuna dair veri toplamaktır.

Faz III adı verilen üçüncü aşamaya 1000 ile 3000 arasında gönüllü hasta katılır. Amaç ilacın etkinliğini ve yan etkilerini görmek, standart tedaviyle karşılaştırmasını yapmaktır.

Bazı durumlarda ilaç onaylandıktan ve piyasaya sürüldükten sonra da klinik çalışmalar sürer. **Faz IV** adı verilen bu aşamada amaç ilacın uzun vadeli risk ve yararları ile uygun kullanım dozu hakkında veri toplamaktır” (AİFD, 2007).

Ülkemizde ilaçların sağlık hizmetine sunulabilmesi için ruhsatlandırılması gerekir. Ruhsatlandırma AB uyum çerçevesinde Beşeri Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliğine tabi yapılmaktadır. Yönetmelikte, ruhsat başvurusunda bulunabilecek ilgililer, başvurularda sunulması gereken dokümanlar, ruhsat başvurularının değerlendirilme, kabul ve red kriterleri, ruhsatın geçerlilik süresi, ruhsat sahibinin sorumlulukları, ruhsatın iptali, ruhsat sahibi değişikliği gibi tüm konuları içeren bilgiler yer almaktadır. Ruhsatlandırmada da orijinal (referans) ile Jenerik (eşdeğer) ilaçların ruhsatlandırması da birbirinden farklıdır.

Tablo 1. Türkiye’de İlaç Ruhsatlandırma

<u>Referans İlaç</u>	<u>Esdeğer İlaç</u>
<ul style="list-style-type: none"> - Ruhsat başvuru dosyalarının hazırlanması, - Dosyaların Sağlık Bakanlığı’na sunulması, - Ön İnceleme Komisyonu tarafından başvurunun yönetmeliğe uygunluğunun saptanması, - Etkin madde, farmasötik formu ve dozu açısından etkinlik ve emniyet unsurlarının Bilimsel Danışma Komisyonu’nda incelenmesi, - İlacın formülasyonu, analiz ve kontrol metotlarının uygunluğu, ürün spesifikasyonu gibi konuların “Farmasötik Teknoloji Komisyonu”nda değerlendirilmesi, - İlacın ambalajındaki ifadeler ve prospektüsün Prospektüs İnceleme Komisyonu tarafından incelenmesi, - Numunelerin Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü İlaç Kontrol Laboratuvarında analiz edilmesi, - Numunelerin uygun bulunması halinde ilacın fiyatını belirleme işlemleri, - Fiyatı tespit edilen ilaca ruhsat düzenlenir.	<ul style="list-style-type: none"> - Ruhsat başvuru dosyalarının hazırlanması, - Dosyaların Sağlık Bakanlığı’na sunulması, - Ön İnceleme Komisyonu tarafından başvurunun yönetmeliğe uygunluğunun saptanması, - İlacın formülasyonu, analiz ve kontrol metotlarının uygunluğu, ürün spesifikasyonu gibi konuların “Farmasötik Teknoloji Komisyonu”nda değerlendirilmesi, - İlacın ambalajındaki ifadeler ve prospektüsün Prospektüs İnceleme Komisyonu tarafından incelenmesi, - Numunelerin Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü İlaç Kontrol Laboratuvarında analiz edilmesi, - Numunelerin uygun bulunması halinde ilacın fiyatını belirleme işlemleri, - Fiyatı tespit edilen ilaca ruhsat düzenlenir.

Satılan ilaçların fiyatının belirlenmesi ise ülkemizde serbest değildir. 2004 yılında çıkan Bakanlar Kurulu kararına göre fiyatlandırma her yıl bakanlık tarafından belirlenecek AB'ye üye 5 ülke arasında fabrika satış fiyatında en ucuz olan ülke fiyatı referans olarak alınacak ve bu çıkış fiyatına depocu ve eczacı kar oranları da eklenerek kullanıcıya sunulacaktır. Burada tavan fiyatı belirlenirken rekabet dolayısıyla fiyatlar jenerik ilaçlarda bu belirlenen rakamın altında kalmaktadır. Örneğin 2001 yılında 69 YTL olan “cipram” adlı ilaç bugün 19 YTL ye satılmaktadır. Bunun nedeni hem fiyat politikası hem de sağlık otoritesinin almış olduğu kararla pratisyen hekimlerin yazabileceği ilaçların sınırlandırılması kararıdır (Kişisel Görüşme,2007).

Tablo 2.Türkiyede İlaç Fiyatının Belirlenmesi

Referans İlaçlar	Eşdeğer İlaçlar
Referans Fiyat + Depocu ve Eczacı Kar Oranları + % 8 KDV	Referans Fiyatın % 80'i + Depocu ve Eczacı Kar Oranları + % 8 KDV

Kaynak: İEİS,2007

“AB ülkeleri arasında 4 ülke beşeri ilaçlarda KDV oranını 0'a düşürmüş, 13 ülke ortalama %80'e varan indirim yapmak suretiyle sosyal bir ürün olan ilacın toplum yararı dikkate alınarak vergi yükünü hafifletmişlerdir.” (TİSK,2007) Bugün sarf edilen ilacın büyük çoğunluğu devlet kuruluşları tarafından dağıtılmaktadır (Sağlık Bakanlığı, SSK, Emekli Sandığı, BAĞ-KUR, Milli Savunma Bakanlığı vs.). İlacın en büyük alıcısı devlet olduğundan, ilaçta KDV oranının düşürülmesi ile devlet tasarruf edeceği açıktır.

Tablo 3.Türkiyede Depocu ve Eczacı Kar Oranları

Depocuya satış fiyatı	Depocu Karı %	Eczacı Karı %
0 – 10 YTL'ye kadar	9	25
10 – 50 YTL	8	24
51 – 100 YTL	7	23
101 – 200 YTL	4	16
200 YTL +	2	10

Kaynak: İEİS,2007

4.3. Beşeri İlaç Sektörü

İlaç sektörünü genel hatları ile inceledikten sonra kendi içinde de incelemek gerekir. İlaç sektörünün genel hatlarını inceledikten sonra, tabii olduğu kurallar ve bağlı olduğu üst kontrol merkezlerine göre kendi içinde farklı sınıflandırılmaktadır. İlaç sektörünü kendi içinde “Beşeri İlaç Sektörü”, “İlaç Hammadde Sektörü” ve “Veteriner İlaç Sektörü” olmak üzere 3 ayrı bölümde inceleyebiliriz.

4.3.1. İlaç Hammadde Sektörü

İmalat sanayiinin bir dalı olan sektör “Kimyasal Madde İmalatı” altında “Diğer Kimyasal Ürünlerin İmalatı” başlığı altında “Eczacılıkta ve Tıpta Kullanılan Kimyasal Ve Bitkisel Kaynaklı Ürünlerin İmalatı” tanımı ile hizmet vermektedir.

Toplumların gelecek nesillere sağlıklı ve kaliteli bir yaşam ile geçebilmesi için ilaç sektörü stratejik bir öneme sahiptir. Savaş, doğal afetler, salgın hastalıklar vs. gibi durumlarda insanların vazgeçilmez ihtiyacı olan ilaç talebini karşılayabilecek bir ilaç sanayiinin varlığının önemi tartışılmazdır.

İlaçları kendi içinde orijinal ilaç ve jenerik ilaç olmak üzere ikiye ayırmak gerekir.

Orijinal ilaç, dünyada ilk kez ilaç olarak kabul edilerek, sağlık otoritesinden ruhsat alan ve pazara sunulan yeni kimyasal/biyolojik etkin madde(ler) içeren farmasötik ürün olarak tanımlanabilir. AİFD’ye (2007) göre orijinal ilaç ”uzun araştırmalar ve klinik çalışmalar sonucu belli bir hastalık üzerinde olumlu etki yaptığı kanıtlanmış, temeli patentli bir moleküle dayanan ve daha önceden benzeri olmayan yeni ilaçlar” için kullanılan bir uluslararası terimdir.

Jenerik ilaç ise, “patent süresi sona ermiş orijinal farmasötik ürünün terapötik eşdeğeri olan üründür. Bu ürünler, temelde benzer ürün olarak aynı etkin maddeyi içerir ve bu sebeple orijinal ürünlerle yer değiştirebilir”(Bilim İlaç, 2007).

İlaç sektörünün, insanın yaşam kalitesini artırabilmesi için hem orijinal ilaçlara hem de jenerik ilaçlara ihtiyacı vardır. Orijinal ilaçlar, yeni, etkin ve daha güvenli tedaviyi insanlığın hizmetine sunarken, jenerik ilaçlar daha ekonomik bir alternatif oluştururlar.

Orijinal ilacın ortaya çıkabilmesi için çok ciddi yatırım ve Ar-Ge çalışmalarına gerek duyulmaktadır. Bu araştırmalar firmalara finansal anlamda çok büyük bir yük getirmektedir. Hem dünya hem de ulusal sağlık örgütleri bu finansal yükün karşılığını alabilmeleri için patent hakkı ile orijinal ilaç üreten firmaları koruma altına almaktadırlar. Patentın ana amacı mucidin haklarını korumaktır. İlaç sektöründe patent süresi 20 yıla kadar çıkmaktadır ve bu 20 yıl boyunca aynı ürün üretilemez ancak ilaç olabilecek patentli bir molekülün patentinin alınmasından itibaren 12–15 yıllık klinik çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Firmaların gerçek anlamda pazarda ki patentini süresi 8-5 yıla düşmektedir. Orijinal ilaçlar fiyat olarak jenerik ilaçlara göre pahalıdırlar. Patent süresi dışında ayrıca Sağlık Bakanlığından ruhsat alınana kadar “Verilerin Korunması” da yeni ilaç üreticileri için önemlidir. Veri koruması ve patent korumasının tam anlamıyla olması ve sağlıklı işleme durumunda pazara giren firma sayısı daha da artacaktır. AİFD genel sekreteri Engin Güner’in açıklamasına göre “veri korumasının başlatılmasının Türkiye’ye doğrudan yabancı sermaye ve teknoloji transferini hızlandıracağı gibi Türk insanının, yaşam kalitesini arttıran yeni ilaç ve tedavilere ulaşımı da kolaylaştıracaktır” belirtmiştir (Önce Sağlık, Ocak&Şubat 2005:20).

Jenerik ilaçlar ise patent süresi dolan orijinal ilaçların aynı özelliğinde üretimi şeklinde oluştuğu için Ar-Ge faaliyetinin finansal yükünü taşımazlar ve bu nedenle orijinal ilaca göre çok daha ucuzdurlar. Bu ise alım gücü düşük bireylerin daha kolay tedavi sürecinden yararlanmalarını ve ülkenin sağlık harcaması maliyetlerinin çok daha az olabilmelerini sağlamaktadır.

Beşeri ilaç sanayiindeki firmaları kendi içinde sınıflandırmak gerekirse,

- Global pazarda yer alan ve birçok ulusal Pazar nüfuz etmiş olan yeni ilaç için Ar-Ge faaliyetinde bulunabilen firmalar,
- Ar-Ge faaliyetinde bulunabilen dünya ilaç pazarında önemli payları olan jenerik ilaç firmaları,
- Yeni ilaç için Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan ve Jenerik ilaç üretip satan firmalar,
- Araştırma ağırlıklı biyoteknoloji firmalar olmak üzere dörde ayırabiliriz

Ülkemizde ilaçlar 20. yüzyıl başında eczanelerde imal edilirken günümüze geldiğimizde ülke ilaç ihtiyacının büyük bir bölümü yerli üretimle karşılanabilmekte ve dünya sağlık örgütünün GMP/GLP standartlarına tam uyum sağlamış, dünyada rekabet düzeyi yükselmiştir. GMP, Good Manufacturing Practice (İyi Üretim Uygulamaları)" Dokümantasyon, üretim tesisleri kontrol ve kalite standartlarını gösteren, kişisel hijyen gereksinimleri, ekipman ve ekipman temizliği, ürün kalitesi metotlarını belirleyen tüm prosesleri kontrol eden ve düzenleyen uluslararası düzeyde kabul edilmiş uygulamalardır." (Abdi İbrahim,2007) GLP, Good Laboratory Practice 'İyi Laboratuar Uygulamaları" ise "Yüksek kalite ürünlerin elde edilmesi için, laboratuar çalışmalarının planlanması, uygulanması, gözlemlenmesi, kaydedilmesi ve raporlanması gibi organizasyonel prosesler ile ilgili uluslararası düzeyde kabul edilmiş uygulamalardır" (Abdi İbrahim,2007).

İlaç sanayiinde ürünlerin hastalara ulaştırma kanalları ve koşulları yasa ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. İlaç doğrudan üreticiden tüketiciye geçmez. Üretici ürünlerini ecza depolarına ve eczaneler aracılığıyla ya da yatarak tedavilerde hastaneler aracılığıyla kullanıcıya ulaştırır. Bu aşamada fiyat dahi serbestçe belirlenemez. Bu kural ve uygulamaların tamamı bu sanayiinin insan sağlığını direkt etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Ecza depoları ilaçların tüketiciye ulaştırırken birçok konuda kurallara bağlıdırlar. 20 Ekim 1999 tarih ve 23852 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Ecza Depoları ve Ecza Depolarında Bulundurulanan Ürünler Hakkında Yönetmelik" in 26ncı maddesi gereğince bu kurallar yürürlüğe konulmuştur Üretilmiş ürünün kullanıcıya ulaştırılana kadar kalitesi, prosedürleri, personeli, bina ve tesisleri, ekipmanı, kabulü, depolaması, sevkiyatı, iadeleri, acil durum planı ve geri çevirmesi, sahte ürünleri, satış dışı ürünleri, kayıtları, kendi kendine denetlemesi de dahil olmak üzere bir çok konu kurallara bağlıdır. Ecza depolarında Türkiye'de 2 büyük ecza deposu tüm pazarda %70'in üstünde dağıtımı gerçekleştirmektedir. Şubeleri ile birlikte yaklaşık 491 ecza deposu bulunmaktadır.

Eczaneler ise üreticiden alınan ürünün reçeteli ve reçetesiz olmak üzere kullanıcıya dağıtılmasındaki son noktadır. 2005 yılı itibarıyla yaklaşık 20,000'i aşkın eczane bulunmaktadır (DPT, 2006:19). Eczanelerin coğrafi olarak dağılımı nüfusa bağlı olarak

Marmara bölgesinde %33, İç Anadolu %19, Ege %16 olmak üzere dağılmıştır. Sektörü konu başlıkları ile inceleyecek olursak;

4.3.1.1 Üretim/Tüketim

Türkiye’deki ilaç firmalarının 2001–2006 yılları arasında kutu satışları ve bu satışlar içindeki firmaların payları alttaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4. İlaç Sanayiinde Kutu Satış Değerleri

	Kutu Satışları (ADET)					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam İlaç Pazarı	693.191.358	698.700.580	769.023.575	855.650.228	1.212.132.809	1.292.126.621
Büyüme		0,8%	10,1%	11,3%	41,7%	6,6%
İlk 25 Firma	Kutu Satışları Pazar Payları					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
IBRAHİM	6,76%	7,27%	7,65%	8,18%	8,41%	8,63%
BAYER	6,11%	5,98%	6,02%	5,99%	8,21%	8,35%
ECZACIBASI	8,22%	7,43%	7,48%	7,74%	7,90%	7,16%
BİLİM	6,11%	6,30%	6,61%	6,28%	6,54%	6,57%
ULAGAY	4,26%	4,75%	4,89%	4,84%	4,96%	4,96%
EASTPHARMA	4,87%	5,00%	4,87%	4,64%	4,87%	4,70%
AVENTIS	4,83%	4,94%	5,01%	5,39%	4,69%	4,47%
NOVARTIS	5,89%	5,56%	5,13%	4,71%	4,25%	4,29%
SANDOZ	4,37%	4,42%	4,52%	5,05%	4,35%	3,74%
GLAXOSMITH	3,93%	3,86%	3,46%	3,59%	3,51%	3,36%
NEVZAT	2,44%	2,31%	2,38%	2,27%	2,95%	3,04%
PFIZER	5,56%	3,97%	2,92%	2,92%	2,49%	2,66%
SANTA FARMA	2,36%	2,36%	2,45%	2,49%	2,68%	2,64%
ACTAVIS	2,35%	3,02%	2,71%	2,58%	2,67%	2,64%
SANOVEL	1,64%	1,76%	1,84%	1,92%	2,24%	2,20%
NOBEL	1,41%	1,76%	2,21%	1,99%	2,21%	2,19%
ALI RAIF	1,73%	1,79%	1,84%	1,80%	1,98%	2,02%
ASTRAZENECA	0,78%	0,88%	1,04%	1,26%	1,59%	1,76%
ROCHE	6,61%	6,61%	6,22%	5,89%	1,55%	1,51%
SERVIER	1,14%	1,14%	1,12%	1,09%	1,11%	1,22%
ABBOTT	1,22%	1,09%	1,01%	0,93%	1,00%	1,11%
SCH. PLOUGH	0,77%	0,69%	0,64%	0,62%	0,68%	0,84%
M.S.D.	0,73%	0,75%	0,68%	0,64%	0,62%	0,61%
BOEHRINGER	0,22%	0,27%	0,28%	0,30%	0,37%	0,44%
LILLY	0,49%	0,50%	0,50%	0,45%	0,32%	0,26%

Tablo 4. İlaç Sanayiinde Kutu Satış Değerleri (devamı)

	Euro Satışları (Milyon €)					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam İlaç pazarı	2.260.067.666	2.677.525.670	3.085.458.723	3.448.636.939	5.348.196.691	5.541.733.768
Büyüme		18,5%	15,2%	11,8%	55,1%	3,6%
İlk 25 Firma	Euro Satışları Pazar Payları					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
IBRAHİM	5,76%	6,22%	6,90%	7,06%	7,16%	7,05%
NOVARTIS	7,08%	6,92%	6,83%	6,54%	6,36%	6,90%
AVENTIS	4,21%	5,27%	6,10%	6,57%	6,41%	6,32%
ECZACIBASI	5,86%	5,03%	5,09%	5,37%	5,47%	5,15%
BİLİM	3,40%	3,41%	3,68%	3,86%	4,32%	4,51%
GLAXOSMITH	5,48%	5,63%	5,02%	5,15%	4,71%	4,41%
PFIZER	8,84%	7,17%	5,60%	5,22%	4,28%	4,41%
ROCHE	6,98%	6,90%	5,93%	5,69%	3,88%	4,06%
BAYER	3,59%	3,50%	3,30%	3,15%	3,75%	3,93%
ASTRAZENECA	1,70%	2,07%	2,72%	2,91%	3,32%	3,43%
SANOVEL	2,61%	3,06%	3,27%	3,39%	3,45%	3,14%
EASTPHARMA	3,30%	3,23%	3,01%	3,08%	3,08%	2,96%
ACTAVIS	2,84%	3,79%	3,12%	2,86%	2,88%	2,76%
NOBEL	1,44%	1,64%	2,28%	2,71%	2,97%	2,29%
ULAGAY	1,37%	1,59%	1,87%	2,29%	2,20%	2,26%
M.S.D.	3,43%	3,59%	3,27%	2,68%	2,39%	2,11%
SERVIER	2,08%	2,05%	1,97%	1,81%	1,82%	2,06%
SANDOZ	1,88%	1,89%	2,08%	2,68%	2,53%	1,78%
SANTA FARMA	1,90%	1,75%	1,80%	1,64%	1,54%	1,53%
BOEHRINGER	0,60%	0,66%	0,78%	1,01%	1,31%	1,53%
SCH. PLOUGH	1,27%	1,12%	1,25%	1,10%	1,31%	1,50%
ABBOTT	2,61%	2,10%	1,71%	1,46%	1,48%	1,47%
NEVZAT	1,44%	1,32%	1,27%	1,25%	1,38%	1,45%
LILLY	2,32%	2,30%	2,29%	1,86%	1,62%	1,37%
ALI RAIF	1,03%	1,03%	1,06%	1,11%	1,16%	1,34%

Kaynak: İEİS 2007

İlaçların fiyatlandırması, ilk giriş kısmında belirttiğimiz gibi 2004 yılından itibaren AB'deki uygulamalara paralel olarak Bakanlık tarafından belirlenen beş AB ülkesinde en ucuz olan fiyatı referans kabul eden bir sistemle belirlenmektedir.

Türkiye, reçeteli ilaç pazarında 2006 yılı itibarı ile “kutu bazında referans ilaçlar yüzde 49, eşdeğer ilaçlar yüzde 51 oranında paya sahiptir. Pazardaki ilaç dağılımında yüzde 84 oranında yerli ilaç yüzde 16 oranında ithal ilaç bulunuyor” (Sağlık Dergisi, 2007).

İlaç sektörü vazgeçilmez gibi de görünse insanların alım gücü ve ekonomik krizlerden üretim etkilenmektedir. Bunun en çarpıcı örneği 2001 yılındaki kriz neticesinde yaşanan %6'lık düşüştür. 2000 yılında toplamda 820.779.000 adet kutu beşeri ilaç üretimi yapmışken, 2001 yılında üretim 775.367.000 adet kutuya düşmüştür.

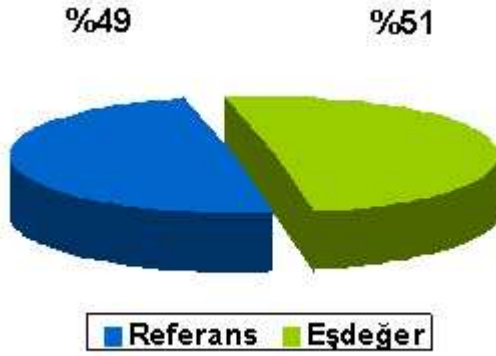

“Ülkemizde 14’ü yabancı sermayeli olmak üzere 42 adet üretim tesisi bulunmaktadır”(İEİS, Üretim, 2007). Çoğu üretim yapan firma yetişmiş kalifiye personel, ulaşım, nüfusa yakınlık, lojistik imkânlar, alt yapı uygunluğu gibi sebeplerle Marmara ve Bölgesinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

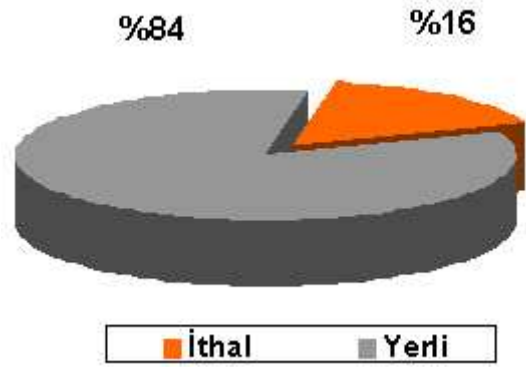
Ülkemizde referans (orijinal) ile eşdeğer (Jenerik) ürünlerin kutu bazında dengeli olduğu alttaki şekilde açıkça görünmektedir ancak değer olarak bakıldığında jenerik ürünlerin tutarı çok daha azdır. İthal yerli dağılımına bakıldığında ise yerli kutu ilaç ithal ilaca oranı 4/1’dir ancak tutarda bu denge neredeyse 1/1 olmaktadır. Buradan da ülkemizde üretilen 4 ilaca karşılık 1 ithal ilacın değerinin eşit olduğu sonucuna varabiliriz. Genellikle yurtdışından ithal edilen ürünler ülkemizde üretilmeyecek yeni teknolojiler ile üretilmiş veya patent hakkı hala bulunan orijinal ilaçlara ait olduğu için bu ilaçları değer bazında çok daha fazla maliyet ile alındığı 2006 değerlerini gösteren şekil ile de desteklenmektedir.

Şekil 6. Referans-Eşdeğer İthal-Yerli İlaç Karşılaştırması

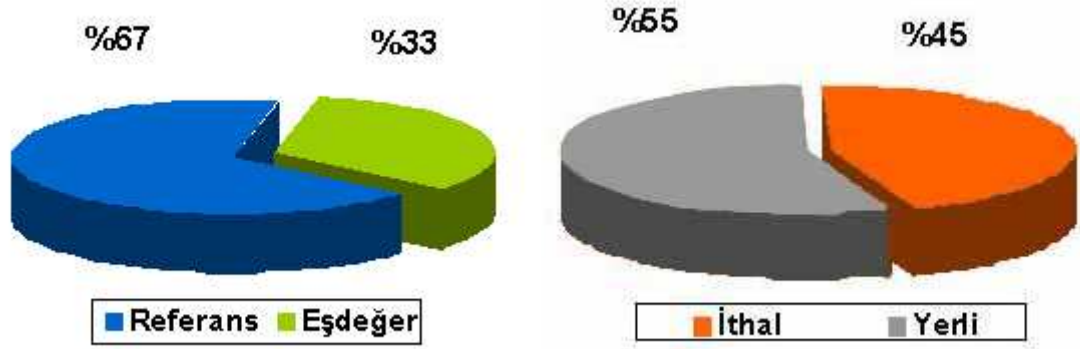
Referans - Eşdeğer- 2006

İthal - Yerli İlaç Dağılımı - 2006
Kutu

Tutar

Kaynak: IMS,İEİS (2007)

Ülkemizde üretilen ilaçlar ekonomimize her anlamda yardımcı olmaktadır. Öncelikle üretilen her ilaç dışa bağımlılığı ve var olan dövizin dışarıya çıkmasını engellediği gibi istihdam sağlayarak da ülke ekonomimizi katkı sağlamaktadır. İlaç sanayii sadece kendi üretimi dışında yan sanayii ile ekonomiyi de canlandırır. İlacın hammadde sağlayıcılarının ve etkin madde üreticilerinin, ambalaj malzemesi üreticilerinin, camdan mamul üreticilerinin, metal ambalaj malzemesi üreticilerinin, plastik malzeme üreticilerinin, kağıt ve kutu malzeme üreticilerini de ürünlerini kullanarak ve ecza depoları ve eczanelerinde satışları ile ekonomiyi canlandırır ve dolaylı yoldan istihdam sağlar.

4.3.1.2. Dış Ticaret

Ülkemizde ve dünyada bazı ürünler bitmiş halde ithal edilmektedir. Ülkemizde ilaçlar genelde çok yeni ve ileri teknoloji gerektiren, biyoteknoloji ile üretilen ilaçlar, aşular, insülin, kanser ilaçları ve antidotlar vs. ithal edilmektedir. Ayrıca ithalatın diğer bir kısmı ülkemizde üretilen ilaçlar için gerekli olan hammadde ithalatıdır.

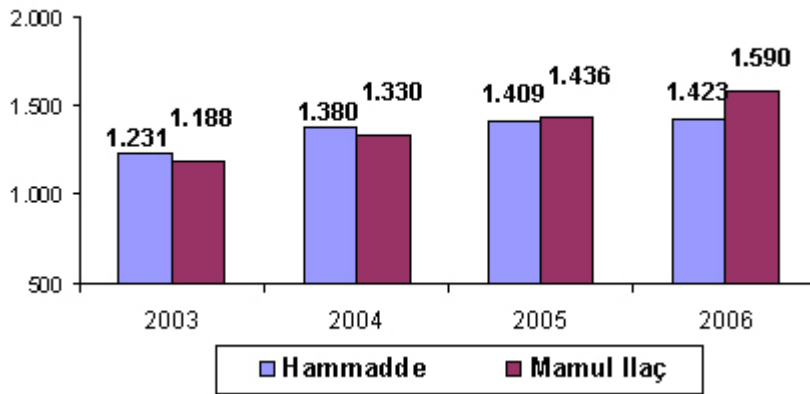
“Türk ilaç sanayii bugün 50’den fazla ülkeye ihracat yapıyor ve bu ihracatın %51’i mamul ilaçlardan oluşuyor” (Güner,2005:18).

AB’ye uyum sürecinde Sağlık Bakanlığı “1 Ocak 1995’ten geçerli olmak üzere GMP (İyi Üretim Uygulamaları) yürürlüğe koymuştur. Bu kurallara kesinlikle uyulmak zorundadır. Bu kurallara uygun üretim yapılmaması durumunda AB’ye ilaç ihracatı mümkün değildir” (Bektaşoğlu, 2007:6).

“2005 yılında sindirim sistemi ilaçları toplam mamul ilaç ithalatındaki payı 8,6 milyon kutu ile %11,2 ile başta gelmektedir. Değer olarak ise kanser ilaçlarının 155,7 milyon USD ile toplam mamul ilaç ithalatı içindeki payı %12,9 seviyesindedir, Sindirim sistemi ilaçlarının maliyeti ise 74,5 milyon USD ile %6,2 paya sahiptir” (DPT, 2006:25–26). Buradan da açıkça görünmektedir ki yeni teknoloji ve patent altındaki ilaçların maliyeti çok daha fazladır. İthalatın çoğunluğu AB ülkelerinden yapılmaktadır.

İlaç sanayiinde tüm ülkeler ihracat yapmaktadır burada önemli olan ithalat ile ihracatın dengeli olmasıdır. Dengenin ithalat lehine olması durumunda dış ticaret dengesi bozulmaktadır. Bu dengeyi ithalat aleyhine çevirmenin bir yolu patent süresi dolan ürünlerin yerine jenerik (eşdeğer) ilaçların üretim ve kullanımının desteklenmesidir.

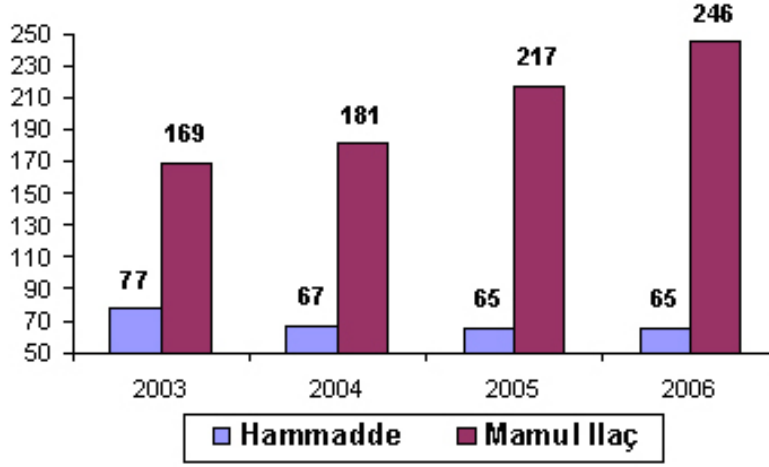
Şekil 7.İlaç Endüstrisinde Gerçekleştirilen İthalat (Milyon USD)

Kaynak: İEİS (2007)

İhracatımızda ise yıllar içinde önemli gelişmeler yaşanmış ancak “ithalatın ihracatı karşılama oranı %9-10 aralığında kalmaktadır” (DPT, 2007:31). Altaki şekilde 2003–2006 yılları arasında gerçekleştirilen ihracatın çoğunluğunun mamul bazında olduğu, hammadde ihracatının 2003 yılına göre gerilediği görülmektedir. Hammadde ihracatındaki gerilemenin iki ana sebebi olabilir. Birincisi ülke için üretilen ilaç hacmindeki artışa bağlı olarak ihraç yerine ülke içinde hammaddelerin kullanılması, ikincisi ise hammadde uluslararası pazarda rekabet zayıflığı.

Şekil 8.İlaç Endüstrisinde Gerçekleştirilen İhracat (Milyon USD)

Kaynak: İEİS (2007)

Ülkemiz ekonomisinin gelişimi ve ilaç sektöründe daha iyi bir yere gelebilmek için kamunun ilaç sektörünü geliştirecek ve ihracatı arttıracak kararlar ve politikalar oluşturması gerekmektedir.

4.3.1.3. İstihdam

İlaç sanayiinde yüksek eğitimli istihdam oranı %60 seviyelerindedir. İstihdam içindeki yüksek eğitimin bu denli yüksek olmasında ilaç sektörü dinamikleri çok önemli rol oynamaktadır. “Gelişmiş ülkeler ilaç endüstrilerinde olduğu gibi, ülkemizde de ilaç sektöründe ileri teknolojiye uyum sağlayacak yüksek eğitim görmüş personel istihdamı artmakta ve buna bağlı teknik bilgi düzeyi yükselmektedir” (İEİS, İstihdam, 2007).

Altındaki tabloda 1999–2005 yılları arasında sektör içinde çalışan personel ve eğitim düzeylerinin yıllar içinde değişimini göstermektedir. Tabloyu incelediğimizde yıllar itibari ile sektörün istihdam anlamında geliştiği çok açık görülmekte ancak 2001 yılındaki kriz sebebiyle sektörde 2001–2002 yıllarında gerileme yaşanmıştır.

Tablodan da görüleceği gibi net sayı belli olmamakla birlikte 2005 yılında direkt istihdam 20.000 kişi seviyesindedir. Ayrıca diğer sektörlerde de dolaylı yoldan istihdam imkânı sağlayan sektör özellikle yüksek öğrenim görmüş bireyleri içinde barındırmaktadır.

Tablo 5. Beşeri İlaç Sanayiinde İstihdam Dağılımı

İSGÜCÜ (1)	MESLEK DALLARI (2)	YILLAR							YILLIK ARTISLAR (%)					
		1999 (2)	2000 (3)	2001 (4)	2002 (5)	2003 (6)	2004 (7)	2005 Tah. (8)	2000 (3/2)	2001 (4/3)	2002 (5/4)	2003 (6/5)	2004 (7/6)	2005 Tah. (8/7)
Yüksek Eğitim	Eczacı	197	217	217	263	577	656	746	10	-0,3	21,3	119,8	13,7	13,7
	Doktor	154	168	165	201	204	243	334	8,9	-1,6	21,8	1,5	19,1	37,4
	Biyolog	365	398	417	422	479	546	750	9	4,8	1	13,6	14	37,4
	Kimyager	343	380	408	449	474	558	669	10,9	7,2	10,1	5,6	17,7	19,9
	Kimya Mühendisi	330	360	354	380	404	485	588	9,1	-1,6	7,4	6,4	20	21,2
	Diğer Mühendis (mak. elek. işletme vb.)	731	772	831	918	994	1.137	1.491	5,7	7,6	10,5	8,3	14,4	31,1
	Ekonomi / İşletme Mezunu	862	969	1.025	1.132	1.322	1.639	2.325	12,4	5,8	10,5	16,8	24	41,9
	Diğer Yüksek Tahsilli Personel	1.999	2.291	2.217	2.348	2.623	3.146	4.265	14,6	-3,2	5,9	11,7	19,9	35,6
	Toplam	4.981	5.555	5.634	6.113	7.077	8.410	11.168	11,5	1,42	8,5	15,77	18,8	32,8
Meslek Yüksek Okulu	Tekniker	186	201	208	267	260	276	422	8,1	3,5	28,4	-2,6	6,2	52,9
	Diğer	725	763	768	870	898	1.035	1.228	5,2	0,7	13,3	3,2	15,3	18,6
	Toplam	911	964	976	1.137	1.158	1.311	1.650	5,82	1,24	16,5	1,847	13,2	25,9
Orta Eğitim	Teknisyen	604	780	795	813	844	909	1.078	29,1	1,9	2,3	3,8	7,7	18,6
	Laborant	99	105	119	135	139	148	193	6,1	13,3	13,4	3	6,5	30,4
	Memur	2.205	2.274	2.152	2.221	2.338	2.724	3.111	3,1	-5,3	3,2	5,3	16,5	14,2
	Toplam	2.908	3.159	3.066	3.169	3.321	3.781	4.382	8,63	-2,9	3,36	4,796	13,9	15,9
İlk Öğretim	Düz İşçi	925	919	877	863	865	868	880	-0,6	-4,6	-1,6	0,2	0,3	1,4
	Kalifiye İşçi	263	275	274	274	313	337	386	4,6	-0,4	0	14,2	7,7	14,5
	Toplam	1188	1194	1151	1137	1178	1205	1266	0,51	-3,6	-1,2	3,806	2,29	5,06
TOPLAM		9988	10872	10827	11556	12734	14707	18466	8,85	-0,41	6,73	10,19	15,49	25,56

Kaynak: (DPT, 2006:43)

4.3.1.4. Yatırımlar

İlaç sanayiinde yaşanan liberalleşme ve sağlık sektöründe sağlık güvence sisteminin merkezileştirilmesi çabası sonucunda 75 milyona yakın nüfuslu ve her yıl büyümesini sürdüren pazara yabancı sermayeli dünya devlerinin girmesi sağlamıştır. Bu büyüme sadece yabancı ilaç firmalarını değil yerli ilaç firmalarını da pazarda yatırımlara zorlamıştır.

Yerli firmalar kapasite artırımı, teknolojik yenilik veya gelişmeler için yatırımlar gerçekleştirmektedirler. Pazar payı yüksek firmalar ve geleceğe dönük büyüme hedefinde olan firmalar ise yeni ve ilave tesisler ile kendilerini geliştirme çabasıdadırlar.

Yabancı yatırımlar ise direkt üretim tesisi kurarak ya da yerli firmaları satın alarak pazara girmektedirler. Yabancı yatırımların artmasının bir diğer nedeni de lisanslı fason üretim yaptıran firmaların önemli bir bölümü kendi şirketlerini kurarak ithal ve fason ürettirdikleri ürünleri ile pazarda faaliyetlerini genişletmişlerdir. Yabancı yatırımların

ülkemize giriyor olması ile birlikte yurtdışındaki üretim tecrübesi ve Ar-Ge tecrübesi de yabancı yatırımlarla birlikte ülkemize gelecektir. Bu sürecin devam etmesi gelecekte sektördeki rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır.

AB'ye uyum sürecinde birçok alanda yenilikler ve düzenlemeler yapıldığı gibi ilaç sektörü içinde yapılacak her tür düzenleme ek maliyetler getirmektedir. Hatta bazı özel düzenlemeler sektörde çalışan firmaların ek yatırım ve hatta bazen tesis yenilemesi gibi büyük yatırımlara sebep olmaktadır. Firmaları gelecekte AB ülkelerine ihracat yapabilmeleri ve ülkemizde üretime devam edebilmeleri için bu yatırımları zorunlu olarak yapmaları gerekecektir.

DPT'nın yaptığı ankete cevap veren 43 firmanın verilerine göre "2002–2005 yılları arasındaki 4 yılda 542 milyon YTL yatırım yapılmıştır" (DPT, 2006:40). sektörün %70'ine yakını oluşturan bu 43 firma dışında diğer firmalarında yatırımlarını göz ardı etmemek gerekir ancak rakam olarak altta yer alan tabloda çok büyük bir değişiklik yaratmayacaktır.

Tablo 6. Beşeri İlaç Sanayiinde Gerçekleştirilen Yatırımlar (Milyon YTL)

Yatırımlar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 tahm.
İlaç Üretimi Yatırımları	13,68	17,35	26,47	53,18	106,11	47,28	63,65
Ar&Ge Yatırımları	0,28	0,88	1,56	13,62	5,74	8,17	8,82
Çevre Yatırımları	0,25	0,20	0,30	3,22	2,16	0,17	0,31
Diğer Yatırımlar	10,56	13,70	23,68	65,34	89,59	45,77	28,78
TOPLAM	24,76	32,13	52,02	135,35	203,60	101,39	101,56

Kaynak: DPT (2006:42)

4.3.1.5. Rekabet Gücü

Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul ettiği sınırlar dâhilinde üretim yapabilen ilaç sanayinin rekabet gücü yaratamamasının en önemli sebepleri devletin pazara müdahalesi ve Ar-Ge çalışmaları için ilaç sektörüne teşvik ve benzeri katkıların sağlanmaması sayılabilir. "Sektörün dünya pazarındaki parasal payı 1995–2004 yılları arasında %0,56–1,13 düzeyinde kalmıştır" (DPT,2006:45).

Tablo 7.İlaç Sektörü Dünya Ve Türkiye Payları Ve Karşılaştırması

(MİLYON USD) (üretici fiyatları ile)	Sektör Dünya Pazarı (1)	Sektör Dünya İhracatı (1)	Sektör Türkiye Pazarı (2)	Sektör Türkiye Üretimi (2)	Sektör Türkiye İhracatı (2)	Sektör Türkiye İthalatı (2)	Toplam Türkiye Üretimi (3)	Toplam Türkiye İhracatı (3)	Toplam Türkiye İthalatı (3)
1995	280.300	54.633	1.565	1.497	95	730	169.840	21.637	35.709
1996	290.800	58.744	1.669	1.519	105	875	182.064	23.225	43.627
1997	296.100	63.257	2.028	1.791	98	981	190.426	26.261	48.559
1998	301.700	72.929	2.220	1.893	129	1.180	200.835	26.974	45.935
1999	336.200	v.y.	2.500	2.013	128	1.336	185.204	26.587	40.687
2000	366.000	v.y.	2.737	2.029	140	1.511	200.614	27.776	54.503
2001	394.000	115.378	2.553	1.932	149	1.534	144.011	31.334	41.339
2002	430.300	116.570	3.032	2.262	157	1.716	180.888	36.059	51.554
2003	492.300	130000*	4.200	3.100	246	2.419	239.219	47.069	68.808
2004	546.500	v.y.	5.679	3.200*	248	2.710	428.932	63.121	97.540

Karşılaştırma %	Dünya sektör ihracatının dünya sektör pazarındaki payı	Sektör Türkiye toplam pazarının dünya sektör pazarı içindeki payı	Türkiye sektör ihracatının dünya sektör ihracatı içindeki payı	Türkiye sektör üretiminin toplam Türkiye içindeki payı	Türkiye sektör ihracatının toplam Türkiye ihracatı içindeki payı	Türkiye sektör ithalatının toplam Türkiye ithalatı içindeki payı
1995	19,5	0,56	0,17	0,88	0,44	2,04
1996	20,2	0,57	0,18	0,83	0,45	2,01
1997	21,4	0,68	0,15	0,94	0,37	2,02
1998	24,2	0,74	0,18	0,94	0,48	2,57
1999	v.y.	0,74	v.y.	1,09	0,48	3,28
2000	v.y.	0,75	v.y.	1,01	0,5	2,77
2001	29,3	0,65	0,13	1,32	0,47	3,71
2002	27,1	0,7	0,13	1,25	0,44	3,32
2003	26,4*	0,85	0,19*	1,3	0,52	3,51
2004	v.y.	1,13	v.y.	0,75*	0,39	2,78

* Tahmini v.y.: veri yok

Kaynak (1) IMS Health (2) İEİS Türkiye'de İlaç (1995-2003) (3) İSO verileri

Üstteki tabloyu incelediğimizde 1995-2004 yılları arasında dünya pazarının 1,9 kat, ihracatın 2,4 kat, Türkiye pazarının 3,6 kat, Türkiye üretiminin 2,1 kat, Türkiye ihracatının 2,6 kat, Türkiye ithalatının 3,7 kat, Toplam Türkiye üretiminin 2,5 kat, Toplam Türkiye İthalatının 2,9 kat, Toplam Türkiye İhracatının 2,7 kat arttırdığı görülmektedir. Genel olarak baktığımızda ilaç sektörü yaklaşık 2-3 kat oranında büyümüştür. Yabancı ilaç devlerinin de pazara girişi ve AB uyum sürecinde alınacak

kararlar ile bu artışın devam edeceği tahmin edilmektedir. Karşılaştırma verilerini incelediğimizde, Türkiye dünya pazarının %1'i gibi küçük bir ölçektir. Dünya sektöründe ihracatımız ise %0,2, Türkiye ihracatının %0,3'ü, Türkiye İthalatın ise %3'ü seviyelerindedir. Birçok noktada değindiğimiz gibi ülkemiz dünya standartlarında ilaç üretebilmekte ancak dünya pazarında adet bazındaki payını değer bazına çevirememektedir.

4.3.1.6. Ar-Ge

Ar-Ge faaliyeti ilaç sanayiinin olmazsa olmazıdır. Giriş bölümünde ve birçok yerde değinildiği gibi hastalık türleri ve virüslerde ilaçlara karşı kendilerini yenilemekte ve şuan kullanılan ilaçlar zaman içinde kullanım amaçlarını karşılayamaz hale gelmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde Ar-Ge faaliyeti olmadan sadece farklı formülasyon ve üretim süreçleri bazen hastalıklar karşısında yetersiz kalmaktadır.

Yeni ilaç için Ar-Ge çalışmalarında; maliyet ve risk çok yüksektir “yeni bir ilacın bulunmasından gerekli tüm testlerin yapılması ve pazara verilmesine kadar geçen süre 7-12 yıl gibi uzun bir süredir. Yeni bir ilacın bulunabilmesi için 250–800 milyon USD düzeyinde bir rakama katlanılmak zorunda kalınmaktadır” (DPT, 2006:78). Bu açıdan bakıldığında yeni ilaç üretebilen firmalar ile jenerik ilaç üreten firmalar arasında fark giderek açılmaya başlamıştır. Ülkeler kendi içinde farklı bir uzmanlaşmaya gitmeye başlamıştır. Özellikle ABD yeni ilaç üretiminde liderdir. ABD genel olarak klasik ilaçlardan daha fazla biyoteknoloji ürün patentine sahiptir. Biyoteknoloji ilaçları yenilikçi, bilgi ve uzmanlık gerektiren insan kaynağına gerek duymaktadır. Bu teknoloji ile ilaç, tohum koruma, tarım/gıda, kimya, çevre endüstrilerinin rekabetçi düzeyini etkilemektedir.

“Dünyada 2000 dolayında kimyasal ilaç molekülü piyasada bulunmaktadır. Biyoteknolojiye dayalı ilaçların sayısı henüz mevcut kimyasalların yaklaşık %10 düzeyindedir”(DPT,2006:81). Biyoteknolojik ilaçların yaklaşık 2/3'ü ABD, 1/3'ü AB ülkelerine aittir.

Tablo 8. Dünya Pazarına Verilen Kimyasal Ve Biyolojik İlaçlar

	1995-1999	2000-2004
ABD	77	70
AB	89	57
Japonya	36	25
Diğer Ülkeler	5	10

Kaynak: EFPIA 2005

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere yapılan yatırımlar sonucunda pazara verilen ilaç sayısı çok da yüksek adetlerde değildir. Yıllar içinde incelediğimizde ABD yeni ilaçları pazara sunmada üstünlüğü eline almaktadır. AB ve Japonya da gerileme söz konusudur.

Türkiye’de ise yeni ilaç araştırması alanında A-r-Ge faaliyetlerinden bahsetmek henüz mümkün değildir. Ancak proses ve jenerik ilaç anlamında Ar-Ge faaliyetleri sınırlı ölçüde de olsa yapılmaktadır. Ülkemizde bu sınırlı ölçüde kalmasının en temel nedenlerinden bir tanesi finansman sıkıntısıdır. Diğer unsur ise yetişmiş uzman araştırmacı eksikliği ve üniversitelerden bu alanda yeterli ve uzman mezun çıkaramamasıdır.

Üniversitelerde bilimsel araştırmalar yapılmasına karşın ilaç alanında ticarileştirilebilen yeni bir ilaç araştırması gerçekleştirilememiştir.

TÜBİTAK önderliğinde yürütülen Vizyon 2023 Teknoloji Projesi’nde İlaç Sanayii için öncelikli hedef olarak biyoteknoloji olarak belirtilmiştir. Bunun sebebi ilaç, sağlık, kimya, tarım ve ormancılık, tıbbi gereçler, gıda, çevre sektörlerinin ilerlemesine neden olacak olmasıdır. Jenerik ilaçlara göre yeni ilaç ve biyoteknoloji ilaçlarının katma değer yaratımındaki etkisi de ülke ekonomisine ek katkı yapacaktır.

Yoğun rekabetin olduğu bu sektörde yenilikçi ilaç üretebilmenin yolunun açılması için devletin kamunun ve sektörün Ar-Ge faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Bu konuda kamu ve özel sektöre bazı görevler düşmektedir.

- Ar-Ge’yi teşvik eden bir sistemin kurulması
- Ar-Ge’ye ayrılan fonların arttırılması
- Ar-Ge faaliyetlerinin doğrudan gider olarak yazılabilmesi

- Üniversite-Sanayii işbirliği
- Kalifiye insan kaynağının altyapısının sağlanması

4.3.2. Veteriner İlaç Sektörü

Bu sektör ilaç yapımında kullanılan etkin ve yardımcı madde sağlayan sektörün ayrı bir dalıdır. Sadece yardımcı madde üreten tesisler mevcuttur. Bu sektör ile kimya sektörü arasındaki en önemli fark bu sanayii dalının çıkarttığı ürünlerin ilaç sektörünün girdilerini oluşturmasıdır.

İlaç insan ve hayvan sağlığını direkt veya dolaylı olarak etkilediği için en başından son kullanıcıya ulaşana kadar her adımda verilen kural ve değerlere birebir uyulmak zorundadır. İlaçta diğer sanayii dallarında olduğu gibi kalitede sınıflandırma yapılamaz. Jenerik üründe olsa sonuçlarının klinik ortamda test edilmesi ve üretildiği amaç doğrultusunda değerlerinin olması gerekir. İlaç sektöründeki kurallara, ilaç hammadde sektörü de harfiyen uymak zorundadır.

İlaç hammadde sektörü de ilk başta ülkedeki ilaç hammadde üretimini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş ancak zamanla ihracatta yapmaya başlamıştır. Çoğu hammadde üretim firmaları ilaç üreten firmaların ortaklığı ya da kendi içlerinde hammadde üretimine yönelik firmalar kurmalarıyla sayılarını arttırmıştır. İlaç hammadde üretimine yönelik kamuya ait 1 adet firma bulunmaktadır.

Tablo 9. Beşeri İlaç Hammadde Sektörü Faaliyet Gösteren Kuruluşlar

ÖZEL/KAMU	Kuruluşun Adı (1)	Yeri (İl/ilçe)	Üretim Konusu	Varsa Yabancı Sermaye Payı %	2005	
					İşçi Sayısı	Kapasitesi (Toplam TON)
ÖZEL SEKTÖR	Depa İlaç Aktif Maddeleri Sanayi	Kocaeli/İzmit	İlaç etkin madde üretimi	-	48	19,0
ÖZEL SEKTÖR	DEVA Holding A.Ş.	Tekirdağ/Çerkezköy	İlaç etkin madde üretimi	-	49	16,0
ÖZEL SEKTÖR	EOS Eczacıbaşı	İstanbul/Siğli	İlaç etkin madde üretimi	-	69	41,2
ÖZEL SEKTÖR	Fako İlaçları Hammadde Tesisleri	İstanbul/Siğli	İlaç etkin madde üretimi	100	97	74,0
ÖZEL SEKTÖR	Milen İlaç Hammaddeleri San	İstanbul/Tuzla	İlaç etkin madde üretimi	89,4	116	1.150,0
ÖZEL SEKTÖR	Mustafa Nevzat İlaç San.A.S.	Kocaeli/Şekerpınar	İlaç etkin madde üretimi	-	193	209,0
ÖZEL SEKTÖR	Ulkar Kimya San	Tekirdağ/Çerkezköy	İlaç etkin madde üretimi	-	122	205,0
ÖZEL SEKTÖR	Yeni İlaç Ve Ham.San.ve Tic.A.Ş.	İstanbul/Esenyurt	İlaç etkin madde üretimi	-	(2)	45,0
KAMU SEKTÖRÜ	TMO Afyon Alkaloidleri Fabrikası	Afyonkarahisar/Bolvadin	İlaç etkin madde üretimi	-	334	193,5

(1) Sektörde faaliyet gösteren Atabay firmasından bilgi alınamamıştır.

(2) Beşeri ilaç ve hammadde üretimi istihdamı bir arada olduğundan beşeri ilaç raporunda yer almıştır.

Kaynak: DPT, 2006

Hammadde üretim tesislerinde 96 farklı madde üretilmekte olup bu tesislerin toplam kapasitesi 1500 ton/yıl dolayındadır (DPT,2006:167). Kapasiteden en önemli payı 1000 ton ile Parasetamol almaktadır ve kapasite kullanım oranı %60 civarındadır. Kapasite kullanım oranında en başı %97 ile morfin çekmektedir. Üretilen bu morfinin çoğunluğu ihraç edilmektedir. Dünya morfin ihtiyacının %30'unu karşılamaktadır. İlaç hammadde üretimi yaklaşık 200 milyon USD/yıl değerindedir (DPT:2006:168). Rakamlardan da anlaşılacağı üzere hammadde üretim değeri, beşeri ilaç değerlerine oranla çok daha düşük seviyede değere sahiptir.

İlaç hammadde sektörünün ihracatının çoğunluğu ABD ve Sudan'a yapılmaktadır. Bu sektörde çalışan sayısı da üretim değerine paralel olarak daha düşük düzeydedir. Yaklaşık çalışan sayısı 1000 kişi civarındadır ancak çoğu firma beşeri ilaç sektöründe de faaliyette olduğu için net istihdam sayısı belirlenmemektedir.

Sektör kendi içinde sorunlar ile boğuşmaktadır. İthalat serbestiyetinden dolayı yurtdışı ile pazarda rekabet halindedirler. Bugün ülkemize kontrolsüz, sadece analiz sertifikası ile ilaç hammaddesi ithal edilebilmektedir. Kontrolü yoksun olan bu ithal ürünler doğal olarak fiyat anlamında çok daha cazip fiyatlı olduğu için ülkemizde faaliyet gösteren hammadde firmaları dış pazar ile rekabette zorlanılmaktadır. Pazarda rekabet konusunda hammadde dışında enerji maliyetlerinin de fazlalığı uluslar arası pazarda önce maliyetleri ve dolayısıyla da rekabeti olumsuz anlamda etkilemektedir.

İlaç sektörü hakkında bilgi verirken insan sağlığını direkt ya da dolaylı etkilediği için 2. sınıf veya 2. kalite gibi bir kavramın bu sektörde olamadığından bahsetmiştik. Aynı beşeri ilaç üretiminde olduğu gibi hammadde üretiminde de GMP, GLP ve diğer sağlık ve güvenlik konularında sektör denetlenmekte ve bu koşullarda üretim yapması gerekmektedir.

Ülkenin yaşadığı ekonomik gelişmelerden ve Beşeri İlaç sektörünün yaşadığı gelişmelerden hammadde sektörü de etkilenmektedir. 2001 krizinde bu açıkça gözükmemektedir. Sektörün ihracatı 2000 yılında 56 Milyon USD dolayında iken 2001-2002 yıllarında 35 Milyon USD'a düşerek yaklaşık %40 gerilemiştir. Sektör 2003 yılından itibaren kriz öncesi ihracat rakamlarını yakalayabilmiştir.

İlaç sektörünün hammadde sağlayıcısı olarak sektördeki gelişme veya gerileme direkt olarak hammadde üreticilerini de etkilemektedir. İlaç sektöründe 2005 yılından itibaren uygulamaya konan fiyatlandırma politikası sonucunda ilaç üretici firmalar daha uygun fiyatlı hammadde arayışına girmişler ve ulusal ilaç hammadde sektörü uluslar arası pazarda da rekabet edemediği için sektör gelişme kaydetmede zorlanmaktadır.

2004 yılında KDV oranında ilaç üretim ve satışında %18 olan oran %8'e indirilirken, ilaç hammaddeleri için bu oran halen %18'dir. Bu durum kendi içinde çelişmektedir. İlaç üreticileri %18 KDV ile ilaç hammaddesi almakta ancak satışta %8 KDV oranı ile satmaktadırlar.

İlaç hammadde sektörü 2006–2013 yılları arasında ek yatırımlarla tesislerini geliştirmeyi hedeflemektedirler. “2006–2013 yılları arasında üretime başlayacak 4 ayrı planlı proje için 16 Milyon YTL yatırım yapılacaktır ”(DPT,2007:168). Bu projelerin hayata geçmesi ile tahmini olarak 175.000 Kg. ilave kapasite yaratılacak ve yatırımlar ile 70 kişilik ek istihdam sağlanacaktır.

4.3.3. İlaç Sektörü Swat Analizi

Veteriner sağlık ürünleri hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra, evcil hayvan yaşam kalitesi ve insanların tükettiği hayvansal gıdalarında etkilediği geniş bir yelpazesi vardır. Bu sektör ile beşeri ilaç sektörü ile farklılıkları vardır.

- Ülkemizde beşeri ilaç pazarının %3'ü gibi parasal değerdedir
- Bu sektörde sigorta ya da geri ödeme gibi bir sistem yoktur
- Hayvancılık bölgesel olduğu için pazar da dağınıktır
- Veteriner sağlık ürünlerindeki “hasta” insan gıda zincirinin bir parçası olabileceği için insana sağlığını da dolaylı yoldan etkilemektedir.

Veteriner ilaçlarını tanımlamak gerekirse; “hayvanlarda hastalığı tedavi etmek, korumak, tıbbi bir teşhis koymak ve fizyolojik fonksiyonları düzeltmek/değiştirmek amacıyla hayvanlara uygulanan her türlü kimyasal ve biyolojik madde/maddeler ve yardımcı maddeler kombinasyonu olarak tanımlanır.” (DPT,2006:195) Sektör 3 ayrı alt sektörde üretim yapmaktadır. Bunlar aşı, yem katkıları ve veteriner ilaçlarıdır.

Veteriner ilaçları ile ilgili düzenlemeler “Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Koruma Kontrol Müdürlüğü” bünyesindeki “Veteriner İlaç Şube Müdürlüğü”nün sorumluluğu altındadır. Hayvan sağlığı ve bu sanayii dalının öneminin sebebi hayvan sağlığı ve hayvansal gıda güvenliğinin sağlanabilmesidir. Son sıralarda hayvanlardan insana geçen hastalıklardan ölen insanların haberlerini birçok yerde duyabiliyoruz. Deli dana ya da kuş gribi adı halk arasında bilinen hastalıklar sağlığımızı, hayvancılık sektörünü ve ekonomimizi de olumsuz etkilemektedir. En son 2006 yılında yaşanan kuş gribi vakalarından sonra binlerce hayvan itlaf edilmiş en başta tavuk sektörü olmak üzere ekonomide büyük zararlar doğurmuştur.

Veteriner ilaçlarının beşeri ilaçlarda olduğu gibi sıkı bir mevzuatı yoktur. AB standardında hayvansal gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için ve hayvan sağlığının ve yaşam kalitesinin sağlanması için mevzuatın oluşması gerekmektedir.

Türkiye’de veteriner sağlık ürünleri alanında faaliyet göstermek üzere Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından ruhsat verilmiş, veteriner ilaç ruhsatına sahip olan, üreten veya ithal ederek pazarlayan 139 adet firma vardır. Bu firmalardan bazıları sadece belli bir alanda üretim yaparken çoğunluğu birçok veteriner ilacını üretmektedirler.

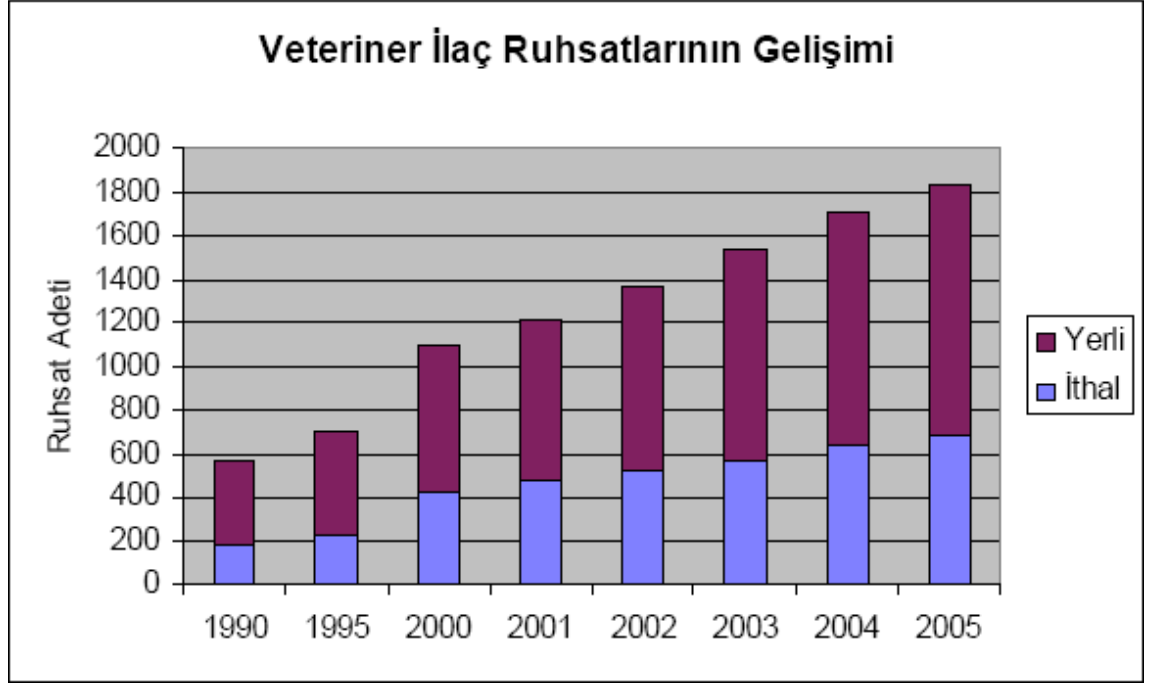
Veteriner biyolojik ürün üretimi ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı 6 adet Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (Ankara/Etlük, İstanbul, Ankara/Şap, Samsun, Elazığ, Konya, Adana) ve özel sektöre ait 3 adet laboratuvarlarda (Adıyaman, Sivas, Şanlıurfa) gerçekleştirilmektedir.

Sektörde istihdam yaklaşık 3900 kişi seviyesindedir.

Teknolojik olarak Sağlık Bakanlığından ruhsatlı imalathanelerde GMP standardı ile ürünlerin üretim kalitesi artmaktadır ancak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından izin verilen imalathaneler için mevzuat olmadığından dolayı eksiklikler mevcuttur. Bu yapıdaki sakıncalar Ulusal İlaç ve Tıbbi Gereç Kurumu’nun bünyesinde toplanması ile giderilmelidir.

Bugüne kadar “1822 adet ilaç ruhsatı verilmiş olup bu ruhsatların 1601 adedi halen aktiftir. Ruhsatların %69’u yerli %31’i ithaldir. Alttaki tabloda 1990–2005 yılları arasındaki değişim grafik ile gösterilmiştir” (DPT.2006:206).

Şekil 9. Veteriner İlaç Ruhsatname Gelişimi

Kaynak: DPT, 2006

2004 yılı verilerine göre dünyada veteriner sağlık ürünleri pazarı 13,7 Milyar USD'dir. Türkiye'de olduğu gibi dünya pazarında da tarım ve hayvancılıktaki olumsuz gelişmeler ve/veya krizler neticesinde istikrar bulunmamaktadır.

Sektörde büyümenin en önemli sebeplerinden biride son yıllarda pet hayvanlarının yaşam kalitesi ve hastalıkları için harcanan rakamlardan oluşmaktadır. 2004 verilerine göre veteriner ilaçlarının tutar bazında %40'ı pet hayvanları için harcanmıştır.

Türkiye'de veteriner ilaç sektöründe ithalat 2004 yılında 74,3 Milyon USD seviyesindedir. İhracat ise 2004 verilerine göre 4,2 Milyon USD gibi çok düşük bir tutarda kalmaktadır. Bu düşük orandaki ihracatın bir sebebi etkin hammadde ve yardımcı madde bakımından sektörün dışa bağımlı olması ve diğer bir sebebi ise daha çok ulusal pazara yönelik üretim yapılmasından kaynaklanmaktadır. İhracatın 2 Milyon USD'si İran ve Suudi Arabistan'a yapılmaktadır.

Veteriner ilaç sektörü de ekonomik krizlerden birebir etkilenmektedir. Özellikle ekonomik kriz zamanlarında toplumun birçok kesimi gıda tüketim alışkanlıklarında kesintiler yapmakta ve özellikle et ve et ürünleri ile hayvansal gıdalar birinci sırada bu

kesintilerden etkilenmektedir. Ayrıca pet hayvan sahipleri de kriz dönemlerinde farklı davranış kalıplarında davranabilmektedir.

İlaç tüketimin çoğunluğu hayvansal üretim amaçlıdır. Ürünlerin çoğunun hammaddesi ve ithal ürünlerde dışa bağımlılık döviz kurundaki dalgalanmalardan sektörün etkilenmesine yol açmaktadır.

Fiyatlandırma Bakanlar kurulunun 85/9192 sayılı kararına göre belirlenir ve kar limitleri belirlidir. Veteriner ilaçlarınca KDV %8, aşılarında ise KDV %1'dir.

Dış pazarda sektörün rekabet gücü düşüktür. Hammadde açısından dışa bağımlılık, finansman darlığı, ihracat teşviklerinin az oluşu dış pazardaki rekabet gücünü düşürmektedir. Özellikle Tarım ve Köyişleri'nin ruhsatlandırmalarında mevzuatın olmaması da rekabet gücünü artmamasına bir neden olarak görülebilir.

4.4. İlaç Sektörü ve Çevre

Bir bütün halinde değerlendirmek gerekirse, ilaç sektörünün analizi yapıldığında;

Güçlü Yönleri;

- Üretim yapan tesislerin dünya standartlarında teknolojiye sahip olması
- Üretim sistemi ve üretim kapasitesinin dünya standartlarında olması
- Üretim yapan tesislerin uluslar arası standartlarda üretim yapması GMP/GLP vb.
- Pazardaki sürekli gelişme
- Sektörde uzun zamanda oluşan bilgi ve kalifiye iş gücü
- Nüfusun göreceli olarak fazla olması ve pazarı desteklemesi
- İlaç sektöründeki kontrol mekanizmasının işleyişi
- Hayvansal üretiminde entegreleşme
- Pet pazarındaki gelişme
- Nüfusun artışı sonucunda hayvansal gıda ihtiyacı

Zayıf Yönleri:

- Henüz modernleşemeyen ve kurumsallaşamayan ilaç firmaları
- Üretim kapasitesinin tam kullanılmaması
- Yeni ilaç için Ar-Ge faaliyetleri için yeterli finansal kaynağın ayrılamaması
- Yeni ilaç için Ar-Ge faaliyetleri için yeterli bilginin yeterli düzeyde olmaması
- Yeni ilaç üretememe sonucunda rekabet gücü yetersizliği
- Araştırmacı kalifiye işgücü eksikliği
- Özerk “Ulusal İlaç ve Tıbbi Gereç Kurumu”nun olmayışı
- Üniversite sanayii işbirliğinin yeterli düzeyde olmayışı
- Kamu ilaç alımındaki kısıtlama uygulamaları (geri ödeme, bütçe uygulama talimatları)
- Veteriner ilaçları için yasal yapının zayıf olması
- Veteriner ilaçlarının arz/talep dengesinin ani dalgalanmalar göstermesi
- Veteriner ilaçları hammadde ihtiyacında dışa bağımlılık

Fırsatlar:

- Yeni ilaç için Ar-Ge faaliyetlerini yapılabilmesi
- Kamu ilaç alımındaki optimizasyon
- Sağlık sigortasının tüm nüfusa yaygınlaştırılması hedefi
- AB mevzuatına uyum çalışmaları
- Sağlık ve yaşam kalitesinde bilinçlenme
- Jenerik firmaların formülasyon ve proses patenti alımındaki artışı
- Yabancı yatırımların ülkemizdeki fırsatlara yönelmeleri

- Ülkede üretilmeyen bazı ilaç formlarının üretimi için yatırımının göreceli düşüklüğü
- Sağlık hizmetlerindeki yeniden yapılandırma
- Ulusal ilaç ve Tıbbi Gereç Kurumu'nun kurulacak olması
- Ekonomik ölçekli hayvancılık işletmelerinin desteklenmesi
- Hayvansal gıda güvenliğinde toplumun bilinçlenmesi
- Salgın hastalıklardan korunmaya yönelik bilinçlenme

Tehditler:

- İlaç sektöründe en çok kazancın sağlanabileceği yeni ilaç üretimi için Ar-Ge'ye yeterli kaynağın ayrılamaması
- Yetişmiş ve kalifiye personelde yaşanan beyin göçü
- Küreselleşme ile yurtdışı firmaların pazarın içine girmesindeki artış
- Teknolojik yeniliklerin yapımındaki yüksek maliyet ve kredi maliyetlerinin yüksek oluşu
- Halkın alım gücünün kısıtlı oluşu
- Birleşme ve satın almalar ile tekelleşen Pazar
- Denetim eksiklikleri
- Sağlık ve eğitim alanlarına bütçeden yeterli kaynağın ayrılmayışı
- Veteriner ilaçları için mevzuatın olmaması nedeniyle rekabet gücü eksikliği

4.5. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Dünyada çevreye verilen hızlı zarar yıllar öncesinde görülmesine rağmen yeterli bilinç oluşmadığı ve tedbirler alınamadığı için şuanda çok daha ağır bir şekilde dünyamızı tehdit etmektedir. Mevsimler değişmekte, su kaynakları tükenmekte, bazı hayvan türleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta ve insan yaşamını olumsuz etkileyecek

onlarca felaket senaryosu oluşmaktadır. Birçok bildiri, belgesel, film, afiş ve duyurular ile toplum bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bu çevresel bilinçsizlik sonucu ortaya çıkan yeni hastalıklar ilaç sektörüne yeni çözülmesi gereken sorunları da getirmektedir. Ancak bu tezin içinde çevreden kaynaklanan yeni sorunlar ve ilaç sektörünün bu konuda neler yapabileceği açıklanmayacaktır.

İlaç sektörü hammadde ve ilaç üretiminde bazı kimyasallar ile bileşikler yaratmakta ve bu çalışmalar sonucunda bazı atıklar oluşmaktadır. İlaç sanayiinde hava, su, çamur ve katı olmak üzere farklı şekillerde atıklar ortaya çıkmaktadır. Bu atıkların çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmesi gerekmektedir. Özellikle ilaç sanayii kimya sanayiinin bir dalı olduğu için bazı kimyasallar insan sağlığına ve çevreye çok zararlı olabilmektedir. Üretim sırasında oluşan bu atıkların tehlikeli olup olmamasına göre farklı şekillerde geri dönüşümü ve/veya bertaraf edilmesi gerekmektedir. Tehlikeli olmayan atıkların dönüşümü kolay iken tehlikeli atıkların bertarafı uzun ve zahmetli bir iştir.

Atık yönetimi alanında son yirmi yıl içerisinde atık hiyerarşisi kavramı gündeme gelmiş ve gelişmiştir. Bu kavram atık yönetimi uygulamalarında seçme ve karar verme konusunda tercih edilen öncelik sırasını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, atık yönetiminde öngörülen öncelik sırası aşağıdaki gibidir:

1. Atık önleme / azaltma – kaynak kullanımının en aza indirgenmesi, çıkarılan atığın miktarının ve/veya atıktaki tehlikeli maddelerin azaltılması;
2. Yeniden kullanım – Aynı veya farklı amaçlar için ürünlerin, yan ürün veya atık maddelerin yeniden kullanılması;
3. Geri dönüşüm – Aynı veya farklı bir malzemenin üretiminde hammadde olarak kullanılmak üzere atıkların yeniden bir işleme tabi tutulması;
4. İyileştirme – Gübre, enerji tasarrufu ve diğer teknolojilerde yararlanmak üzere atıkların kullanılması;

5. İmha etme – Daha uygun bir çözümün olmadığı hallerde, atığın gömülerek veya enerji tasarrufu olmadan yakılarak imha edilmesi. (Çevre ve Orman Bakanlığı, Nisan 2006)

Çevrede yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucunda atık yönetimi gelecekte çok daha önem kazanacak hatta bu konuda sıkı tedbirler alınacaktır. Ancak şurada da atık yönetimi ile ilgili mevzuat oluşmaya başlamıştır.İlaç sektörünü direkt ya da dolaylı olarak etkileyen mevzuata dair bilgilerden kısaca bahsedecek olursak; Yönetmeliklerin tam metnine ulaşmak için bknz:

<http://www.lab-cevreorman.gov.tr/mevzuat/yonetmelikler.htm>

4.5.1. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Bu Yönetmeliğin amacı; her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek şekilde, doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerin yasaklanması, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek olan tüketim maddelerinin idaresini belli bir disiplin altına alarak, havada, suda ve toprakta kalıcı etki gösteren kirleticilerin hayvan ve bitki nesillerini, doğal zenginlikleri ve ekolojik dengeyi bozmasının önlenmesi ile buna yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi, uygulanması ve geliştirilmesidir.

Zararlı atık olmamakla birlikte evsel katı atık özelliklerine sahip sanayi ve ticarethane atıklarının, evsel su arıtma tesislerinden elde edilen (atılan) arıtma çamurlarının ve zararlı atık sınıfına girmeyen sanayi arıtma tesisi çamurlarının toplanması, taşınması, geri kazanılması, değerlendirilmesi, bertaraf edilmesi ve zararsız hale getirilmesine ilişkin esasları kapsar. Tehlikeli atıklar bu yönetmelik kapsamında değildir.

Yönetmelikte, katı atık üretim aşamasında uyulacak esaslar, bertaraf aşamasında uyulacak esaslar, katı atıklardan geri kazanılmış malzeme üretenlerin özendirilmesi, ayrı bertaraf edilmesi gereken atıklar, ambalaj atıklarının geri kazanılması, katı atıkların toplanması, evsel nitelikli olmayan katı atıkların toplama kapları, katı atıkların taşınması, aktarma istasyonları, evsel katı atık depo alanına depolanacak atıklar ve istisnaları, hafriyat toprağının depolanması, depo tesisleri, depo gazının uzaklaştırılması, arıtma çamurunun evsel katı atıklarla birlikte depolanması, depo tesisinin olumsuz etkisinin önlenmesi, depo sahasının yeşillendirilmesi, depo tesisine

ruhsat alınması, katı atıkların kompostolaştırılması, katı atıkların yakılması, arıtma çamurlarının tarımda kullanılması hakkında detaylı uyulacak esaslar ve uygulamalar belirtilmiştir.

4.5.2. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Bu Yönetmeliğin amacı, tehlikeli atıkların, üretiminden nihai bertarafına kadar; insan sağlığına ve çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine, üretiminin ve taşınmasının kontrolünün sağlanmasına, ithalinin yasaklanmasına ve ihracatının kontrolüne, yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların sağlanmasına, üretiminin kaynağında en aza indirilmesine, üretiminin kaçınılmaz olduğu durumlarda, üretildiği yere en yakın mesafede bertaraf edilmesine, yeterli bertaraf tesisi kurulması ve bu tesislerin çevresel bakımdan sağlıklı bir şekilde kontrolüne, çevreyle uyumlu yönetiminin sağlanmasına, yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi için hukuki ve teknik esasları kapsar.

Bu yönetmeliğe bağlı olarak atık üreticilerinin yükümlülükleri altta belirtilmiştir.

- Atık üretimini en az düzeye indirecek şekilde gerekli tedbirleri almakla,
- Atıkların insan sağlığı ve çevreye yönelik zararlı etkisini, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak en aza düşürecek şekilde atık yönetimini sağlamakla, üç yıllık atık yönetim planını bu Yönetmeliğin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren altı ay içinde hazırlayarak valilikten onay almakla,
- Bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak, atıklarını tesislerinde geçici olarak depolaması durumunda valilikten izin almakla,
- Ürettiği atıklarla ilgili kayıt tutmakla, atığını göndereceği lisanslı geri kazanım ya da bertaraf tesisinin istemiş olduğu uluslararası kabul görmüş standartlara uygun ambalajlama ve etiketleme yapmakla,
- Bu atıkların tehlikeli olmadığını akredite laboratuvarlar ve/veya uluslar arası kabul görmüş kuruluşlarca yapılan analizlerle Bakanlığa belgelemekle,
- Atığın niteliğinin belirlenmesi için yapılan harcamaları karşılamakla,

- Atık beyan formunu her yıl ocak ayında bir önceki yıla ait bilgileri doldurmak, iki ay içinde valiliğe göndermek ve atık tanımlama kodunu kullanmakla ve bir yıl boyunca bir nüshasını saklamakla,
- Atık depolanması veya bertarafının tesis dışında yapılması durumunda; taşıma formunu doldurmak ve öngörülen prosedüre uymakla,
- Atık taşımacılığında mevcut uluslararası standartlara uymakla,
- Atığı bertaraf tesisinin kabul etmemesi durumunda taşıyıcıyı başka bir tesise göndermekle veya taşıyıcının atığı geri getirmesini ve bertarafını sağlamakla,
- Bu Yönetmelikteki esaslara uygun olarak atıkların bertaraf edilmesi amacıyla belediyelerle ya da gerçek ve tüzel kişilerle ortak atık bertaraf tesisleri kurmak ve gerekli harcamalara katkıda bulunmakla,
- Atıklarının bu Yönetmelikteki esaslara uygun olarak kendi imkânları ile veya kurulmuş atık bertaraf tesisinde gerekli harcamaları karşılayarak veya belediyelerle ya da gerçek ve tüzel kişilerle kurulacak ortak atık bertaraf tesislerinde bertaraf etmek veya ettirmekle,
- Atıkların fabrika sınırları içinde tesis ve binalardan uzakta beton saha üzerine yerleştirilmiş sağlam, sızdırmaz, emniyetli ve uluslararası kabul görmüş standartlara uygun konteynırlar içerisinde geçici olarak muhafaza etmekle, konteynırların üzerinde tehlikeli atık ibaresine yer vermekle, depolanan maddenin miktarını ve depolama tarihini konteynırlar üzerinde belirtmekle, konteynırların hasar görmesi durumunda atıkları, aynı özellikleri taşıyan başka bir konteynıra aktarmakla, konteynırların devamlı kapalı kalmasını sağlamakla, atıklarının kimyasal reaksiyona girmeyecek şekilde geçici depolamakla,
- Ayda bin kilografa kadar atık üreten üretici biriktirilen atık miktarı altı bin kilogramı geçmemek kaydı ile valilikten izin almaksızın atıklarını arazisinde en fazla yüz seksen gün geçici depolayabilir. Bu durumda herhangi bir tehlike halinde arazide önlem alabilmek için en az bir kişiyi görevlendirmekle ve bu kişinin, adını, telefonunu valiliğe bildirmekle,

- Bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak bertaraf tesislerine gönderilmeden önce kendi atıklarını gerekli önlemleri alarak fiziksel, kimyasal veya biyolojik işlemlerle zararsız hale getirmek, bakiye atık oluşuyor ise uygun şekilde bertaraf tesisine götürmekle veya gönderilmesini sağlamakla,
- Tesis içinde atıkların toplanması taşınması ve geçici depolanması gibi işlemlerden sorumlu olan çalışanların sağlığı ve emniyeti ile ilgili her türlü tedbiri almakla,
- Kaza sonucu veya kasti olarak atıkların dökülmesi ve bunun gibi olaylar sonucu meydana gelen kirliliğin önlenmesi amacıyla, atığın türüne bağlı olarak olayın vuku bulunduğu andan itibaren en geç bir ay içinde olay yerinin eski haline getirilmesi ve tüm harcamaların karşılanmasıyla,
- Kaza sonucu veya kasti olarak atıkların dökülmesi ve bunun gibi olaylar vuku olduğunda valiliği bilgilendirmek ve kaza tarihi, kaza yeri, atığın tipi ve miktarı, kaza sebebi, atık bertaraf işlemi ve kaza yerinin rehabilitasyonuna ilişkin bilgileri içeren raporu valiliğe sunmakla,
- Faaliyetlerine yönelik inşaat ve işletme ruhsatı alınması aşamasında, tehlikeli atıklarının bu Yönetmelik hükümleri doğrultusunda bertarafının sağlandığını belgelemekle, yükümlüdür

Bu yönetmeliğe bağlı olarak atık bertaraf edicilerin yükümlülükleri belirtilmiştir.

Ayrıca, ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere de taraf olduğumuz için sadece ülke içi değil uluslar arası sözleşmeler ile de kontrol sağlanmaktadır. “Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Hareketlerinin ve Bertarafının Kontrolü Sözleşmesi” (Çevre ve Orman Bakanlığı, Nisan 2007:16) insan sağlığı ve çevrenin, tehlikeli atıklar ve diğer katı atıkların oluşumu ve yönetiminden kaynaklanacak etkilerden korunması ve bu etkilerin tüm tarafların katılımıyla sıkı bir şekilde kontrol edilmesini hedeflemektedir. Ülkemiz bu sözleşmeye 1994 yılında taraf olmuştur.

4.5.3. Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği

Bu Yönetmeliğin amacı, tıbbi atıkların üretiminden bertarafına kadar; çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine, çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağında ayrı

olarak toplanması, ünite içinde taşınması, geçici depolanması, taşınması ve bertaraf edilmesine, yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Bu yönetmeliğe bağlı olarak tıbbi atık üreticilerinin uyması gereken kurallar; altta belirtilmiştir;

- Atıkları kaynağında en aza indirecek sistemi kurmakla,
- Atıkların ayrı toplanması, taşınması ve geçici depolanması ile bir kaza anında alınacak tedbirleri içeren ünite içi atık yönetim planını hazırlamak ve uygulamakla,
- Tıbbi, tehlikeli ve evsel nitelikli atıklar ile ambalaj atıklarını birbirleri ile karışmadan kaynağında ayrı olarak toplamakla,
- Tıbbi atıklar ile kesici-delici atıkları toplarken teknik özellikleri bu Yönetmelikte belirtilen torbaları ve kapları kullanmakla,
- Ayrı toplanan tıbbi ve evsel nitelikli atıkları sadece bu iş için tahsis edilmiş araçlar ile ayrı ayrı taşımakla,
- Atıkları geçici depolamak amacıyla geçici atık deposu inşa etmek veya konteynır bulundurmamakla, yataksız ünite olması durumunda ise atıklarını en yakındaki geçici atık deposuna/konteynırına götürmek veya bu atıkları toplama aracına vermekle,
- Tıbbi atıkların yönetimiyle görevli personelini periyodik olarak eğitmekle/eğitimini sağlamakla,
- Tıbbi atıkların yönetimiyle görevli personelinin özel giysilerini sağlamakla,
- Tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı için gereken harcamaları atık bertarafçısına ödemekle,
- Oluşan tıbbi atık miktarı ile ilgili bilgileri düzenli olarak kayıt altına almak, yılsonu itibari ile valiliğe göndermek, bu bilgileri en az üç yıl süre ile muhafaza etmek ve talep edilmesi halinde Bakanlığın incelemesine açık tutmakla, yükümlüdürler.

Denetim mekanizması Çevre ve Orman Bakanlığınca yürütülür. Bakanlıkça yapılan denetimlerde, tesisin lisansa uygun olarak çalıştırılmadığının, mevzuatta istenen

şartların sağlanmadığının, tesisle ilgili ölçümlerin düzenli olarak yapılmadığının veya kaydedilmediğinin tespit edilmesi halinde, işletmeciye, tespit edilen aksaklıkların düzeltilmesi için aksaklığın önemine ve kaynağına göre bir ay ile bir yıl arasında süre verilir. Bu süre sonunda yapılan kontrollerde aksaklığın devam ettiği tespit edilirse tesisin faaliyeti geçici olarak durdurulur. Faaliyeti geçici süre ile durdurulan tesisin süre sonunda yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde lisansı iptal edilir. Lisansı iptal edilen tesis lisans alabilmek için 50 nci maddeye göre yeniden Bakanlığa başvurur. Lisans süreci tamamlanana kadar tesis çalışmaz.

4.5.4. Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği

Bu Yönetmeliğin amacı, her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki emisyonları kontrol altına almak; insanı ve çevresini hava alıcı ortamındaki kirlenmelerden doğacak tehlikelerden korumak; hava kirlenmeleri sebebiyle çevrede ortaya çıkan umuma ve komşuluk münasebetlerine önemli zararlar veren olumsuz etkileri gidermek ve bu etkilerin ortaya çıkmamasını sağlamaktır.

Yönetmelikte hava kalitesi sınır değerleri, izne tabi tesisler için emisyon sınırları, (is, Toz Şeklinde Emisyon, Atık Gazlardaki Özel Tozların Emisyonları İçin Sınırlar , Tozlu Maddelerin Üretimi, İşlenmesi, Depolanması, Taşınması, Doldurulması, Boşaltılması, Tasnifi, Açıkta depolanan tozlu yığma malzeme,, Toz Yapıcı Yanma ve Üretim Artıklarının Taşınması ve Depolanması, Tesisteki Yolların Durumu, Filtrelerin Boşaltılması, Gaz ve Buhar Emisyonları, Kanserojen Yapıcı Maddelerin Emisyon Sınırları) başlıkları altında belirtilmiştir.

Yetkili merci ölçümlerin yerine veya bu ölçümlere ek olarak izne tabi tesislerde belirli emisyon ve hava kalitesi ölçümlerinin kayıt cihazlı ölçü aygıtlarıyla sürekli olarak yapılmasını isteyebilir. Yetkili merci gerekli gördüğü takdirde izne tabi olmayan tesislerden de belirli emisyon ve hava kalitesi ölçümlerinin kayıt cihazlı ölçü aygıtlarıyla sürekli olarak yapılmasını isteyebilir.

Ayrıca ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler de bulunmaktadır. “Uzun vadeli sınır ötesi hava kirliliği sözleşmesi” (çevre ve Orman Bakanlığı, Nisan 2007:16) amacı taraf ülkelerin hava kirliliğini, uzun vadeli sınır ötesi hava kirliliği dahil olmak üzere,

sınırlaması, önlemesi ve mümkün olduğunca azaltmasını tüm tarafların katılımı ve bilgi alışverişi ile sağlamaktır. Ülkemiz bu sözleşmeye 1983 yılında taraf olmuştur.

4.5.5. Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik

Bu Yönetmeliğin amacı, sanayi ve enerji üretim tesislerinin faaliyeti sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki emisyonları kontrol altına almak; insanı ve çevresini hava alıcı ortamındaki kirlenmelerden doğacak tehlikelerden korumak; hava kirlenmeleri sebebiyle çevrede ortaya çıkan umuma ve komşuluk münasebetlerine önemli zararlar veren olumsuz etkileri gidermek ve bu etkilerin ortaya çıkmamasını sağlamaktır.

Yönetmelikte öncelikle hangi sektörde ve faaliyet derecesine göre firmaların izne tabi olup olmadığı netleştirilmiştir. İzne tabi tesisler listesinde, “Kimyasal Ürünler, Tıbbi İlaçlar, Mineral Yapıların Rafinesi ve İşlenmesi” ve “Bitki koruma veya haşere ile mücadele ilaçları üreten tesisler” konu başlıkları altında ilaç firmalarının bu yönetmeliğin kapsamına girdiği açık olarak belirtilmiştir. 10 ton/gün veya daha fazla Organik kimyasal maddeler veya alkoller, aldehitler, ketonlar, asitler, esterler, asetatlar eterler gibi çözücü maddelerin üretildiği veya hammadde olarak kullanıldığı tesisler. (Biodizel üretim tesisleri, ilaç üretim tesisleri) ve etkin maddelerin de üretildiği bitki koruma veya haşere ile mücadele ilaçları üreten tesisler. Bu tesisler için izin Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından verilir.

“Kimyasal Ürünler, Tıbbi İlaçlar, Mineral Yapıların Rafinesi ve İşlenmesi” ve “Etkin maddelerin üretilmediği, etkin maddelerin öğütüldüğü, mekanik olarak karıştırıldığı, paketlenildiği ve/veya boşaltılarak ilaç üretimi için yeniden paketlenildiği tesisler”de bu yönetmeliğin kapsamına girdiği açık olarak belirtilmiştir. 10 ton/gün den az 1 ton/gün veya daha fazla Organik kimyasal maddeler veya alkoller, aldehitler, ketonlar, asitler, esterler, asetatlar veya eterler gibi çözücülerin üretildiği veya hammadde olarak kullanıldığı tesisler. Tıbbi ilaçlar veya ilaç ara maddelerinin üretildiği tesisler için izin, Mahalli Çevre Kurulunun görüşü alınarak Yetkili merci Valilik tarafından verilir.

Bu yönetmelikte sera gazlarının azaltılması ve tesislerde hava kirliliğine neden olabilecek olayların ayrı ayrı sınıflandırılması, üst limitleri ve ölçümlenmesi gibi birçok bilgi, yöntem ve değerler yer almaktadır.

Sera gazlarının azaltılması ile ilgili olarak; Tesis sahipleri veya işleticileri tesislerinde üretimden, yakıt tüketiminden ve yakma sistemlerinden kaynaklanan sera gazları (Karbon dioksit-CO₂, Metan-CH₄, Nitrozoksit-N₂O, Hidrofloro karbonlar-HFCs ,Perfloro karbonlar-PFCs ,Kükürt hegzaflorid SF₆ ve kloro floro karbonlar CFCs) miktarlarını (ton/yıl-ton/ay) belirlemek ve alınan sera gazlarını azaltma önlemlerini açıklamakla yükümlüdür. Sera gazları ile ilgili bilgiler emisyon izin dosyasında ayrı bir bölüm olarak verilmelidir. Bu Yönetmelikte belirtilen teyit zorunluluğundan bağımsız olarak her yıl bu bilgilerin Bakanlığa gönderilmesi zorunludur.

Sera gazlarının emisyon değerleri verilmiştir. Organik, inorganik ve diğer özel toz emisyonları organik, inorganik gaz ve buhar emisyonları ve kanserojen maddeler ve bunlar için verilen sınır değerler için 1/1/2010 tarihinden itibaren tablolar ve sınır değerler uygulanır. İzne Tabi tesisler için emisyon değerleri,

- İş
- Toz şeklinde emisyon
- Açıkta depolanan yağma malzeme
- Toz yapıcı yanma ve üretim artıklarının taşınması ve depolanması
- Tesis içi yolların durumu
- Filtrelerin boşaltılması
- Atık gazlardaki özel tozların emisyonları için sınırlar
- Gaz ve buhar emisyonları
- Kanserojen maddelerin emisyon sınırları
- Aşırı derece tehlikeli maddeler; olarak kendi içinde ayrı değerler olarak verilmiştir.

4.5.6. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Suda Tehlikeli Ve Zararlı Maddeler Tebliği

Bu yönetmelikte amaç ülkemizin taraf olduğu Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü ve değişiklikleri ile kontrol altına alınan maddelerin

kullanılmasına ve bazılarının tüketiminin bir takvim çerçevesinde azaltılarak kullanımdan kaldırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Ozon tabakasını incelten maddelerin atıklarının bertarafı konusunda 14/3/2005 tarihli ve 25755 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” çerçevesinde gerekli tedbirler kullanıcılar tarafından alınır. Bu tür atığı bulunanlar, Bakanlığa bildirimde bulunmakla yükümlüdür.

Saflık dereceleri %99.5, kaynama noktaları 20 °C’nin altında olan ve Montreal Protokolü ve değişiklikleri ile kontrol altına alınan kloroflorokarbonların, Montreal Protokolü ve değişiklikleri ile kontrol altına alınan veya alınmayan diğer kimyasal maddeler ile karıştırılarak iç piyasada laboratuvar amaçlı zorunlu kullanılmalarında herhangi bir kısıtlama uygulanmaz. Laboratuvar amaçlı zorunlu kullanım alanları şunlardır:

- Çözücüler, seyreltik çözeltiler veya kimyasal analizler;
- Referans çözeltiler, Ozon tabakasını incelten maddelerin kontrolü ve uçucu organik bileşiklerin analizi, zehirli maddelerin sentezi.
- Ayırma İşlemleri; Yiyeceklerde, böcek ilacı kalıntısı ve ağır metal analizleri, su ve topraktaki atık yağ analizleri, yiyecekler içindeki katkı maddeleri ve renk analizleri,
- Seyreltici olarak; Bitkilerde ve yiyeceklerde çinko, bakır ve kadmiyum analizleri, mikro kimyasal metotlarla molekül ağırlığı veya oksijenin belirlenmesi, ilaçlarda saflık ölçümü ve kalıntı miktarının belirlenmesi, laboratuvar aletlerinin sterilizasyonu.
- Taşıyıcı Olarak; Emniyette parmak izi alımı, yaş kimyasal yöntem kullanılarak yapılan analizler.
- Kalıntı Araştırmalarında; Sağlık alanları
- Muhtelif alanlarda; Test amaçlı katkı maddesi analizleri, kimyasal madde analizleri,
- Biyokimyasal amaçlı araştırmalarda;
- Laboratuvar yöntemlerinin geliştirilmesi,

- Çözücü kullanımı için örnek hazırlanması,
- Isı transferi çalışmaları,
- Kimyasal reaksiyonlar için tepkimeye girmeyen çözücülerde;
- İnhaler üretiminde;

Bu yönetmelikte ayrıca zorunlu olarak kullanılan ozon tabakasını inceltici maddelerin “Zorunlu Kullanım Alanlarında Kullanılacak Maddelerin Taşınmasına İlişkin Esaslar” başlığı altında şartları belirlenmiştir.

4.5.7. Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği

Bu yönetmeliğin dayanak olduğu “**Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Suda Tehlikeli Ve Zararlı Maddeler Tebliği**” bir arada düşünülmelidir.

“Su kirliliği kontrolü yönetmeliği”nin amacı, ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemektir ve bu yönetmeliğin içinde Atıksu arıtımı: Suların çeşitli kullanımlar sonucunda atıksu haline dönüşerek yitirdikleri fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik özelliklerinin bir kısmını veya tamamını tekrar kazandırabilmek ve/veya boşaldıkları alıcı ortamın doğal fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik ve ekolojik özelliklerini değiştirmeyecek hale getirebilmek için uygulanan fiziksel, kimyasal ve biyolojik arıtma işlemlerinin birini veya birkaçını, olarak tanımlanmaktadır.

Endüstriyel Atıksu Deşarj Standartları başlığı altında ise Kimya sanayii sektörü; klor alkali sanayii, perborat ve diğer bor ürünleri sanayii; zırnık üretimi ve benzerleri, boya ve mürekkep sanayii; boya ham madde ve yardımcı madde sanayii; ilaç sanayii; gübre sanayii; plastik sanayii; boru, film, hortum, kauçuk sanayii; taşıt lastiği ve lastik kaplamacılığı, tıbbi ve zirai müstahzarat sanayii (laboratuvarlar, tanenli maddeler, kozmetik); deterjan sanayii; petrokimya ve hidrokarbon üretim tesisleri, soda üretimi, karpit üretimi, baryum bileşikler üretimi, dispers oksitler üretimi ve benzerler için deşarj standartları ilgili idarece belirlendikten sonra Bakanlığın uygun görüşü alınarak

uygulanır. Altta ilaç sektörüne ait atıksu deşarj standartları Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Tabloları altta yer almaktadır.

Tablo 10: Sektör: Kimya Sanayii (İlaç Üretimi ve Benzerleri)

PARAMETRE	BİRİM	KOMPOZİT NUMUNE 2 SAATLİK	KOMPOZİT NUMUNE 24 SAATLİK
KİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (KOİ)	(mg/L)	150	-
BALIK BİYODENEYİ (ZSF)	-	6	-
pH	-	6-9	6-9

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı (2004)

Tablo 11: Sektör: Kimya Sanayii (Tıbbi ve Zirai Müstahzarat Üretimi ve Benzerleri)

PARAMETRE	BİRİM	KOMPOZİT NUMUNE 2 SAATLİK	KOMPOZİT NUMUNE 24 SAATLİK
KİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (KOİ)	(mg/L)	150	-
BALIK BİYODENEYİ (ZSF)	-	10	-
pH	-	6-9	-

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı (2004)

“Su kirliliği kontrolü yönetmeliği suda tehlikeli ve zararlı maddeler tebliği”nin amacı yürürlüğe giren "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği"nce yüzeysel ve yeraltı sularının korunması açısından suda tehlikeli ve zararlı olarak kabul edilen maddelerle ilgili düzenlemelerin yapılmasıdır.

"Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği"ne ilişkin olarak tehlikeli ve zararlı atıkları oluşturan maddelerin üretimi, taşınması ve bertarafı sırasında bilerek veya bilmeden meydana gelebilecek buluşmalar sebebiyle alıcı su ortamlarında oluşacak zararlar sonucu sözü edilen yönetmelik ve yürürlükteki mevzuat gereği verilecek tazminat ve cezai hükümler saklıdır.

Bu tebliğe “Tehlikeli ve Zararlı Atıklar” Bu tür maddeler imalat sanayiinde proses yan ürünü, proses artığı, reaksiyona girmemiş hammadde, kirletilmiş tesis aksamı veya donanımı, sanayi etkinlikleri ve sanayi ürünleri ile tüketicilerinin atıkları ve tarımsal faaliyetlerde kullanılan pestisit, herbisit, fungusit ve insektisit mücadele ilaçları olabilir.

Çevre ve orman bakanlığının internet sitesinde ise ülkemizin arıtma tesislerinin ne kadar yetersiz olduğu verilen veriler ile gözler önüne serilmektedir.

- Endüstriyel işletmelerde arıtma tesisine sahip işletmeler sadece %9'dur.

- Arıtma tesisi bulunmayan kuruluşlardan; özel sektörün oranı %16 iken, kamu sektörünün oranı ise %84'tür.
- Ülkemizde faaliyette bulunan organize sanayi bölgelerinden sadece %14'ünde arıtma tesisi bulunmaktadır.
- Ülkemizdeki turistik tesislerin %81'inde arıtma tesisi bulunmamaktadır.
- 3215 belediyenin bulunduğu ülkemizde 141 belediyede kanalizasyon sistemi vardır, bunun da sadece 43 tanesinde arıtma tesisi bulunmaktadır. Bir başka ifade ile kanalizasyon sularının %98.67'si hiç arıtılmadan ırmaklara, göllere ve denizlere bırakılmaktadır.
- Ülkemizdeki endüstri kuruluşlarının %98'inde arıtma tesisi bulunmamakta, olanların bir kısmı ise yetersiz veya çalışmaz durumdadır.
- Endüstrinin ürettiği zehirli ve ağır metaller ihtiva eden atık sulara gelince; yılda 930 milyon metreküp endüstriyel atık suyun sadece %22'si arıtılmakta, %78'i ise arıtılmaksızın doğrudan göl, ırmak ve denizlere verilmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı,2007).

4.5.8. Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği

Bu yönetmeliğin amacı; Bu Yönetmeliğin amacı; su ve çevresinde tehlikeli maddelerden kaynaklanan kirliliğin tespiti, önlenmesi ve kademeli olarak azaltılmasıdır.

Yönetmelikte, Tehlikeli maddelerin deşarj esasları, Tehlikeli maddelerin deşarj esasları, Tehlikeli maddeler için deşarj izin belgesinin düzenlenmesi, Tehlikeli maddeler için deşarj izin belgesinin düzenlenmesi, Tehlikeli maddelerin deşarj kontrolü-denetimi, Cezai hükümler, Tehlikeli maddelerin envanterinin oluşturulması, çok tehlikeli maddeler ve bunlara ait özel hükümler (çok tehlikeli olarak tanımlanan maddeler ve her biri için özel hükümler) tanımlanmıştır.

Tehlikeli maddelerin deşarj kontrolü kayıt altında tutulmalıdır ve tehlikeli maddelerin deşarjı için “deşarj izin belgesi” alınmalıdır.

4.5.9. Sektörü Etkileyecek AB Direktifleri

Bu yönetmelik ilaç sektöründe faaliyet gösteren ancak kendi ambalajlama işlemlerini yapan firmalar ve kendi tesisinde üretilmesi dahi tüm ambalaj kullanan firmalar için geçerlidir. Çevresel açıdan belirli kriter, temel koşul ve özelliklere sahip ambalajların üretimi, ambalaj atıklarının çevreye zarar verecek şekilde doğrudan ve dolaylı bir şekilde alıcı ortama verilmesinin önlenmesi, öncelikle ambalaj atıklarının oluşumunun önlenmesi, önlenemeyen ambalaj atıklarının tekrar kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanım yolu ile bertaraf edilecek miktarının azaltılması, ambalaj atıklarının yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların oluşturulması ve bununla ilgili prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenmesidir.

İlaç sektörünü bağlayan konuları kendi içinde ikiye ayırabiliriz, ambalaj üreticileri ve piyasaya sürenler. Yönetmelikte bu iki başlık altında uyulması gereken kurallar açıkça belirtilmiştir.

Ambalaj üreticileri;

- Ambalajın tasarım aşamasından başlayarak, kullanım ve kullanım sonrasında en az atık üretecek ve çevreye en az zarar verecek şekilde ambalaj üretmekle,
- Ambalaj malzemesini tekrar kullanıma, geri dönüşüme ve/veya geri kazanıma uygun olacak şekilde tasarlamak, üretmek ve piyasaya sunmakla,
- Ambalajın üretimi sırasında, belirtilen değerler ile temel koşulları sağlamakla,
- Ambalajların üzerinde geri kazanılabilir ambalaj sembolü ile ambalajın cinsine ait numara ve kısaltmayı bulundurmakla,
- Ürettikleri ambalajları piyasaya sürenler adına, bu Yönetmelikteki hedefler doğrultusunda toplamak, geri dönüştürmek ve geri kazanmak; buna yönelik tedbirleri almak, toplama ve geri kazanım sistemini kurmak veya kurdurmak, bu amaçla yapılacak harcamaları karşılamak ve bu işlemleri belgelemekle,
- Bir önceki yıl piyasaya sürdüğü ambalajlar hakkında Ambalaj Üreticisi Müracaat Formunu doldurarak her yıl Şubat ayı sonuna kadar Bakanlığa göndermekle, yükümlüdürler.

Piyasaya sürenler;

- Ürünlerinin ambalajlanması sırasında, ürünün kullanımı sonrası en az atık üretecek ve geri dönüşümü ve geri kazanımı en kolay ve en ekonomik olacak ambalajları kullanmakla,
- Ürünlerin ambalajlanması sırasında tekrar kullanıma uygun ambalajları tercih etmekle,
- Piyasaya sürdükleri ürünlerin ambalaj atıklarını, bu Yönetmelikteki hedefler doğrultusunda geri toplamak, tekrar kullanmak, geri dönüştürmek ve geri kazanmak; buna yönelik tedbirleri almak, toplama ve geri kazanım sistemini kurmak veya kurdurmak, bu işlemleri belgelemek ve bu faaliyetleri içeren ambalaj atıkları yönetim planını Bakanlığa sunmakla,
- Ambalaj atıklarının kaynağında ayrı toplanması konusunda belediyeler ile işbirliği yapmak ve koordinasyonlu çalışmakla,
- Ambalaj atıklarının toplanması, geri dönüştürülmesi, geri kazanılması ve bertarafı ile ilgili harcamaları karşılamakla,
- Piyasaya sürülen ambalajların etiketlerinin üzerinde, geri kazanılabilir ambalaj sembolü ile Bakanlıkça verilen kod numarasını veya dahil oldukları yetkilendirilmiş kuruluşa ait sembolü bulundurmamakla,
- Bakanlığın belirlediği hedeflere ulaşmak amacıyla, geçici çalışma izni veya lisans almış geri kazanım tesisleri ile çalışmakla,
- Bir önceki yıl piyasaya sürdüğü ürünler hakkında Piyasaya Süren Müracaat Formunu doldurarak her yıl Şubat ayı sonuna kadar Bakanlığa göndermekle, yükümlüdürler.

Ayrıca piyasa sürülen ambalajlar ile ilgili olarak piyasaya sürenlerin geri dönüşümü sağlayabilmesi için ;

Piyasaya sürenler, etiketlerin üzerinde geri kazanılabilir ambalaj sembolü ile Bakanlığın verdiği kod numarasını veya yetkilendirilmiş kuruluşun sembolünü bulundurmamak zorundadır. Piyasaya süren işletme, kullandığı ambalajların atıklarını kendi imkanları ile

toplayacak ve geri kazanacak ise Bakanlığın verdiği kod numarasını bu sembolün altında bulundurmakla; işletme Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş bir toplama ve geri kazanım sistemine dahil ise bu sisteme ait sembolü ürününün etiketinde bulundurmak zorundadır.

Ambalaj üreticisi tarafından üretim sırasında yapılması gereken işaretlemenin, teknik nedenlerden dolayı yapılamaması durumunda, ambalajın cinsini belirten kısaltma ve bu cinse ait numara piyasaya süren tarafından etiket üzerinde belirtilir.

İşaretleme etikette yapılı, kolayca görülebilir, okunabilir, ambalaj açıldığı takdirde bile kalıcı ve dayanıklı olur. Kullanılan etiketler, geri kazanımı olumsuz etkilemeyecek malzemeden üretilir ve yapıştırılır.

Üzerinde geri kazanılabilir ambalaj sembolü ile Bakanlığın verdiği kod numarası veya dahil oldukları toplama ve geri kazanım sistemine ait sembolü taşımayan ambalajların ve ürünlerin piyasaya sürülmesi yasaktır. Aksine hareket eden ambalaj üreticileri ve/veya piyasaya sürenler bu Yönetmelik hükümlerine göre müteselsil olarak sorumludurlar.

Yönetmeliğin ambalaj atıklarının ayrı bertaraf edilmesi ile ilgili bölümü de yer almaktadır. Bu konu başlığı altında “Ayrı Bertaraf Edilmesi Gereken Ambalaj Atıkları” ayrı olarak bahsedilmektedir. 11/7/1993 tarihli ve 21634 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği kapsamındaki maddeler ve müstahzarlar, 20/5/1993 tarihli ve 21586 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği kapsamındaki atıklar ve 27/8/1995 tarihli ve 22387 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği kapsamındaki atıklar ile kontamine olmuş ambalajlar bu Yönetmelik kapsamı dışında olup, bu atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı yukarıda belirtilen mevzuat hükümlerine göre yapılır.

AB uyum sürecinde direktifler “Çevre ve Orman Bakanlığı” “Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı”na yürütülmektedir. Direktifler bakanlıkça çıkarılan yönetmelikler ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmaktadır.

AB uyum çalışmaları neticesinde yeni direktifler ile çevreye verilebilecek zararların en asgari seviye indirilmesi çalışmaları devam etmektedir. AB uyum sürecinde gelecekte

ilaç firmalarını etkileyecek diğer direktifler çevre başlığı altındaki özellikle iklim değişikliği, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ve kimyasallar ana başlıklarındaki AB mevzuatına uyumun sektöre ek maliyetler getireceği beklenmektedir. Buna göre, aşağıdaki AB mevzuatının sektöre kısa vadede fazla ek mali yükümlülük getirmesi beklenmektedir (Kişisel Görüşme 2007).

- Bazı Atmosfer Kirleticileri için Ulusal Emisyon Tavamı ile ilgili 2001/81/AT sayılı Direktif
- Uçucu Organik Bileşiklere İlişkin 1999/13/AT sayılı Direktif;
- Topluluk Sera Gazı Emisyonlarının Gözlemlenmesine ve Kyoto Protokolü'nün Uygulanmasına ilişkin 280/2004/AT sayılı Karar;
- Sera Gazı Emisyonlarına ilişkin Salım Ticareti Programı ile ilgili 2003/87/AT sayılı Direktif;
- Kyoto Protokolü'nün Koruma Mekanizmalarına Uygun olarak 2003/87/AT sayılı Direktif'i tadil eden 2004/101/AT sayılı Direktif;
- Entegre Kirliliğin Önlenmesi ve Kontrolüne ilişkin 96/61/AT sayılı Direktif;
- Endüstriyel Fabrikalardan Kaynaklanan Hava Kirliliği ile Mücadele edilmesine ilişkin 84/360/AET sayılı Direktif;
- Atıklara ilişkin 75/442/AT sayılı Direktif;
- Ambalajlama ve ambalaj atıklarına ilişkin 94/62/AT sayılı Direktif;
- Tehlikeli atıkların bertaraf edilmesi, geri kazanımı, toplanması ve taşınmasına ilişkin 94/31/AT sayılı Direktif; ve
- 1907/2006/AT sayılı REACH (Registration, Evaluation and Authorization of Chemicals) Tüzüğü olması beklenmektedir.

(Bu direktiflere ve diğer tüm AB mevzuatına EUR-Lex internet sitesinden ulaşılabilir. <http://www.europa.eu.int/eur-lex/lex/en/index.htm>)

Atıklara ilişkin 75/442/AT sayılı Direktif; Ambalajlama ve ambalaj atıklarına ilişkin 94/62/AT sayılı Direktif; ve Tehlikeli atıkların bertaraf edilmesi, geri kazanımı, toplanması ve taşınmasına ilişkin 94/31/AT sayılı Direktifler yönetmelikler ile uyumlu hale getirilmiştir.

Diğer direktifler ise yeni yönetmelikler yâda var olan yönetmelikler ile uygulamaya geçirilecektir.

Sektörü etkileyecek olan bu direktiflerin hayata geçirilmesi sürecinde ilaç işverenleri sendikasında oluşturulan komisyon ile direktifler değerlendirilmekte, taslak aşamasında ilgili bakanlığa görüşler bildirilmektedir. Direktiflerin uygulamaya konulması durumunda uyum süreleri bildirilerek sendika üyeleri olan tüm firmaların bu süreler uyumu tek bir merkezden takip edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyanın temel taşı olan doğa, kuşkusuz insanoğlu için yaşamsal öneme sahiptir. Var oluştan bu yana ekolojik dengeye bir tehdit oluşturan insanlık, çevre kirliliğinin boyutları ve sonuçlarının farkına varmaya başladığı yıllardan günümüze değin bir takım kural ve kurumlarla bu tehdidin önüne geçme gayretine girişmiştir.

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Avrupa ekonomik topluluğu'nu kuran 1957 Roma Antlaşması'nın imzalanmış olduğu tarihlerde çevre kirliliği ve çevreye zarar veren tehditler ciddi boyutta sorun teşkil etmediğinden Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmalarda çevreye atıf yapılmamıştır. Roma Antlaşması'nın ikinci maddesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi hususundaki ortak menfaati işaret etmekle birlikte topluluğa üye ülkelerin bağlayıcı bir çevre politikası düzenlemekten uzak kalmıştır.

Avrupa kendi yurttaşlarının yaşam kalitesini yalnızca gelir ve maddi eşya ile arttıramayacağını anlamakla birlikte bireyin sağlıklı yaşamasının olmazsa olmaz koşulu olan çevreye ilişkin müşterek politikalarının üzerine eğilmeye başlamıştır.

Sanayileşmenin ivme kazanması ile birlikte 1970'li yıllardan itibaren zehirli gazlar, katı ve kimyasal atıklar gibi üretimin yan etkileri olan maddeler nedeniyle hava, su ve toprak kirliliğinin kabul edilebilir ölçüleri aşmıştır. Bunun sonucu olarak 1972 yılında düzenlenen Paris Zirvesi ile Avrupa Topluluğu ortak çevre politikası saptanmıştır. Bu amaçla çevre sorunlarının çözümüne yönelik topluluk eylem programının hazırlanmasına karar verilmiştir.

1986'da kabul edilen ' Avrupa Tek Senedi ' ile topluluk ilk kez çevre alanında yetki kazanmış ve çevre kurallarını topluluk müktesebatı olup olmadığı tartışmaları noktalanarak çevreye ilişkin hukuki düzenlemelerden topluluğa üye ülkelerin kaçınılma olasılığı ortadan kaldırılmıştır.

Avrupa Tek Senedi, büyümekte olan çevre mevzuatı yığımına hukuksal bir temel sağlamakla kalmamış çevrenin korunması, insan sağlığı ve doğal kaynakların akılcı kullanımını adı altında üç hedef koymuştur.

1993 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa'nın bütünleşmesi açısından dönüm noktası olan Maastricht Antlaşması ile kurumsal yapı üzerinde köklü değişikliklere gidilmiş bununla birlikte mevcut bazı politikalar da güçlendirilmiştir. İşte çevre politikası da güçlendirilen bu politik alanlar arasındadır. Maastricht Antlaşması ile topluluğun çevre politikası alanındaki yetkilerinde artış sağlanmış ve çevreye saygılı bir büyüme topluluğun amaçları arasında sayılmıştır.

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile 'sürdürülebilir kalkınma' ilkesi benimsenmiş , çevre korumasının tüm topluluk faaliyet ve politikalarının tanımına ve uygulanışına entegre edileceği hükme bağlanmıştır.

Kuruluşundan bu yana geçen süre içerisinde çevre hukuku alanında getirmiş olduğu mevzuat ve adalet divanı yolu ile sağlamış olduğu denetim mekanizması ile bugün Avrupa Birliği'nin temel çevre politikasını özetleyecek olursak; insan sağlığının korunması,doğal kaynakların akılcı ve dikkatli bir biçimde kullanılması ve bölgesel ve dünya çapındaki çevre problemleri ile ilgili uluslararası tedbirlerin alınması olarak sıralanabilir.

Türkiye ise gelişmekte olan bir ülke olduğundan çevre sorunları ile sanayileşmiş Avrupa topluluklarına nazaran daha geç yüz yüze gelmiştir. Türkiye'de çevre ve çevre sorunları konusunda ilk olarak üçüncü beş yıllık kalkınma planında söz edilmiş, gerçek anlamda çevre hakkı ilk kez 1982 Anayasası ile anayasal hak statüsüne kavuşmuştur. Türkiye'nin çevre mevzuatının oluşturulmasında Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında imzalanan ve ortaklık ilişkisini öngören Ankara Antlaşması ışık tutmuştur. İlk kez 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı çevre yasası Avrupa Topluluğu Mevzuatı göz önünde bulundurularak ve üye devletlerin çevre mevzuatları örnek alınarak hazırlanmıştır.

Uluslararası eylem programları,çevre kuruluşları ve çevre standartlarına uyum Türkiye gibi her geçen gün dünya ya daha çok açılan ve Avrupa Topluluğu'na adaylığını koymuş bir ülke için büyük önem taşıyan olgulardır.Var olan çevre mevzuatımızın incelenmesi iki önemli eksiği gözler önüne sermektedir.

Birincisi, çevre sorunlarını saptayan ve önlemler getiren kanun, kararname ve yönetmeliklerin çok dağınık biçimde çeşitli değişik bağlamlarda ele alınmış olması

dolayısı ile yetki karmaşasına yol açmasıdır. İkincisi ise denetleme mekanizmalarının yetersizliği nedeni ile kabul edilmiş standartların uygulanamamasıdır.

Çevre Bakanlığı dışında diğer birçok bakanlık ve belediyenin çevre denetiminde yetkili ve sorumlu kılınmış olması yetki karmaşasını doğurmakta ve Çevre Bakanlığı'nın icrai fonksiyonunu zayıflatmaktadır. Bununla birlikte yasal mevzuattan kaynaklanan idari ve adli yargı arasındaki görev uyuşmazlıkları çevre hukukuna ilişkin yargı denetiminin uygulanabilmesini güçleştirmektedir.

Türkiye'nin, çevre ile ilgili mevzuatın sağlıklı bir biçimde uygulanmasını sağlayabilmesinin yolu etkin yargı denetimi olmamalıdır. Ulusal düzeyde tüketici sendikalarının varlığı ve sivil toplum örgütlerinin gerçek anlamda güçlü bir kamuoyu baskısı yaratabilecek düzeye gelmesi kuşkusuz mevzuata ilişkin tatbikatın büyük ölçüde kolaylaşmasını sağlayacaktır.

Türkiye'de her sektör, kurum, sosyal örgütler ve bireyler kendi üstlerine düşen, yaşadığı çevreyi ve ekolojiyi koruyan faaliyetler içine girmelidirler. Sağlık sektöründe kimya sanayii altında olan "İlaç Sektörü" de kendi üstüne düşen görevi yerine getirmelidir.

İlaç sektörü faaliyetlerini incelediğimizde kendi içinde her uygulamanın çok ciddi şekilde kurallara bağlandığını ve bu kurallara uyulmama gibi bir durumun söz konusu olmadığı açıktır. İnsan sağlığının stratejik önemini düşünürsek ülkeler için sektörün önemi tartışılmazdır.

İlaç sektörü canlı sağlığı ve canlıların daha kaliteli yaşam hakkı için çalışırken, üretimi sırasında çevreye ve dolaylı olarak canlılara zarar verebilecek unsurları bertaraf etmeli, uygun koşullar ile geri dönüşümünü sağlamalıdır. Bu uygulamalar ile hem ekolojik hem de ekonomik fayda sağlanacaktır. Zaten amacı sağlık olan bir sanayi'nin sağlığı tehdit edebiliyor olması kendi içinde bir çelişki doğuracaktır.

İlaç sektörünün amacı sağlık olduğu için üretilen ürünlerde 2. kalite gibi bir kavram olmadığı için üretim için hammadde alımından, hammadde değerlerine, üretim prosesinde, üretilen ürünün dağıtımına, satışı için yetkili yerlere dağıtımında fiyatlandırmasını ve çevreye olan etkilerinin bertarafına kadar tüm süreçler kurallarla belirli ve denetim altındadır. Bu büyük organizasyonunun tamamı yönetmelik ve kurallarla belirlenmiştir ve bu konuda sektörün iki büyük yönlendiricisi vardır. İEİS ve

AİFD ilaç sektöründeki faaliyetleri düzenler ve sektör ile diğer kurum, kamu ve hükümet arasında köprü görevini üstlenir.

Türkiye’de ilaç sektörü dünya standartlarında üretim yapabilecek tesislere sahiptir. İlaç sektörü hem ulusal (Sağlık Bakanlığı) hem de uluslar arası kabul görmüş diğer ilaç otoriteleri tarafında denetlenmekte ve onay almaktadır. Denetimler sonucunda onaylanmış firmalar hem kendi ürünlerini hem de orijinal ilaç firmalarının üretimlerini fason olarak yapmaktadırlar. Üretim tesislerimizin uluslararası onay almış veya alabilecek düzeyde olmaları ülkemiz ilaç endüstrisini ihracata dönük çalışmaları için çok önemli bir potansiyeldir.

İlaç sektörünün hızlı gelişimine paralel olarak firmalar kendilerini ve üretim kalite ve adetlerini artırma çabasına girmektedirler. Türkiye’de ilaç pazarının 2009 yılına kadar 13,5 milyar USD ulaşacağı öngörülmektedir ve firmalar bu pastadan daha fazla pay alabilmek adına yarışmaktadırlar. AB uyum sürecinde birçok firma yeni teknoloji ile üretim yapabilecekleri yeni tesisler kurmuşlardır. Bazı firmalar ise kapasite artırımını ya da tesis büyütme yoluna gitmişlerdir.

Geleceğe dair beklentilerin gelişmesi açısından hem özel sektörün hem de kamunun bu konuda çok fazla gayret etmesi gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Maliye bakanlığı ve diğer kamu yönetiminin, sektörü ilgilendiren mevcut durumu önemli ölçüde değiştiren karar ve uygulamalarda sektör beklentileri ile uyuşması gerekmektedir.

İnsan sağlığı ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde vazgeçilmez bir araç olan ilacı üreten ve sağlayan stratejik önemde ve dünya standartlarında, uluslararası rekabet gücünü arttıran, ülke ihtiyacının büyük kısmını sağlayan sektörümüzün kıymeti bilinmeli ve kamu desteği ile büyüme hızlandırılmalıdır.

Sektördeki insan kaynağındaki kalitenin sürekli artırılması için Üniversitelerden yetişen kalifiye ve uzman mezunların olması ve sektörde sanayii ile üniversite işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.

Fiziksel altyapı rekabet edebilirlik ve kalitede dünya standartlarına ulaşılmış olmasına rağmen ilaç sektörünün kalbi yeni ilaç buluşuna imkân veren Ar-Ge’ye bağlıdır. Bu konuda yeni teknolojiler kullanabilecek finansman ve kalifiye yetişmiş eleman

sıkıntımız da vardır. Sektör yüksek düzeyde teknolojiler kullanan Ar-Ge yoğunluklu global yapısı sektörü çok hızlı yenilenme ve Ar-Ge ağırlıklı yatırımlara zorlamaktadır.

Türkiye de henüz kurulmamış ama kurulması çalışması başlamış olan Ulusal İlaç ve Tıbbi gereç Kurumu (Türkiye İlaç Kurumu) gelişmiş ülkelerde benzerleri gibi faal ulusal ilaç otoritesinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede ruhsatlandırılmış ilaçların GMP teftişlerinin ve diğer sertifikasyonlarının AB’de ve diğer ülkelerde karşılıklı tanınması mümkün olacak ve ihracatta zaman alan karşı Ülkelerin kabul/onay formaliteleri azalacaktır.

Sektörün daha hızlı gelişimini sağlayabilmek için ulusal ilaç politikasının da oluşması gerekmektedir. Hedefler belirlenmeli ve bu hedefler doğrultusunda sektöre tanınacak teşvikler ile sektörde ivmelenme arttırılmalıdır. Sektöre ait ulusal ilaç politikasında taraf olarak ilgili tüm Bakanlıklar yanı sıra sektörün ve diğer ilgili tarafların da katılımı sağlanmalı alınacak kararlar uygulanabilir olmalıdır.

İlaç firmalarını her ne sebeple olursa olsun öncelikli hedefi hayatlarını devam ettirmek ve kar etmeleri gerekliliğidir. İlaç fiyat belirlemedeki devletin denetimi bu anlamda firmaları zorlamaktadır ancak ülke ekonomisi açısından bakıldığında bu karar mantıksız olarak algılanmamaktadır.

İlaç firmaları içim üretimi teşvik eden ve ihracata yönlendiren dış ticaret politikaları geliştirilmelidir. Ürün tanıtımlarında İhracat genel Müdürlüğünün Yurtdışı fuar ve pazarlama destekleri nicelik ve nitelik olarak arttırılmalıdır.

AB uyum sürecinde ilaç firmaları dünya standartlarında üretim yaptıkları için üretim süreçlerinde zorlanmayacaklardır ancak dolaylı yollar ile oluşacak yeni uygulamalar ile yeni yatırım ve uygulamalara adapte olmaları zaman alacaktır.

Çevre konusunda uygulanmakta olan yönetmelikler yanı sıra yeni uygulamaya başlayacak AB direktifleri için tesislerin yeniden yapılanması ve maliyetlere katlanılmasını gerektirecektir. Türkiye’deki büyük firmalar pazardaki büyümeden dolayı daha kaliteli, etkili ve hızlı üretim yapabilmek için yeni tesislerde üretime karar vermişlerdir. Yeni üretim tesisi kuran firmaların teknolojileri de yeni olduğu içi bu direktiflere uymaları zaman anlamında daha kısa olacaktır. Burada esas sorun finansman yetersizliği ve kredi maliyetini karşılayamayacak olan firmaların durumudur.

Pazarda tecrübelerini bırakıp farklı bir sektöre geçmeyip bu koşullara uyma çabasında olan firmaları finansal anlamda risk beklemektedir.

İlaç sektörü mevzuata ve AB direktiflerine ön hazırlık çalışmalarında koordineli çalışmaktadır. Sektörün her faaliyeti kural, yönetmelikler ile belirli olduğu ve denetimlerde bu kural ve yönetmeliklere tam anlamıyla uyumu istendiği için kendi içinde farklı uygulama yapan imkanı bulunmamaktadır.. AB uyum sürecinde de İEİS koordinatörlüğünde sektör adına yine sektör temsilcileri ile birlikte kararlar verilmekte ve AB'nin belirlediği direktiflere uyum için kamu ile koordineli çalışılmaktadır. Kamu ve sektör temsilcileri AB uyum çerçevesinde direktiflere uyum ve bu uyumun hangi tarihe kadar tamamlanabileceği konusunda tarih belirlemektedirler. İEİS'nin bu verdiği tarihlere firmalar da uyum gösterip gösteremeyeceklerine dair görüş bildirmektedirler. AB uyum sürecinde verilen bu direktiflere uyamama gibi bir durum söz konusu değildir. Zaman içinde bu direktiflerin mevzuata dönüştürüleceği düşünülürse ve mevzuata uymayan firmaların üretim ile ilgili ceza ve gereğinde ruhsat iptalinin yapılabileceğini düşünürsek konunun firmalar açısından ne kadar önemli olduğu çok daha net anlatılmış olacaktır.

Tehlikeli maddelerin bertaraf edilmesinde Türkiye'de ilaç firmaları ve diğer sektör firmalarının bazı sıkıntıları bulunmaktadır. Farklı sanayi dallarında oluşan tehlikeli atıklar özel tesislerde özel koşullarda bertaraf edilmekte ya da geri kazanımı sağlanmaktadır. Türkiye'de şuanda bu anlamda tek kuruluş İzmit'te bulunan İZAYDAŞ'tır. İZAYDAŞ tehlikeli katı ve sıvı atıkların bertaraf edilmesi ve geri dönüştürülmesinde faaliyet göstermektedir. Tek bir kuruluşun olmasında ise büyük bir risk vardır bakım ya da yaşanacak bir problemde atıkların nerede saklanacağı firmalar açısından büyük sorun ve maliyet oluşturacaktır.

İZAYDAŞ'ın dışında aracı firmalar ile atıklar yurtdışındaki kuruluşlarda bertaraf ve dönüştürülmek üzere gönderilebilmektedir ancak bu çok tercih edilmemektedir. Bunun bir nedeni maddi anlamda maliyetin yükselmesi ve diğer sebebi ise atık kontrolündeki sıkı denetimdir. (Kişisel Görüşme,2007)

Ayrıca bazı ağır sanayi dallarında ilaç sanayiindeki atıklar yakılmaktadır. İlaç sektörü atıklarını bir kısmı yüksek sıcaklıkta yakılarak bertaraf edilmektedir. Bu ayrı bir sanayii dalı oluşmasına yol açmak üzeredir. Çimento sektörü de yüksek ısı ile işlem

yapmaktadır ve bu ısıyı sağlamak için yakacağı maddeleri satın almaktadır. İlaç sektöründe çıkan atıkların bir kısmı için testler devam etmekte ve belirlenen değerler içinde yakma yapılabilirse İZAYDAŞ üzerindeki yük azalacaktır. Ayrıca daha ekonomik fiyatlar ile yakma işlemi gerçekleştirilebilir. İZAYDAŞ yaktığı ürünün sıcaklığından faydalanmadığı için bu yakma sıcaklığından faydalanacak çimento sektörü gibi diğer kuruluşlar daha cazip fiyatlar ile ilaç sanayii atıklarını bertaraf edebileceklerdir. (Kişisel Görüşme,2007)

Araştırmam dahilinde Marmara bölgesinde faaliyet gösteren yabancı ve yerli ilaç firmalarından çevre konusunda yetkili kişileri ile mülakat yaptım. Yerli yabancı ayrımında mülakat yapma sebebim çevre konusunda duyarlılığın farklılık gösterip göstermeyeceğinin tespitine yöneliktir. Yaptığım mülakatlar neticesinde edinilen bilgileri bir çatı altında toplamak gerekirse;

İlaç firmaları üretim sırasında kullandıkları suyu da kendi içinde ayırmaktadır. Proses nedeniyle kullanılan sular geri dönüşümle tekrar kullanılmakta ya da atılmaktadır. Laboratuvar aşamasında kullanılan sular ise tehlikeli ve tehlikesiz olmak üzere ayrılmaktadırlar .Yerli ilaç firması geri dönüştürdüğü suları bahçe sulamasında kullanmaktadır. Yabancı ilaç firmasında geri dönüşüm sonrasında suyun ne amaçla kullanıldığı konusunda özel bir bilgiye ulaşılammıştır. Her firma için tehlikeli sular ayrı depolanmak zorunda olduğu ve bertaraf edilmesi gerektiği için verileri tutulmakta ve bertarafı için gerekli yerlere sevk edilmektedir. Tehlikesiz olanlar ise proses suyunda olduğu gibi işlem görmektedirler. Tehlikesiz sıvı atıkların kanalizasyon sistemine aktarımını o bölgedeki sular idaresi tarafından denetlenmektedir. İstanbul'da bu kontrolleri İSKİ yürütmektedir. (Kişisel Görüşme; 2007)

İlaç firmalarının üretim sırasında oluşan gazların ise emisyon sınırları dahilinde dönüştürülmesi için baca sistemleri filtrelendirmek zorundadır. Bu sistem için bazı firmalar çimento firmalarında olduğu gibi online izleme/takip sistemi ile kontrol edilmekte ve bu değerler online olarak kontrol merkezlerine ulaşmaktadır. Proses sırasında farklı değerler saptandığında firmalar bu değerlerin sınırlar dâhilinin altına çekilmesi için ayarlamalar yapmaktadırlar. Marmara bölgesinde doğalgazın yaygınlığı nedeniyle ısınma ve ısıtma faaliyetlerinde toz emisyon değeri yoktur. Buhar kazanlarında uygulanan ısı geri kazanma sistemleri sayesinde de atmosfere atılan

sıcaklık değeri 50 dereceyi aşmamaktadır. Bu sayede çevre kirliliğinin önlenmesi yanı sıra enerji tasarrufu da sağlanmaktadır. Gaz emisyon değerlerinde her iki firma içinde yönetmeliklerdeki limit değerleri aşılmamaktadır (Kişisel Görüşme,2007).

Görüşme yaptığım yabancı ve yerli firma yetkilileri tehlikeli atıkların bertarafı için yaklaşık 100.000-150.000 YTL gibi bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Tüm diğer atıkların bertarafı ve imhası için kullanılan tesisler ve personel vb. giderler eklendiğinde oluşan rakam 750.000-1.000.000 YTL aralığına ulaşmaktadır. Her iki firmanın büyüklükleri ve pazar payları farklı olduğu için firmalar arasındaki bu farkın çevreye olan duyarlılığı gösterdiği iddia edilemez. Ayrılan bütçe kaleminin çoğunluğu atıkların dönüşümü ve bertarafı maliyetlerini karşılamak içindir. Tesisleşme ve yeni direktiflerine uyum sürecinde yerli ilaç firması yetkilisi 2008 bütçesinde 500,000 YTL lik ek bütçe ayrılmasını beklediğini belirtmiştir. (Kişisel Görüşme; 2007)

Üretim ve laboratuvar işlemleri sırasında oluşan tehlikeli atıklar özel olarak ayrı torbalarda toplanmakta ve mevcut yönetmeliğe uygun olarak kaydı tutularak yakma tesislerinde bertaraf edilmektedir (kişisel Görüşme: 2007).

Üretim, laboratuvar ve revirden çıkan tıbbi atıklar ise Tıbbi atıkların kontrolü yönetmeliğine uygun olarak ayrı olarak tıbbi atık torbalarında toplanarak bertaraf edilmektedir(Kişisel Görüşme:2007).

İlaç firmalarında tıbbi ve tehlikeli atıklar dışında oluşan atıklar için de duyarlılığı çok net olarak görülmektedir. Her atığı en az seviyede çıkartmak dışında geri dönüşüm sağlanabilecek şekilde kullanarak hem çevreye zarar verilmemekte hem de geri dönüşüm sağlanarak ekonomik fayda sağlanmaktadır. Elektronik atıklar (kablolar, pano, yazıcı, PC vs.), Atık yağlar (motor ve jeneratör bakım yağları), endüstriyel katı atıklar (kağıt, karton, ahşap, plastik, metal atıklar) ayrı ayrı toplanarak lisanslı geri dönüşüm firmalarına verilmektedir (kişisel görüşme:2007).

Direktiflere uyum sürecinde her iki firma yetkilisi de İEİS temsilcilerinin alacakları kararlara uyum çabasında olacaklarını bu koordinasyon faaliyetinin İEİS tarafından sağlandığını belirtmişlerdir. Uyum ile ilgili olarak tesisleşmelerini revize eden her iki firmanın uyum sürecinde zorlanmayacaklarını belirtmişlerdir (Kişisel Görüşme; 2007).

İlaç sektörü ile ilgili olarak yabancı ve yerli firmaların AB uyum sürecinde yaptığı çalışmalar benzer olup aralarında ciddi anlamda fark bulunmamaktadır. İlaç sektöründe kar oranlarının devlet tarafından kısıtlanmış olması sebebiyle her türlü ek maliyet firmaların karlılığını etkilemektedir. Firmaların ortak diğer özelliği ise yüksek verim düşük enerji ve her türlü atığı kaynağında azaltarak ve geri dönüşümünü sağlayacak en çevreci teknolojileri kullanmaktadırlar, bu konuda çalışanlarını da eğitmektedirler. Bu ek maliyetlerin sonucunda da ekonomik fayda sağlama çabasındadırlar. Daha az atık daha az maliyet prensibini benimsemişlerdir (Kişisel Görüşme:2007).

Ancak mülakat yaptığım firma sayısının genele oranla düşük olması nedeniyle, pazarı temsil gücü azalmaktadır. Sektörde pazar payı yüksek firmalar ile görüşme yapmış olmamdan dolayı diğer ölçeklerde çalışan firmaların uyum sürecinde yaşadıkları sorun ve tedbirler konusunda net bilgi içermemektedir. Pazar payı yüksek olan firmalarının paylarını korumak ve geliştirmek için çevreye ve AB uyum süresinde gösterecekleri çaba lokomotif etkisi ile diğer firmaları da yönlendirecektir. Görüşme yaptığım her iki firma yetkilisi de yönetimlerinin bu konuda çok hassas olduğu ve AB uyum sürecinde sektörlerini etkileyecek yeni düzenlemelere uyum sağlamada gayretli ve istekli olduklarını belirtmişlerdir.

Mülakat sonrasında edindiğim bilgilere dayanarak yerli yabancı ayrımında çevre konusunda ve AB uyum çerçevesinde firmaların farklı bir yaklaşımını olmadığı ve AB standartlarını rahatlıkla sağlayabilecekleri yönündedir.

KAYNAKÇA

ABDİ İbrahim İlaç, GLP, 2007, <http://www.abdiibrahim.com.tr/hakkimizda/glp.asp>

ABDİ İbrahim İlaç, GMP,2007,

<http://www.abdiibrahim.com.tr/hakkimizda/gmp.asp>

AİFD (Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği), Araştırmacı Olmak ne demektir, 2007

<http://www.aifd.org.tr/default.asp?lang=0&pId=4&fId=2&prnId=1&hnd=0&ord=0&docId=220&fop=1>

AKDUR,Recep, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları, Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyumu”, Ankara, 2005

ALTUĞ,Fevzi., “Çevre Sorunları”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Yayınları, Bursa, 1990

Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, “Hava Kirlenmesi Nedenleri Zararları ve Tedbirler”, Ankara, 1969

ARSAVA,Fevzi., “Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar”, Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:45, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985

ARSAVA.Fevzi, “Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:545, Ankara, 1985

ASMAZ, Hasan, “Değerli Üyelerimiz”, Tabiat ve İnsan Dergisi, Aralık 1982, Sayı:4

Avrupa Toplulukları, “Avrupa Birliğinin Türkiye’de Desteklediği Programlar ”, 2005

Avrupa Topluluğu Yayını, “Avrupa Çevre Sorunları”, Ankara, 19??

B.A’m Political Science and International Relations, “Analysis of Enviromental Legislation and Policies in Turkey”, “Comperative Analysis With The Enviromental Legislation of the European Union”, Boğaziçi University, 1994

- BABAOĞLU,Ö.Ş., “Türkiye’de Çevre Sorunları ve Çözümüne Yönelik Hukuksal ve Kurumsal Faktörlerin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Kamu Yerel Yönetim İdaresi ve Girişimcilik Bölümü, İstanbul, 1992
- BARKER A., and Wood, C., “Enviromental assessment in the european union perspectives” , Past, Present and Strategic, European Planning Studies, New York, 2001
- BAYDAROL, Can, “AT Hukuk Sistemi, AT Hukuku’nun İşleyişi : Kurumsal Hukuk”, Kitap 1,İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No:92, İstanbul, 1990
- BAYER, M.Zeki, “Uluslararası İlişkiler Yönünden Çevre Sorunlarında Yeni Gelişmeler”, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, 1972, Sayı: 1-2,
- BEKTAŞOĞLU, Songül, “İlaç Sanayii”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2007
- Bilim İlaç, Eşdeğer İlaç ve Önemi, 2007,
<http://www.bilimilac.com.tr/arge/jenerikilac.aspx>
- CANDAN,Z.Ş. “Avrupa Topluluklarında Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002
- Çevre ve Orman Bakanlığı, “Çevresel Etki değerlendirmesi Sektörel Rehberi”, Ankara, Nisan 2007
- Çevre ve Orman Bakanlığı, “2006 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara, 2007
- Çevre ve Orman Bakanlığı, “Yerüstü Suları ve Kirliliği”, 20/09/2007
http://www.cevreorman.gov.tr/su_02.htm
- DİE (Devlet İstatistikEnstitüsü) “Genel Nüfus Sayımı),Ankara ,1981
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı, DPT yayınları, Ankara, 1963

- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Çevre Özel İhtisas komisyonu, Toplu insan Yerleşmeleri. Alt Komisyon Raporu”, DPT Yayınları, Ankara, 1976,
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” , 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT yayınları, Ankara, 1995
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Sağlık Politikaları ve Göstergelerinin Karşılaştırılması, DPT Yayınları, 1997
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), İlaç Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara, (Ocak 2006)
- DURMAZ, Volkan “İlaç Eczanede Satılır”, Sağlık Haber Dergisi, (26/04/2007), <http://www.ihaledunyasi.net/hbrkose/hbrdty.asp?hbrid=1056>
- Dünya Gazetesi, 12 Şubat 1978
- EGELİ,G., “Avrupa Topluluğu Çevre politikası ve Türkiye’de Çevre Politikası” T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Hukuk) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995
- EREN,Fikret, “Borçlar Hukuku” Genel Hükümler, Cilt II, Ankara, 1991
- ERUĞ, Celal,” Ankara’nın Problemi Hava Kirliliği Rapor” Büyük Şehirlerde Havanın Temizlenmesi Kongresi (28-29 Nisan 1969), Makina Mühendisleri Odası Yy., Ankara, 1969
- ESEN,Emin, Balta,T., “ ÇED Yönetmeliği Üçüncü Yılına Girerken”, Çevre Mühendis, Yıl:3, Sayı:8, 1995
- ESEROĞLU,Ö., “Çevreci Hareket” Ankara Barosu Dergisi, Sayı:1991/4
- GÖNEN,Emre,“Çevre Sorunları, AT ve Türkiye Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:83, İstanbul, 1990
- GÜNAYDIN Gazetesi, 7 Nisan 1982

GÜNER, Engin, “Türk İlaç Sektörü AB’ye Hazır mı?”, Önce Sağlık Dergisi, Ocak&Şubat 2005

GÜNEŞ Gazetesi, 29 Mart 1983

GÜNUĞUR, Haluk, “Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşma’sı)”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985

GÜNUĞUR, Haluk, “Avrupa Topluluğu Hukuku”, Eğitim Yayınları, Bilim Dizisi, No:1-1993, Ankara, 1993

HAMAMCI, Can, “Çevre Politikası Açısından Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na Hukuksal Uyumu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Hukuk) Ana Bilim Dalı, Ankara,1997

HAMAMCI, Can, “Çevre Politikaları ve Uluslararası Gelişmeler”, Çevre ve Kalkınma İlişkileri, Türkiye çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1998

HAMAMCI, Can, “Adaylık Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, Çevre Şurası Tebliğleri, İzmir, 2000

HİLDEBRANDT,E.S., “Eberhard,Industrial Relations and Environmental Protection in Europe”, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Lüksemburg, 1994

Hürriyet Gazetesi, 23 Ocak 1977

Hürriyet Gazetesi, 17 Kasım 1981

Hürriyet Gazetesi, 7 Mart 1982

İEİS, Türkiye İlaç Endüstrisinin Gelişimi, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?menuk=12&sayfa=205

İEİS, İlaç Pazarı / Tüketim, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=220&menuk=12

İEİS, Üretim, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=215&menuk=12

İEİS, İstihdam, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=217&menuk=12

İEİS, Dış Ticaret, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=225&menuk=12

İEİS, Ar-Ge, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=230&menuk=12

İEİS, Fiyatlandırma Sistemi, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=240&menuk=12

İEİS, Ruhsatlandırma, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=245&menuk=12

İEİS, Geri Ödeme, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=250&menuk=12

İEİS, Uyum Çalışmaları, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=265&menuk=12

İEİS, AB Müktesebatı, 2007

http://www.ieis.org.tr/yeni_site/asp_sayfalar/index.asp?sayfa=270&menuk=12

İktisadi Kalkınma Vakfı , ‘‘Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu’’, İstanbul, 2001

İSTANBULLU, Turhan, ‘‘Dünya Yaban Hayatı Vakfı’nın Yaban Hayatının Korunmasındaki Çalışmaları’’, Tabiat ve İnsan, Sayı: 1,1980

JONES, H Kay, ‘‘Temiz Hava için Uluslararası İşbirliği’’, Ufuk ABD Dergisi, 1973, Sayı:4,

- KANTAR, Elvend., “Çevreye Verilen Zararlarda Uluslararası Sorumluluk”, Çevre Hukuku Araştırmaları, Türkiye Çevre sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1981
- KELEŞ,Ruşen., “Kentleşme Politikası”, İmge Kitabevi Yayınları:13, Ankara, 1993
- KELEŞ, Ruşen , “Kentleşme ve Konut Politikası”, AÜSBF Yayınları., Ankara, 1984
- LANE,R., “New Community Competencies Under the Maastricht Treaty”, Kluwer Academic Publishers, Holland, 1993
- MANİSALI, Erol, “Kalkınma, Nüfus ve Çevre”, Nüfus ve Çevre Konferansı” TÇSV Yy., Ankara, 1982
- MİLLİYET Gazetesi 4 Haziran 1978. İçişleri Bakanı Tetkik Kurulu Başkanı olan T.Kılıçer’in gazetede açıklamaları
- NEHİR,R., “Türkiye’de Çevre Koruma Çalışmalarının Örgütlenmesi”, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993
- Nüfus ve Çevre Konferansı, TÇSV Yayınları., Ankara, 1982
- Önce Sağlık Dergisi, Ocak&Şubat 2005, İstanbul, 2005
- ÖZER, A.Ö. , “Çevre ve İnsan Dergisi”, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986
- PEYZAJ Mimarlığı Dergisi, 1972, sayı: 1-2,
- SONER,E., “Avrupa Toplulukları Çevre Politikaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990
- ŞULE,Z., “Avrupa Topluluklarında Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002
- Tabiat ve İnsan Dergisi , “Çevre”, Mart 1978, Sayı:1
- TANER,Haldun, “Hayırlı Çabalar”, Milliyet Gazetesi, 16 Kasım 1980
- TÇSV Haber Bülteni, “Çevre”, 1983, sayı: 22

TÇSV Yayını, “Gerekçeli ve Açıklamalı Çevre Kanunu”, Ankara, 1983.

TEMİZER, İ., “Avrupa Birliği’nde Çevre Hukuku”, T.C Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005

TİSK, (Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu), Ek Dosya, sektörel sorunlar ve çözüm öneriler, ilaç sektörü, 2007

<http://www.tisk.org.tr/duyurular.asp?ayrinti=True&id=272>

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, “ Avrupa Topluluğu’nda ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı”, Önder Matbaası, Ankara, 1989

Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Tanıtımı, dernek yayını, Ankara, 1963

TÜSİAD Yayını, “Avrupa Topluluğu’nda Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, No: T/90, 1190

URAL,Engin., “Muhtelif Anayasalarda Çevre Hükümleri”, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Ankara, 1980

URAL,Engin,a, “Anayasalar ve Çevre”, Çevre Hukuku Araştırmaları, Türkiye Çevre Sorunları Yayını Vakfı, Ankara, 1981

URAL,Engin,b, “Çevre ve Hukuk”, Türkiye Çevre Sorunları Yayını, Ankara, 1981

URAL,Engin, “Çevre Alanında Uluslar arası Gelişmeler”, Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1991

USLU,O., “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, Türkiye çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1986

ZİLELİOĞLU,Hilal, “Sürdürülebilir Kalkınma Yönünden Çevre Hukuku”, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1990

ZİLELİOĞLU,Hilal, “Avrupa Topluluklarında Çevre Politikası ve Hukuku”, Ankara, 1992

Ek

MÜLAKAT SORULARI

1. Merhaba, firmanız ve göreviniz hakkında kısa bir bilgi alabilir miyim?
  2. Tezimin içinde firmanız ve isminizi kullanabilir miyim?
  3. Firmanızda üretim ve diğer bölümlerde hangi tür atıklar oluşmaktadır?
  4. Oluşan atıkların çevreye olan etkilerini azaltmak için yaptığımız işlemler hakkında bilgi alabilir miyim?
  5. Yıllık çevre koruması ve atık imhası konusunda ne kadarlık bütçe ayırıyorsunuz?
  6. AB uyum çerçevesinde çevre konusunda sektörünüzü ve firmanızı etkileyen direktif ve yönetmelikler nelerdir?
  7. AB uyum çerçevesinde çevre konusunda direktiflere uyum için ne tür önlem ve hazırlıklar yapmaktasınız?
- AB uyum süreci için direktiflere verilen son sürelere kadar hazırlıklarınızı tamamlayabilecek misiniz?
8. Varsa ek sorular.

ÖZGEÇMİŞ

10 Mart 1978 tarihi, Ağrı İli doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi İstanbul'da tamamladıktan sonra, 1996 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü kazanarak kaydoldum. 2000 yılında mezun olduktan sonra finans ve bankacılık sektöründe çalışmaya başladım.